

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přirodovědecká fakulta
Katedra rozvojových studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Srbsko: rozvojové příležitosti se zaměřením na
romskou komunitu Bělehradu**

Bc. Pavla ŠEDLBAUEROVÁ, DiS.

Vedoucí práce: RNDr. Miloš FŇUKAL, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně na základě použitých pramenů a literatury uvedených v bibliografickém seznamu.

Datum: 1. 8. 2011

Děkuji panu RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, za jeho spolupráci, užitečné připomínky a cenné rady. Dále děkuji sociálnímu pracovníkovi bělehradské charity Caritas Srbije i Crne Gore Aleksandaru Pilićovi za jeho čas, poskytnutí rozhovorů a informací týkajících se problematiky romské menšiny v Srbsku.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Rozvojových studií

Školní rok: 2008/09

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Pavla **ŠEDLBAUEROVÁ**

obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

**Srbsko: rozvojové příležitosti se zaměřením
na romskou komunitu Bělehradu**

Serbia: development opportunities with a view to Romani community of Belgrade

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je zhodnocení české rozvojové pomoci poskytované Srbsku se zvláštním zřetelem na problémy romských komunit v Bělehradu. Jednotlivé kapitoly práce se zaměří na tyto problémy:

1. současné ekonomické a politické postavení Srbska, hlavní rozvojové problémy
2. Romové v Srbsku – geografické rozmístění, právní a sociální postavení
3. Koncepce řešení romské problematiky v Srbsku
4. rozvojová spolupráce mezi ČR a Srbskem (historie, priority, rozsah, význam)
5. přehled českých projektů zaměřených na řešení problémů romské komunity a evaluace jejich dopadů (na základě terénního šetření)
6. závěry

Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách: vytvoření výběrové bibliografie k tématu a upřesnění struktury práce (únor 2009), rešerše literárních pramenů (červen 2009), analytická část práce, terénní výzkum (léto 2009), zpracování výsledků (podzim a zima 2009), formulace závěrů (únor 2010), zpracování textu práce a graf. příloh, odevzdání DP (květen 2010).

Rozsah grafických prací: text a ilustrační mapy, grafy

Rozsah průvodní zprávy: 22 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

Práce věnované ekonomickým integračním procesům obecně, např.:

- ADAMCOVÁ, N. et al. *Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2006. ISBN 80-86506-53-3
- BRIZA, J. *Minorities in Central Serbia*. IN: *Minorities Right in Yugoslavia*. London: Minority Rights Group, 2000, str. 20–26
- DIENSTBIER, J. (ed.). *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. Praha : Rada pro mezinárodní vztahy, 2004 ISBN 80-239-4020-1
- JAKŠIĆ, B. *Ljudi bez krova*, Republika: Beograd, 2002.
- MACURA, M. *Demografske promene i društveni razvitak Roma*. IN: MACURA, M., MITROVIĆ, A. (ur.). *Društvene promene i položaj Roma*. Beograd: SANU, 1993. str. 26–34.
- MIRGA, A., GEORGI, N. *Romski narod u istorijskom kontekstu*, Romološke studije, Beograd, serija I, br. III-IV, 1997, str. 3–50.
- POULTON, H. *Insiders and Outsiders: the Transnational Minorities – Jews, Armenians, Vlachs and Roma*. IN: *Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion*. London: Minority Rights Group, 1997, str. 8–11
- RADUŠKI, N. *Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi*. Migracijske i etničke teme 20 (2004), 4: 433–445.
- ŠTĚPÁNEK, V. (ed.). *Současné Srbsko - politika, kultura, Evropská unie : příspěvky přednesené na stejnojmenném symposiu v Brně dne 23. dubna 2007*
Brno: Albert, 2007. ISBN 978-80-7326-127-6

Vedoucí diplomové práce: Miloš Fňukal

Datum zadání diplomové práce: 30. 10. 2008

Termín odevzdání diplomové práce: 15. 5. 2010

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

OBSAH

Seznam zkratek	8
1 ÚVOD.....	9
2 CÍLE PRÁCE.....	10
3 PŘEHLED LITERATURY	11
4 REÁLIE SRBSKA.....	13
4.1 Historický vývoj Srbska	15
4.1.1 Vývoj Srbska po rozpadu Jugoslávie	18
4.2 Současná politická situace	20
4.2.1. Politické strany v Srbsku	21
4.3 Ekonomické postavení země	24
4.4 Hlavní rozvojové problémy a příležitosti země	27
4.4.1 Problematika nevyřešeného statusu Kosova.....	32
5 SRBSKO JAKO PARTNER ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE	35
5.1 Mezinárodní rozvojová spolupráce Evropské unie	37
5.1.1 Spolupráce Srbska s Mezinárodním trestním tribunálem a Severoatlantickou aliancí.....	43
5.2 Vztahy a rozvojová spolupráce mezi Českou republikou a Srbskem	46
5.2.1 Rozvojová spolupráce České republiky po roce 2010	50
6 ROMSKÉ OBYVATELSTVO V SRBSKU	55
6.1 Charakteristika srbských Romů a jejich geografické rozmístění.....	56
6.2 Problematika sociálního vyloučení srbských Romů	59
6.3 Koncepce řešení romské problematiky v Srbsku.....	63
6.3.1 Romské nestátní neziskové organizace	67
7 TERÉNNÍ VÝZKUM - VNÍMÁNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI K INTEGRACI Z POHLEDU BĚLEHRADSKÝCH ROMŮ	72

7.1	Charakteristika bělehradských Romů.....	72
7.2	Metody sběru dat.....	77
7.3	Vyhodnocení dotazníkového šetření	79
7.3.1	Charakteristika vybraných bělehradských Romů	79
7.3.2	Vnímání pomoci ze strany srbské vlády a romských neziskových organizací.....	81
7.3.3	Participace romské menšiny na projektech a poskytovaných službách neziskových organizací	84
7.3.4	Příležitosti rozvoje romských komunit	87
8	ZÁVĚR.....	91
9	SOUHRN	95
10	SUMMARY	96
11	SEZNAM BIBLIOGRAFIE.....	97
12	SEZNAM PŘÍLOH	102

Seznam zkratek

CNB – Caritas Beogradske Nabiskupje
DAC – Výbor pro rozvojovou pomoc
EBRD – Evropská banka pro rekonstrukci a rozvoj
EU – Evropská unie
ICTY – Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii
IMF (MMF) – Mezinárodní měnový fond
IOM – Mezinárodní organizace pro migraci
IPA – Nástroj EU pro předvstupní pomoc
IRL (IDP's) – vnitřně přesídlené osoby
NATO – Severoatlantická aliance
NNO – nevládní nezisková organizace
ODA – Oficiální rozvojová pomoc
OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN – Organizace spojených národů
REF – Romský vzdělávací fond
RIC – Romské informační centrum v Kragujevac
RS – humanitární organizace Romsko Srce
UÇK – Kosovská osvobozenecká armáda
UNHCR – Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
ZRS ČR – zahraniční rozvojová spolupráce České republiky
WB – Světová banka

1 ÚVOD

Zájem o Srbsko, jeho možnosti rozvoje a především o situaci tamní romské menšiny se u mě poprvé projevil již před pěti lety. V rámci bakalářského studia jsem se v Srbsku v roce 2006 účastnila odborné tříměsíční praxe. Ta byla zaměřena na integraci sociálně vyloučených osob, včetně rozvoje romských komunit, ve kterých jsem působila v rámci českého projektu Integrace Romů do srbské komunity. Jelikož praxe probíhala v několika městech (například v Bělehradě, Valjevu či Aleksincu) mohla jsem si na základě získaných zkušeností vytvořit představu o životě srbské společnosti i romské menšiny.

Sepsání této práce bylo inspirováno nejen mými osobními zkušenostmi, ale i studiem na katedře Mezinárodních rozvojových studií, která mi zprostředkovala mnoho nových znalostí o Srbsku, které zůstává významným cílem české zahraniční rozvojové spolupráce. Srbsko se potýká s mnoha problémy, které ve většině případů plynou z nedávné minulosti devadesátých let 20. století. Hospodářství bylo narušeno v době autoritativního režimu Slobodana Miloševiče, následkem válečných konfliktů, mezinárodní izolace i vojenským zásahem NATO v roce 1999. Miloševičova vláda vedla k nárůstu počtu chudých obyvatel a ovlivnila politickou scénu až do dnešních dnů. Nová demokratická vláda se snaží tyto dopady napravovat a podporuje vstup Srbska do mezinárodních struktur, do Evropské unie a Severoatlantické aliance. Srbští představitelé by rádi rozvíjeli svou zemi a zlepšili životní situaci obyvatel. Motivace k sepsání práce byla také dána tím, že jsem se chtěla dozvědět o průběhu těchto změn a probíhající transformaci Srbska k demokratickým principům.

Romská problematika je celosvětově probíraným tématem. Otázkou sociálního vyloučení a integrace romského etnika se zabývají všichni představitelé zemí, ve kterých se tato menšina vyskytuje. V Srbsku se podle posledního sčítání lidu (bez Kosova) nacházelo 108 193 obyvatel romské národnosti, tvořili tak 1,4 % srbské populace.¹ V Bělehradě jsou romští příslušníci dokonce druhou nejpočetnější menšinou. Práce je také zaměřena na životní situaci bělehradských Romů a jejich vnímání příležitostí rozvoje svých komunit.

¹ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Nacionalna ili etnicka pripadnost*. Kniga 1., Beograd: 2003. ISBN 86-84433-00-9. s. 14 – 15.

2 CÍLE PRÁCE

Hlavním cílem diplomové práce je poskytnutí charakteristiky základních informací zahraniční rozvojové spolupráce poskytované Srbsku, zejména pak pomoci ze strany České republiky. Hlavním záměrem práce je, na základě terénního šetření autorky, nastínění problematiky sociálního vyloučení bělehradských Romů a možnosti rozvoje jejich komunit.

Pro lepší pochopení souvislostí tohoto tématu se první kapitola zabývá historickým přehledem vývoje Srbska a jeho politickou a ekonomickou situací. Kapitola rovněž nastíní hlavní rozvojové problémy a příležitosti země. Jedním z cílů je poskytnout přehled o mezinárodní rozvojové spolupráci mezi Evropskou unií a Srbskem, čímž se zabývá druhá kapitola této práce. Ta je také zaměřena na vzájemné vztahy a současnou zahraniční rozvojovou spolupráci mezi Českou republikou a Srbskem. Ve třetí kapitole je důraz kladen na popis charakteristiky srbských Romů a nastínění romské problematiky v Srbsku v jeho sociálním kontextu. Kapitola rovněž předkládá možnosti řešení sociální integrace romských komunit ze strany srbské vlády i nestátních neziskových organizací.

Cílem práce je také přínos poznatků, uvedených ve čtvrté kapitole, získaných na základě výsledků terénního výzkumu v romských komunitách o příležitostech jejich rozvoje. Analýzou dotazníkového šetření se tato práce také pokusí popsat a vysvětlit pohled bělehradských Romů na poskytovanou pomoc v Srbsku a jejich participaci na romských projektech.

3 PŘEHLED LITERATURY

Při zpracování diplomové práce byla použita kombinace tří metod, které se navzájem doplňovali. Jednalo se o studium odborné literatury a projektové dokumentace, analýzu statistických údajů a terénní výzkum a poznámky. Zásadní byl výzkumný pobyt z roku 2009 v Srbsku, který poskytl nejen cenné zkušenosti a nové poznatky z oblasti rozvoje Srbska a problematiky romských komunit, ale i přínosnou literaturu a dokumentaci zabývající se tímto tématem. Autorka rovněž čerpá z vlastních zkušeností z tříměsíční odborné praxe v Srbsku, absolvované v roce 2006 v rámci bakalářského studia oboru Sociální a humanitární práce.

Historickým vývojem Srbska se zabývá mnoho českých i zahraničních autorů. Ve většině případů se tyto zdroje literatury zabývají zejména vývojem a utváření Jugoslávie (viz Stanoje Ivanović) nebo jsou psány jen do doby skončení autoritativního režimu Slobodana Miloševiće (viz Jan Pelikán a Michael Weithmann, kteří se vývojem Srbska zabývají velmi podrobně). Mezi autory, kteří popisují situaci v novodobém Srbsku, můžeme zařadit například vysokoškolského pedagoga Václava Štěpánka, který se zabývá dějinami balkánských slovanských národů a kulturními aspekty česko-balkánských vztahů. Mimo vzájemné vztahy české a srbské země také píše o ekonomické a politické situaci v Srbsku. Aktuální dění v zemi sledovala autorka například na internetových stránkách BBC News Europe.

Vývojem česko-srbských vztahů se také zabývá Zdeněk Matějka. Zdroje současného pojetí vzájemné rozvojové spolupráce jsou však zejména dostupné například v publikaci sepsané Tomášem Klvaňou, z Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce mezi Českou Republikou a Srbskem na 2010–2017 a další dokumentace Ministerstva zahraničních věcí ČR.

K tématu rozvojové spolupráce Evropské unie s balkánskými zeměmi, tedy i se Srbskem, existuje zejména unijní dokumentace dostupná na internetových stránkách Evropské komise a odborné články (např. od Richarda Zinka či Carla Bildta).

K tématu romské národnosti menšiny v Srbsku se bohužel nevztahuje žádná kvalitní literatura psaná v českém jazyce. Z anglických zdrojů jsou významné například studie a analýzy iniciativy Organizace spojených národů UNHCR, která se zabývá zejména problematikou romských obyvatel z Kosova. Možnosti rozvoje romských

komunit popisuje ve svých akčních plánech mezinárodní projekt Desetiletí romské inkluze.

Literárních zdrojů v srbském jazyce o problematice romské menšiny v Srbsku je poměrně mnoho, úroveň jejich dostupnosti v českých knihovnách je však mnohem nižší. Většinu srbských zdrojů, které byly využity v této práci, autorka získala přímo v Srbsku. O sociální postavení srbských Romů a integraci romské menšiny do majoritní společnosti se zajímá například Nada Raduški, Nevena Gojković či Aleksandar Pilić. Romskou problematikou, zejména oblastí sociálního bydlení a úrovně životních podmínek romských komunit, se zabývá srbský architekt Vladimír Macura.

Statistické informace o romských obyvatelích lze najít na internetových stránkách Statistického úřadu Republiky Srbsko. Údaje o Romech žijících v Bělehradě vyčteme v interní dokumentaci bělehradské radnice městské části Palilula.

Významnými zdroji pro terénní výzkum byly terénní poznámky autorky, zkušenosti z odborné praxe a výsledky dotazníkového šetření. Důležitým zdrojem informací byly rovněž rozhovory s kompetentními osobami, které proběhly v srbských organizacích a institucích angažujících se v oblasti sociálního začlenění členů romské menšiny (např. v neziskové organizaci Romsko Srce, v bělehradské charitě Caritas Beogradske Nadbiskupje, na Odboru sociálních služeb radnice Palilula či ve škole Narodni Univerzitet Božidar Adžija).

V celé práci jsou užívány pojmy jako „Romové“, „příslušníci romských komunit“, „romská menšina“ a „romská populace“ aj., v zásadě jako synonyma. Za „Roma“ je v práci vnímán ten, kdo se sám za Roma považuje a považuje ho za něj také jeho okolí. Pojem romské „sídlo“ označuje především lokalitu, ve které žijí členové romské menšiny nebo skupiny romských obyvatel, tedy romské komunity.

4 REÁLIE SRBSKA

Oficiální název státu je Republika Srbsko. Jedná se o vnitrozemský stát rozkládající se v centru Balkánského poloostrova. Na severu sousedí s Maďarskem, na východě s Rumunskem a s Bulharskem, na jihu s Makedonií a Albánií, na jihozápadě s Černou Horou a na západě s Bosnou a Hercegovinou a s Chorvatskem. Rozkládá na ploše 88 361 km² (s Kosovem) a dělí se na tři regiony: centrální Srbsko je rozlohou největší, pak severní část Vojvodina a nejmenší je jižní provincie Kosovo². Hlavním městem je Bělehrad s cca 1,6 mil. obyvateli³ (odhady z roku 2002 hovoří až o 2 mil. obyvatel, tento rozdíl je způsoben zejména neregistrovanými Romy⁴). Dalšími většími městy jsou například v severní oblasti Novi Sad (cca 300 000 obyvatel) a na jihu území Niš (cca 250 000 obyvatel). Úředním jazykem je srbština a úředním písmem cyrilice, v každodenním životě se ale běžně používá také latinka.

Obrázek č. 1: Republika Srbsko

Zdroj: Embassy Home Page: *Welcome to Serbia*. Dostupné on-line: <http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://serbia.embassyhomepage.com/serbia-map>.

² Dne 17. 2. 2008 vyhlásilo Kosovo nezávislost na Srbsku. Oficiální orgány Srbska odmítají samostatnost uznat a stále považují Kosovo za součást své země. Česká republika uznala nezávislé Kosovo v květnu 2008. V této práci je Kosovo, pokud není psáno jinak, zahrnuto jako součást Srbska. Poslední sčítání lidí, které proběhlo v roce 2002, Kosovo nezahrnovalo.

³ Podle posledního sčítání lidu (bez Kosova) v roce 2002 žilo v Bělehradě 1 576 124 obyvatel.

⁴ Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011. Dostupné on-line: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/srbsko-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1000798/>.

Podle posledního sčítání lidu (bez Kosova), které proběhlo v roce 2002, sídlilo v zemi 7 498 001 obyvatel. Srbsko je multietnickým státem a jako jediná post-jugoslávská země zůstala po konfliktním období v 90. letech skutečně mnohonárodnostní. Podle posledních dostupných údajů žije v Srbsku, mimo oblast Kosovo, 1 285 163 příslušníků národnostních menšin, kteří tak tvoří 17,1 % obyvatelstva. Národnostní složení v Srbsku podle výsledků sčítání lidu v roce 2002 zachycuje Tabulka č. 1.

Tabulka č. 1: Národnostní složení v Srbsku v roce 2002 (bez Kosova)

	počet	%
<i>Srbové</i>	6212838	82,9
<i>Maďaři</i>	293299	3,9
<i>Bosňáci</i>	136087	1,8
<i>Romové</i>	108193	1,4
<i>Chorvati</i>	70602	0,9
<i>Černohorci</i>	69049	0,9
<i>Albánci</i>	61647	0,8
<i>Slováci</i>	59021	0,8
<i>Rumuni</i>	34576	0,5
<i>Češi</i>	2211	0,1
<i>Ostatní</i>	450478	6,0
Celkem	7498001	100,0

Zdroj: Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Nacionalna ili etnicka pripadnost*. Kniga 1., Beograd: 2003. ISBN 86-84433-00-9. s. 14 – 15.

Obyvatelé Srbska vyznávají tři náboženství, která se každodenně stýkají, a je potřeba jejich smírné komunikace. Jedná se o pravoslavnou víru, k níž se hlásí 85,0 % populace, a to hlavně Srbové, dále katolická víra (5,5 %) charakteristická především pro maďarskou a chorvatskou menšinu ve Vojvodině a islám (3,2 %). Muslimové žijí zejména v jižní části země. Mezi nevěřící patří 2,6 % obyvatelstva a ostatní, spolu s lidmi, kteří se k žádné víře nepřihlásili, tvoří 3,7 % skupinu. (census 2002, bez Kosova)⁵.

⁵ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Veroispovest, materni jezik i nacionalna ili etnicka pripadnost prema starosti i polu*. Kniga 3., Beograd: 2003. ISBN 86-84433-02-5. s. 12.

Většina Srbů se prohlašuje za členy Srbské pravoslavné církve. Ta měla v minulosti veliký vliv na utváření srbské identity. Víra v Boha však není u současné srbské populace velmi intenzivní. Dokazuje to průzkum veřejného mínění, konaný v roce 2006 na vzorku 1500 občanů státu, který provedla agentura marketingového výzkumu Faktor plus. Na otázku: „*Věříte v Boha?*“, souhlasně odpovědělo pouze 21 % respondentů, zatím co odmítavě 41 % a plných 38 % dotazovaných si přitom není vírou v Boha jisto. Průzkum rovněž ukázal, že návštěvy kostelů nejsou pro Srby důležité. Bohoslužeb se totiž pravidelně účastní pouze 6 % věřících.⁶ Pokud jde o samotnou religiozitu, většina občanů ji spojuje spíše s příslušností k národu a tradici, než s Bohem.

4.1 Historický vývoj Srbska

Utváření Srbska bylo v rámci Balkánu velice komplikované. Vzhledem k centrální pozici v rámci Balkánského poloostrova bylo Srbsko často dějištěm ozbrojených konfliktů. Střídavý tlak sousedních zemí (zejména Byzance, Bulharska, Uher a Osmanské říše) se podepsal na politickém, ekonomickém i kulturním formování celého současného Srbska. Dějinné události se rovněž odrazily ve složité etnické struktuře obyvatel země.

Během 6. století do oblasti Balkánského poloostrova přišli slovanští předchůdci Srbů. Sjednocením srbských kmenových knížectví bylo v poslední třetině 12. století vytvořeno první srbské království pod vládou Štěpána Nemanji (1166–1196). Jím založená dynastie Nemanjićů vládla v zemi téměř 150 let. Dalším významným panovníkem byl Štěpán I. Prvověnčaný, který byl v roce 1217 korunován králem sjednoceného Srbska. V roce 1219 založil vlastní ortodoxní arcibiskupství Srbské pravoslavné církve.⁷

Největšího rozkvětu dosáhlo středověké Srbsko za vlády Štěpána Dušana Velikého (1331–1355), který se nechal v roce 1346 korunovat za cara Velkosrbské říše.

⁶ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. 1. vyd. ALBERT, Brno: 2007. ISBN 80-7326-127- 8. s. 94

⁷ WEITHMANN, Michael: *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-199-7. s. 77.

Dušan si dokázal podmanit většinu Balkánu až k Peloponéskému poloostrovu. Po jeho smrti však srbská moc rychle upadla a říše se rozdrobila na mnoho samostatných knížectví. Ta mezi sebou neustále bojovala o moc, ale nebyla schopna jednotného postupu proti Osmanské říši, jejíž území se postupně rozšiřovalo do Evropy.

Za nejdůležitější mezník srbských národních dějin je tradičně pokládána bitva na Kosovském poli ze dne 28. června 1389, ve které byli Srbové poraženi osmanským vojskem. K úplnému začlenění srbského území do Osmanské říše však došlo až po 70 letech, kdy poslední srbské jednotky podlehly v roce 1459 v bitvě u Smedereva. Srbové žili pod vládou osmanských sultánů téměř čtyři století. Po začlenění do Osmanské říše zanikla většina srbských institucí. V oblasti Kosova, které bylo dříve politickým i kulturním centrem Velkosrbské říše, se navíc rozšiřovala albánská populace a docházelo i k částečné islamizaci původních obyvatel. Pravoslavní Srbové tak začali žít po boku muslimů, což vedlo k častým konfliktům. Pod osmanským panstvím ale stále zůstala zachována autonomní srbská pravoslavná církev, která se tak přirozeně stala institucí uchováající srbské dědictví a pomáhající chránit srbskou identitu.

Na konci 17. století turecká síla oslabil a Osmané se začali po prohraných bitvách stahovat z uherského území. To bylo v roce 1690 osvobozeno Rakouskem, jehož postup se zastavil až v samotném Srbsku. Následné boje se staly příčinou velkého migračního procesu, který způsobil výrazné změny etnické struktury obyvatel západního Balkánu.⁸ Severní část etnicky srbských území byla přitom začleněna do Uherska a jižní území (včetně Bělehradu) zůstalo pod nadvládou Osmanské říše.

Centrum odboje proti stávající osmanské moci se přesunulo do Šumadije, jižního okolí Bělehradu. Hnutí za srbskou nezávislost vyvrcholilo povstáním vedeným Karađorđem Petrovičem v letech 1804–1813 a poté i Milošem Obrenovičem v letech 1815–1817.⁹ Povstání byla celkem úspěšná, v roce 1817 Srbsko získalo vnitřní autonomii, ale formálně zůstalo součástí Osmanské říše. Během následujících desítek let, také díky spojení s carským Ruskem, Srbové vybojovali vlastní království. Úplnou nezávislost získalo Srbsko na berlínském kongresu v roce 1878. Další významnou událostí srbské historie byla první balkánská válka v roce 1912. Srbsko bojovalo po boku Černé Hory, Bulharska a Řecka a zvítězilo nad tureckými vojsky,

⁸ WEITHMANN, Michael: *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem*. 145.

⁹ PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-671-0. s. 167 – 184.

kteřá tak byla vyhnána z Balkánu. Ve druhé balkánské válce z roku 1913 bojovalo spolu s Řeckem a Rumunskem proti Bulharsku a získalo severní Makedonii.

Další změny územního rozsahu země souvisely s 1. světovou válkou. Srbsko, za pomoci černohorských vojáků, ze začátku úspěšně vzdorovalo rakouským vojskům. Na podzim roku 1915 však nastal zlom, ve kterém vojenské jednotky Rakouska-Uherska zaútočily na celé frontě, srbská armáda podlehla a rakousko-uherské vojenské síly obsadily srbské území. Po pádu Rakousko-Uherské monarchie na konci první světové války v roce 1918 se srbská území stala jádrem nově vytvořeného Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS). K Srbsku byla připojena území Rakousko-Uherska obývaná jižními Slovany. Součástí nového státu byla území dnešního Srbska, Černé Hory, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, Slovinska a Makedonie. V novém státě, který byl ale etnický, nábožensky a národnostně velmi heterogenní, mělo Srbsko (resp. Srbové) dominantní postavení. V roce 1929 SHS přijalo název Jugoslávie.

Během 2. světové války byla Jugoslávie rozdělena mezi Itálii, Německo a jejich spojence. Srbské území bylo přenecháno Německu.¹⁰ V roce 1944 byl za pomoci sovětské armády osvobozen Bělehrad a Jugoslávie byla obnovena. Na podzim 1945 první poválečný parlament vyhlásil území za Federativní lidovou republiku Jugoslávie a v roce 1974 byl název změněn na Socialistická federativní republika Jugoslávie.¹¹

Významnou osobností poválečného období byl vrchní velitel odbojových partyzánských oddílů Josip Broz Tito. Během svého působení v pozici hlavy státu v letech 1953–1980 byl velmi uznávanou autoritou. Dokázal proto potlačit národnostní rozpory a odlišnosti komunistickou ideou o „bratrství a jednotě“¹². Podporoval také výstavbu velkolepých objektů a zasloužil se o kulturní rozvoj a ekonomický vzestup země. Po Titově smrti (1980) se ekonomická situace země stávala horší a horší a Jugoslávie se propadala do stále závažnějších problémů.¹³ Politické ideje komunistického „bratrství a jednoty“ všech národů Jugoslávie začaly dostávat těžkou ránu a hrozil rozpad společného státu. V roce 1991 vypukly, v jednotlivých státech, občanské války za nezávislost. Ještě téhož roku se Slovinsko a Chorvatsko stalo

¹⁰ PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. s. 386 – 389.

¹¹ WEITHMANN, Michael: *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem*. s. 352.

¹² PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. s. 475.

¹³ MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. 1. vyd. Rada pro mezinárodní vztahy, Praha: 2004. ISBN 80-239-4020-1. s. 46.

samostatné. K oběma nově vznikajícím republikám se přidaly také Makedonie a Bosna a Hercegovina, která se stala nezávislým státem v roce 1992.

4.1.1 Vývoj Srbska po rozpadu Jugoslávie

Po válečných konfliktech zůstalo Srbsko a Černá Hora ve společné federaci pod názvem Svazová republika Jugoslávie (SRJ). Na politické scéně v 90. letech měl hlavní úlohu Slobodan Milošević, který byl prezidentem v letech 1989 – 2000. Milošević byl vůdcem Socialistické strany a velkým zastáncem srbského nacionalismu. Jeho socialistický režim velmi upřednostňoval zájmy Srbů, což způsobovalo velkou izolaci jednotlivých národních menšin v zemi. Byl také velice nekompromisní v otázce Kosova. Postaral se o odstranění jeho autonomie a o přímé podřízení vládě v Bělehradě.

Po událostech souvisejících s osamostatněním sousedních států se SRJ dostalo do nelehké hospodářské situace. Neustálé válečné napětí a uvalení mezinárodního obchodního embarga vedly k definitivnímu zhroucení ekonomiky. Situace se zhoršovala i v Kosovu a v roce 1997 Kosovská osvobozenecská armáda UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosovës) začala ozbrojený odpor s hlavním cílem zajištění nezávislosti Kosova. Koncem roku 1998 proto Milošević rozpoutal policejní a vojenskou kampaň na potlačení protisrbského hnutí. Na desetitisíce Albánců bylo vyhnáno z domovů nebo zabito srbskou armádou. V červnu 1999 se rozhodly země NATO dát tehdejšímu režimu ultimátum, aby své jednotky z Kosova stáhl, nicméně tak učiněno nebylo. Následně letecké síly NATO zahájily téměř tříměsíční bombardování srbského území. Škody byly vyčísleny na 50 miliard USD.¹⁴ Zničeny byly mnohé budovy (např. některá bělehradská ministerstva, městská zástavba, bohužel i školy a nemocnice), průmyslová střediska a velmi těžce byla poničena infrastruktura.

Nad Kosovem se prozatímní správy ujala Organizace spojených národů (OSN) a její mírové vojenské jednotky, za účelem usnadnit proces k určení statusu této konfliktní oblasti. Zároveň byla vydána Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1244 (10. 6. 1999), která vytvořila základ pro mezinárodní vojenskou a civilní přítomnost v Kosovu. Úkolem těchto bezpečnostních sil bylo udržování civilního pořádku, ochrana lidských

¹⁴ PILIĆ, Alexandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. Beograd, 2007. s. 18.

práv a zajištění bezpečného návratu všech uprchlíků a vysídlených osob do svých domovů.

V září roku 2000 se konaly prezidentské volby, které vyústily v oficiální vítězství Slobodana Miloševiče. Srbští občané však jasně podporovali jeho protikandidáta Vajislava Koštunicu. Po několika masových protestech byl Milošević nucen dne 5. října připustit porážku a novým prezidentem se stal Koštunica. Skončila tak autokratická vláda zatracovaného, ale i obdivovaného srbského vůdce Slobodana Miloševiče. V roce 2002 byl Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY)¹⁵ obviněn z 66 válečných zločinů, včetně genocidy a zločinů proti lidskosti.

V březnu 2002 parlament SRJ rozhodl o předefinování vztahů mezi Srbskem a Černou Horou v rámci společného státu. Následujícího roku byly ratifikovány ústavní listiny, vedení SRJ rozhodlo o nové státní unii a změně názvu země na Srbsko a Černá Hora. Černá Hora se však stále více chtěla zcela osamostatnit. Tyto tendence dosáhly svého vrcholu dne 21. května 2006, kdy se uspořádalo referendum za nezávislost. Úspěšný výsledek vedl k rozdělení v té době již jen formálního soustátí a 5. června došlo k vyhlášení samostatnosti Černé Hory.

Zatím poslední významnou událostí v historii srbské země je vyvrcholení sporů o autonomii a statut jižní provincie Kosovo, ve které žije až 95% Albánců.¹⁶ V únoru 2008 vyhlásil kosovský parlament jednostrannou nezávislost na Srbsku jako demokratický, světský a multietnický stát. Orgány a představitelé Srbska však osamostatnění odmítají uznat a považují oblast nadále za svou oblast. Postoj ostatních zemí není jednotný. Přes velký nátlak USA (oficiálně uznaly samostatnost ihned) a větší části EU bylo zatím Kosovo uznáno jako nezávislý stát pouze 75 členy OSN (necelými 40 %)¹⁷. Některé klíčové země – např. Rusko, Čína, Brazílie, Indie ale nezávislost Kosova neuznaly, stejně tak i pět států EU, kterými jsou Španělsko, Řecko, Kypr, Rumunsko a Slovensko. Česká republika uznala samostatné Kosovo v květnu 2008.

¹⁵ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Tribunál byl založen roku 1993 za účelem stíhání osob odpovědných za závažná porušování mezinárodního humanitárního práva na území bývalé Jugoslávie od roku 1991.

¹⁶ Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011.

¹⁷ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 61.

4.2 Současná politická situace

Politickým systémem v zemi je parlamentní demokracie. Současný ideologicko-politický pluralismus srbské politické scény můžeme datovat od roku 2000, kdy 5. října Slobodan Milošević odstoupil po prezidentských volbách. Do té doby existovala jistá bipolarita. Na jedné straně stáli vládnoucí politikové v čele s Miloševićovou Socialistickou stranou Srbska (SPS) a politickou stranou Miloševićovy manželky Sjediněná levice Jugoslávie (JUL). Na druhé straně působil heterogenní blok opozičních demokratických stran, který deset let nedokázal sjednotit své síly a bojovat proti autokratické Miloševićově vládě. Součástí opozice byly na příklad tyto stany: konzervativní Srbské hnutí obnovy (SPO), lidová Demokratická strana Srbska (DSS) či levicová Demokratická strana (DS).¹⁸

Prezidentem se v říjnu 2000 stal Vajislav Koštunica, bývalý předseda Demokratické strany Srbska. V parlamentních volbách v prosinci téhož roku si odnesly jednoznačné vítězství tehdejší demokratické strany. Volbami byla potvrzena společensko-politická a ekonomická změna v Srbsku a byl jimi rovněž ukončen Miloševićův socialistický režim. Srbská společnost se v roce 2001 ocitla v prostředí očekávání značných změn, vedoucích k demokratickému a protržně orientovanému systému vládnutí.

V posledních parlamentních volbách konaných 11. května 2008 vyhrála koalice Za evropské Srbsko v čele s DS a prezidentem Borisem Tadićem¹⁹ s 38,4 % (102 z 250 míst v parlamentu), druhá byla Srbská radikální strana, která získala 29,5 %. Dále se pak umístnila Demokratická strana Srbska (11,6 %), Socialistická strana Srbska (7,6 %) a Liberálně demokratická strana (5,2 %). Jednotlivé koalice Maďarů, Bosňáků a Albánců získaly dohromady 3,6 %.²⁰ Ostatní strany (4,1 %) se do parlamentu nedostaly, včetně strany Romové pro Romy. V červenci byl novou vládou schválen parlament, který byl složený z Demokratické a Socialistické strany. Mirko Cvetković z DS se stal premiérem. Jeho vládní program zahrnuje evropskou budoucnost pro Srbsko, rozvoj

¹⁸ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 75.

¹⁹ V prezidentských volbách, konaných dne 27. června 2004, byl Boris Tadić zvolen srbským prezidentem. V posledních prezidentských volbách v únoru 2008 byl opět zvolen.

²⁰ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, 2008*. Výsledky parlamentních voleb v Republice Srbsko ze dne 11. 5. 2008. Dostupné on-line:

http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/24/45/Parlamentarni_Izbori_2008.pdf.

ekonomiky, posílení sociální zodpovědnosti vlády, boj proti korupci a organizovanému zločinu i odmítnutí nezávislosti Kosova.

Pozitivním výsledkem parlamentních i prezidentských voleb je skutečnost, že srbští voliči jsou schopni reagovat na politickou situaci v zemi. To můžeme považovat za kladný aspekt demokratizace a politické gramotnosti místních občanů. Přechod od jednoho vládního systému k jinému však není vždy snadný. Srbští politikové by se měli shodnout na tom, co je potřeba změnit a jakým způsobem toho mohou dosáhnout.²¹ Srbská společnost se ale nachází ve stavu, kdy stále není jasné, co chce změnit a neexistuje ani jasná představa uspořádání, jakého by se mělo transformací docílit. Například v otázce Kosova celá pravice upřednostňuje zachování tohoto území v rámci Srbska, i za cenu uzavření přístupových jednání o integraci do EU, o které zase lavice velmi usiluje.

4.2.1. Politické strany v Srbsku

Do současné politické mapy Srbska zahrnujeme dva hlavní tábory levicových stran a stran pravice.²² Levicové strany tvoří skupinu, která za svůj národní zájem považuje zlepšení životní úrovně, rozvoj demokratických institucí a hodnot a integraci nezávislého a ekonomicky silného Srbska do EU a NATO. Příslušníci levicových stran se rovněž na svou zemi dívají jako na stát všech jeho občanů, ne jako na stát jen srbského národa. Hlavní prioritou je rychlá transformace Srbska a jeho společnosti z konfliktní na nekonfliktní oblast a co nejrychlejší integrace do mezinárodních institucí. Podmínkou pro uskutečnění takové změny je odpoutání se od vlivu nacionalistické minulosti a socialismu. Zásadní potřebou je vypořádání se s válečnými událostmi, nutná je spolupráce s Tribunálem pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii, transformace hospodářství směrem k tržnímu systému a boj s korupcí a organizovaným zločinem, který v zemi za vlády Miloševiče prostoupil až do nejvyšších státních struktur.

V levicové politické sféře působí Demokratická strana (DS). Mimo společenství s Evropou klade v zahraniční politice důraz na posílení regionálních vazeb a na návrat

²¹ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 87.

²² Informace o politických stranách Srbska viz Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, 2008* a ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*.

Srbska do vedoucí pozice v regionu. Zemi vidí jako nezávislý stát, který bude aktivní v regionální, bezpečnostní a ekonomické politice. Představitelé této strany považují za důležité reálné zhodnocení situace v Kosovu a hlavně ochranu srbského i nealbánského obyvatelstva, včetně zachování jejich duchovního a kulturního dědictví.

Další stranou je například Liberálně demokratická strana (LDP). Ta zase prosazuje zákaz činnosti těch politických stran, které stále podporují ideologii devadesátých let. Jako jediná strana zastává postoj, aby Kosovo získalo nezávislost. Jeho nevyřešený status totiž brání k rychlé integraci do EU. Podle LDP by o budoucnosti Kosova měli rozhodovat jeho občané a ne Bělehrad. Mezi hlavní občanské principy zahrnují prosazování lidských práv, kritiku diskriminace žen a homosexuálů, podporu autonomie národnostních menšin a kritiku velkého vlivu srbské pravoslavné církve na společnost a politiku.

Druhou skupinu politických stran tvoří pravice (tradicionalisté), která si jako základní kritérium státních zájmů a zahraniční strategie určila otázku řešení problémů srbského společenství v jeho etnonacionálním kontextu.²³ Tradicionalisté chápou národní zájem především jako etnický, což v případě Srbska zasahuje i za jeho hranice. Pro tyto strany je nejdůležitější zachování státní integrity země, především pak ponechání území Kosova v rámci Srbska. Tomuto zájmu jsou podřízena všechna ostatní politická témata. Myšlenka vytvoření etnického jednotného srbského státu měla také za následek dlouhotrvající a složité odtrhnutí Černé Hory.

Mezi představitele tohoto politického pojetí patří na příklad Demokratická strana Srbska (DSS), která má silné kontakty se Srbskou pravoslavnou církví. Tu považují za hlavního ochránce národní identity a srbských tradičních hodnot. Demokraté ve svém programu rovněž velmi podporují mezinárodní vztahy se sousedními státy, ve kterých pobývají příslušníci srbského národa.²⁴ Politikové však respektují nevměšování se do vnitřních záležitostí těchto zemí a předpokládají, že bude o Srby dobře postaráno. Strana prosazuje rozvoj evropských integračních procesů a vstup Srbska do EU.

²³ Etnonacionální kontext se od kontextu občanského liší v definici společnosti jako celku, jelikož se zaměřuje na jednotlivá etnika a jejich hodnoty a nikoli na společnost jako celek. Konkrétní etnikum přitom nemusí žít v rámci jednoho státu, což je přesně případ Srbů. O etnickém principu pojetí národa více: BARŠA, Pavel: *Národní stát a etnický konflikt*. 1. vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno: 1999, ISBN 80-85959-52-6. s. 19-35.

²⁴ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 82.

Podporují program Partnerství pro mír²⁵, ale zároveň se odmítavě vyjadřují o otázce členství v NATO. Ve svých stanoviscích ke Kosovu tvrdě volají po dodržování Rezoluce Rady Bezpečnosti OSN č. 1244²⁶ a podporují nedotknutelnost státních hranic země. Kvůli zastávání odmítavého názoru o samostatnosti Kosovského území dochází k ochlazení vztahů se Spojenými státy, a naopak k narůstání sympatií s Ruskou federací.

Další politickou stranou je ultranacionalistická Srbská radikální strana (SRS), která kromě výrazného tíhnutí k zachování etnické příslušnosti, zdůrazňuje také sociální rovnoprávnost - rovnost platů, důchodů či v jednání s jedinci z nižších sociálních vrstev. Jde spíše o středově orientovanou politickou stranu (kombinace elementů pravice i levice). V současnosti se SRS pořád těší z obliby široké veřejnosti, protože vychází zejména z podpory sociálně nejslabší části populace, která porevolučními reformami nejvíce ztratila. V zahraniční politice se strana kriticky staví k euroatlantickým integracím. O vstupu do EU je schopna sice uvažovat, ale vstup do NATO jednoznačně odmítá. Zároveň se její členové domnívají, že by se Srbsko mělo orientovat spíše než na země Evropské unie a Spojených států, na země Ruské federace, Čínskou lidovou republiku nebo arabské a latinsko-americké státy, se kterými by mohlo úzce ekonomicky spolupracovat. Radikální politikové také velmi touží po spojení zemí obývané Srby (hlavně srbského území v Chorvatsku²⁷) a opětovném připojení Černé Hory.

Transformací z Komunistické strany vznikla Socialistická strana Srbska (SPS), která dodnes stojí na základech postavených Slobodanem Miloševićem a je rovněž podporována svými voliči. Od charakteristického nacionalistického chápání politiky se neodklonila ani po jeho smrti. Socialisté odmítají hospodářskou a sociální proměnu země, včetně její demokratizace. Na západní státy pohlíží s velikou nedůvěrou a zauímají opatrný postoj. Kriticky se staví k faktu, že západní státy po Srbsku, jako po jediné evropské zemi, požadují, aby akceptovalo ztrátu části svého území (Kosova). Jednoznačně také odmítají vstup do jakýchkoliv vojenských uskupení a především do NATO.

²⁵ Partnerství pro mír (PfP – Partnership for Peace) je program NATO, který si klade za cíl zintenzivnit politickou a vojenskou spolupráci v celé Evropě, snížit ohrožení míru a posílit spolupráci zúčastněných států. Účast v něm je navíc důležitá pro pozdější vstup partnerských zemí do NATO. Program byl zahájen v roce 1994.

²⁶ Směrnice ponechává Kosovu značnou autonomii a Srbsko tak ztrácí kontrolu nad touto oblastí. Dále udává kompetence působení mezinárodních mírových jednotek UMNİK a KFOR v oblasti. Více o mezinárodních misích viz kapitola 4.4.1 Problematika nevyřešeného statusu Kosova.

²⁷ Pro představu v roce 1931 pobývalo na 630 000 Srbů na území Chorvatska. Srov. IVANOVIĆ, Stanoje: *The Creation and Changes of the Internal Borders of Yugoslavia*. 1. vyd. The Ministry of Information of the Republic of Serbia. Belgrade: 1992 s. 70.

4.3 Ekonomické postavení země

Po dlouhém období stagnace a hlavně po pádu Miloševičova režimu je ekonomický pokrok Srbska značný. Nová srbská vláda podporuje hospodářské reformy orientované na makroekonomickou stabilitu, restrukturalizaci a liberalizaci obchodu. Vláda také podporuje střední a malé podniky a rozvoj telekomunikačního systému. Dopad rozdělení Srbska Černé Hory nebyl v ekonomické sféře příliš znatelný. Obě země již několik let existovaly jako dva prakticky samostatné ekonomické systémy.

V současné době však vysoká nezaměstnanost (v roce 2010 byla celostátní 20 %, v Bělehradě 14 %) ²⁸, poměrně vysoká roční míra inflace (cca 10 %) a vládní korupce stále prohlubují politické i ekonomické problémy. V zemi klesla průmyslová výroba, snížily se ceny primárních výrobků, poklesly zahraniční poptávky a vzrostla zadluženost srbských firem vůči státu. ²⁹

Srbsko je velmi závislé na peněžních zdrojích a nových úvěrech z mezinárodních finančních institucí. Mezi největší poskytovatele půjček se řadí Mezinárodní měnový fond (IMF), Evropská investiční banka (EIB) a Evropská banka pro rekonstrukci a rozvoj (EBRD). Rozpočtové náklady však jasně převyšují příjmy. Vláda Srbska schválila dne 17. prosince 2010 Návrh zákona o rozpočtu na rok 2011 s deficitem 4,1 % HDP neboli 120 miliard dinárů ³⁰ (cca 28 miliard korun). Celkový zahraniční dluh ke dni 30. 6. 2010 navíc činil 23 828 mil. EUR. ³¹ Srbsko se jednoznačně musí postarat o stabilizaci měnových rezerv a snížení schodku státního rozpočtu. Proto již po páté požádalo o spolupráci Mezinárodní měnový fond a o půjčku až 370 milionů EUR, která jim byla schválena v září 2010. ³² Další budoucí úvěrové

²⁸ Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011.

²⁹ Viz Tamtéž.

³⁰ Informace poskytnuta Zastupitelským úřadem České republiky v Bělehradě (Srbsko), dne 18. 1. 2011. *Revize státního rozpočtu Srbska na rok 2010, státní rozpočet pro rok 2011*. Dostupné on-line: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/srbsko/srbsko-rust-hdp-zakon-o-rozpocetu/1000798/59250/>.

³¹ *Central Intelligence Agency: The World Factbook of Serbia*. Dostupné on-line: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>.

³² *MMF schválil Srbsku pátou část kreditu* (30.09.2010): „MMF umožnil Srbsku využít pátou část kreditu ve výši 366,5 miliónu EUR. MMF pozitivně ohodnotil dosavadní srbské výsledky a vyzval Srbskou vládu, aby i nadále pokračovala v opatřeních vedoucích ke snížení rozpočtového schodku. V prohlášení expertů Mezinárodního měnového fondu je uvedeno, že ekonomická politika spolu s poskytnutým úvěrem pomohla k přiměřenému hospodářskému růstu navzdory přetrvávající světové krizi. MMF doporučuje pokračovat ve stávajících reformách nutných k udržení hospodářského růstu a přilákání zahraničních investic, bez kterých není možné snížit nezaměstnanost.“ Dostupné on-line: <http://www.sanceprofirmy.cz/novinky/17605/>.

prostředky budou záviset na srbské vládě při přijímání finanční odpovědnosti a rozvoji fiskální politiky státu.

Srbská vláda v roce 2011 předpokládá růst HDP o 3,5 %. Největší podíl hospodářských sektorů v HDP Srbska v roce 2010 měly služby (64,5 %), následují průmysl (21,0 %), zemědělství a lesnictví (11,5 %) a stavebnictví (3,0 %).³³ Naleziště nerostných surovin a přírodní zdroje v zemi, jejichž využití může vést k rozvoji hospodářského sektoru a ekonomiky státu jsou: uhlí, ropa, zemní plyn, měď, olovo, zinek, dřevo, bauxit, zlato, stříbro, splavné řeky či zemědělská půda (pěstování tabáku a bavlny).

Kvalita i rozsah poskytovaných služeb v Srbsku se postupně zlepšují, i když průměr ještě nedosahuje úrovně vyspělých zemí. Díky vstupu zahraničních investorů do srbských peněžních ústavů se úroveň služeb nejrychleji zvyšuje ve finančním sektoru (banky, leasingové společnosti). Srbsko však nedostatečně využívá svůj turistický potenciál (přírodní úkazy, lázně, církevní památky, velká města). Podporu cestovního ruchu a turistiky zahrnula vláda již v tomto roce do národní strategie.

Kvůli ztíženým podmínkám pro získání finančních prostředků od komerčních bank a nedostatku vlastních prostředků probíhá rekonstrukce srbského průmyslu dosti pomalu. Přetrvává nízká konkurenceschopnost na trhu a většinou se produkuje výrobky s malou přidanou hodnotou. Situaci dosud nezlepšují ani přímé zahraniční investice, jejichž výše se vlivem hospodářské krize snížila a jejich hodnota se pohybuje kolem jedné miliardy EUR ročně.³⁴ Mezi průmyslové činnosti a produkty patří těžba rudy, surové nafty, uhlí a kamene, zpracování potravin, výrobky z tabáku a bavlny nebo výroba nábytku a oděvů.

Zemědělská produkce se postupně zvyšuje a výrazně přispívá k růstu HDP. Bohužel se soukromí hospodařící zemědělci, stále potýkají s problémy s opožděným placením výkupních cen. Ty se navíc již tři roky prakticky nemění, což vzhledem k rostoucím nákladům (hnojení, krmné směsi) způsobuje většině zemědělců nemalé potíže a snižují se výnosy. Zemědělská technologie, zavlažovací systém, traktory a kombajny jsou zastaralé. Mezi hlavní zemědělské vývozní artikly patří např. cukr, maliny, pšenice, kuřice, slunečnice, mléko, hovězí a vepřové maso.³⁵

³³ *Central Intelligence Agency: The World Factbook of Serbia.*

³⁴ ŠTĚPÁNEK, Václav. a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie.* s. 45.

³⁵ *Central Intelligence Agency: The World Factbook of Serbia.*

Velká část infrastrukturních investic se odehrává s podporou Evropské investiční banky a EBRD (Evropská banka pro obnovu a rozvoj)³⁶, případně zahraničních investic poskytnutých zejména ze strany Číny a Ruska. Jedním z největších projektů Číny na podporu rozvoje infrastruktury v Srbsku bylo postavení mostu přes řeku Dunaj spojující bělehradské čtvrtě Zemun a Borču³⁷.

Evropská unie již v roce 2000, v rámci podpory demokratických změn transformující se země tehdejšího Srbska a Černé Hory, rozhodla o maximální pomoci tamním podnikům při vstupu na trhy EU. Jednostranné odstranění množstevních kvót umožnilo vyvážet skoro 95% zboží do EU bez omezení.³⁸ Od roku 2010 se pro obchod mezi EU a Srbskem uplatňuje tzv. Prozatímní dohoda, která vytváří rámec pro osvobození řady průmyslových výrobků od cel či jejich postupné snižování. Nejvýznamnější obchodní komoditou na trhu EU je cukru a textil. Srbsko může do evropských zemí vyvážet za stejných podmínek jako vnitrouní výrobcí, tedy za dotované ceny, až 180.000 tun cukru ročně. Dalšími nejčastějšími vývozními komoditami, které tvoří asi třetinu celkového vývozu země, jsou: železo a ocel, oblečení (vojenské vesty), obiloviny a její produkty, ovoce a zelenina (maliny) a barevné kovy. Mezi vývozní partnery patří na příklad Itálie, Německo, Rusko a dále sousední Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Rumunsko, Makedonie a Slovinsko. V dovozu jsou největšími položkami ropa a ropné deriváty, osobní automobily, zemní plyn, elektrické a průmyslové přístroje. Do Srbska nejvíce dováží Rusko, Německo, Itálie, Čína a Maďarsko.

Srbsko je smluvní stranou dohody CEFTA 2006³⁹, která je dohodou o oblasti volného obchodu mezi Srbskem, Chorvatskem, Bosnou a Hercegovinou, Černou Horou,

³⁶ The World Bank: Poverty Reduction Strategy Papers for Serbia. 2003. Dostupné on-line: <http://www.prsp.gov.rs/download/2.%20PRSP%20-%20Main%20text.pdf>. s. 75.

³⁷ Informace poskytnuta Zastupitelským úřadem České republiky v Bělehradě (Srbsko). Dne 19. 8. 2010. *Posílení čínských obchodních aktivit v Srbsku.*: „Předním projektem v oblasti dopravní infrastruktury je výstavba „Mostu přátelství mezi Čínou a Srbskem“, který přes Dunaj spojí bělehradské čtvrtě Zemun a Borču. Slavnostní zahájení výstavby se konalo 14. července 2010. Výstavba mostu v celkové délce 1,5 km a 21 km přístupových komunikací by měla být dokončena do r. 2013. Hodnota projektu je 170 milionů EUR. Čínský partner zajistí 85 % finančních prostředků prostřednictvím zvýhodněného úvěru Exim banky, splatného na 15 let a s 3% úrokovou sazbou. Zbývajících 15 % poskytne srbská strana z rozpočtu města a tzv. Národního investičního plánu.“ Dostupné on-line: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/srbsko/srbsko-cina-ekonomicka-spoluprace/1000798/58136/>.

³⁸ *Serbia Today* informovalo dne 5. 2. 2010: *EU starts implementing Interim Trade Agreement*. Dostupné on-line: <http://serbiatodayeconomy.blogspot.com/2010/02/eu-starts-implementing-interim-trade.html>.

³⁹ CEFTA (Central European Free Trade Agreement), tedy Středoevropská zóna volného obchodu, sdružuje jihovýchodoevropské země, které nejsou členy Evropské unie, ale o členství v EU usilují. Nová CEFTA zahrnuje 32 dvoustranných dohod o volném obchodu mezi regiony jižní Evropy, kde pozitivně

Albánií Makedonií, Moldávií a představitelem UNMIK (pro teritorium Kosovo). Srbsko má také dohodu o volném obchodu vedle EU s Ruskou federací, Běloruskem a Tureckem. Od října 2010 bylo také zahájeno uplatňování dohody o volném obchodu v rámci European Free Trade Association (EFTA). Pro srbské výrobce to představuje velkou šanci, zahrnující vývoz srbského zboží bez cla do dalších zemí: do Norska, Švýcarska, Lichtenštejnska a na Island. Obchodní obrat v Srbsku se v poslední době rychle zvyšuje.

4.4 Hlavní rozvojové problémy a příležitosti země

V roce 2003 srbská vláda přijala první strategický dokument, sepsaný Světovou Bankou, který se zabývá omezováním chudoby v zemi – Proverty Reduction Strategy Papers (PRSP). Srbská vláda má velké příležitosti při odstraňování nepříznivé situace v následujících problematických oblastech⁴⁰: sféra ekonomická (zvýšení hospodářského růstu za pomoci zahraničních investic a rozvoje obchodu, rozvoj a tvorbu pracovních míst, podpora malého a středního podnikání, výstavba infrastruktury), politická (boj proti korupci či začlenění do evropských struktur, vyřešení statusu Kosova) a sociální⁴¹ (snížení nezaměstnanosti, zlepšení zdravotní úrovně a vzdělanosti, zkvalitnění programů sociální ochrany a systému sociálních služeb zejména pro staré⁴², postižené občany a uprchlíky, zlepšení práv a sociální situace národnostních menšin včetně romské problematiky, spolupráce s místními NNO, zmírnění znečištění životního prostředí, rozvoj rurálních oblastí, snížení rozdílů mezi městskými a venkovskými oblastmi).

ovlivňuje obchodní výměnu průmyslových a zemědělských výrobků. Smlouva znamená především odstranění vzájemných celních bariér, což přispívá k jednoduššímu mechanismu obchodování a rychlejšímu ekonomickému rozvoji členských států.

⁴⁰ Oblasti, ve kterých je potřeba rozvojových změn popsány viz The World Bank: *Proverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. Dostupné on-line: <http://www.prsp.gov.rs/download/2.%20PRSP%20-%20Main%20text.pdf>.

⁴¹ The World Bank: *Proverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. 106 -181.

⁴² Sociální služby jsou starým lidem poskytovány především v rámci domácí péče, která je organizována místním charitním zařízením nebo NNO. Poptávka však dalekosáhle převyšuje nabídku. Asi nejzávažnější situace je ve Valjevu, ve městě se 100 000 obyvateli, ve kterém jsem mohla během své praxe působit. Není zde žádný domov důchodců či jiné podobné zařízení a v místní nemocnici je neustále plno. O domácí péči se starají pouze dva terénní týmy sociálních pracovníků a zdravotních sester, které financuje místní charita. Každý den jeden tým navštíví pouze 10 klientů, protože více nelze zvládnout. Jak se pak ale dostane potřebné péči těm ostatním? To je otázkou a možností zahraničních rozvojových projektů v Srbsku.

Sociálně-ekonomické postavení občanů je mimořádně nepříznivé. Hospodářský propad v 90. letech, válečné konflikty a příliv uprchlíků měly dopad na sociální situaci obyvatelstva. V roce 2002 se v Srbsku nacházelo přibližně 800 000 osob (10, 3 % obyvatel)⁴³ pod státem stanovenou hranicí chudoby.⁴⁴ Chudobou jsou nejvíce zasaženy osoby s nízkým vzděláním, nezaměstnaní, staří lidé, osoby zdravotně postižené či obyvatelstvo žijící na venkově. Zranitelnou skupinu také tvoří uprchlíci, kteří žijí převážně v uprchlických centrech, a Romové. Za příčiny toho stavu můžeme považovat tíživé dědictví minulosti a neschopnost či nechuť se s ní vyrovnat (např. ponechání rozbombardovaných budov bělehradských ministerstev).⁴⁵ Ideálem je návrat k tradici a minulosti, včetně vědomého ponechání prostoru k působení konzervativní Srbské pravoslavné církve do politických kruhů.

S tím úzce souvisí také problémy při budování společnosti. Nevládní neziskové organizace na ochranu lidských práv či menšin byly vždy ostře napadány ze strany srbských patriotů. Nedůvěra k nevládnímu sektoru je natolik zakódovaná, že i malá organizace, která se nezabývá politickou sférou, musí čelit obrovským tlakům.⁴⁶ Z tohoto důvodu nejsou NNO v zemi moc vlivné a zároveň to vysvětluje absenci ekologických organizací na ochranu životního prostředí či fungující sítě sociálních služeb.

Srbsko je dnes zemí s nejvyšším počtem uprchlíků a migrantů v Evropě. Musí se starat o statisíce lidí, donucených válkou opustit vlastní domovy v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a Kosovu. V září 2010 bylo v zemi registrováno na 82 700 uprchlíků a na 225 000 vnitřně přesídlených lidí⁴⁷, tzv. IDP's (Internally Displaced Persons⁴⁸) převážně z Kosova. Ve stejném roce bylo navíc deportováno zpět do Srbska na 650

⁴³ The World Bank: *Proverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. s. 12.

⁴⁴ Hranice chudoby určuje adekvátní životní standart v dané zemi. Národní hranice chudoby v Srbsku byla stanovena na 2,4 USD na den (Serbian Government, 2008). Ten je dán minimálním dosaženým příjmem, který je ke standartní životní úrovni potřebný. Mezinárodní hranice chudoby je určena Světovou bankou na hodnotu 1, 25 USD za den. Lidé žijící pod touto hranicí jsou označováni za extrémně chudé, většina z nich jsou členové romských komunit.

⁴⁵ Terénní poznámky autorky získané na základě dobrovolné praxe, únor – květen 2006.

⁴⁶ ŠTĚPÁNEK, V. a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 12.

⁴⁷ *Human Right Watch - World Report 2011: Serbia*. Dostupné on-line: <http://www.hrw.org/en/world-report-2011/serbia>.

⁴⁸ Běženci v rámci jedné země, kteří nepřekročili hranice státu, ale zůstali v něm, jen na jiném místě, nejsou rovněž považováni za uprchlíky a nevztahují se na ně úmluvy o právech a ochraně uprchlíků či oficiální pomoc UNHCR (UN High Commissioner for Refugees).

osob (polovina byli Romové), kteří utekli do zemí západní Evropy.⁴⁹ S uprchlíky a IDP's jsou spjaty problémy související se špatnou ekonomickou a sociální situací, bydlením v nedůstojných podmínkách či nízkou dostupností sociálních služeb. Další problémy jsou spojeny s chybějícími osobními dokumenty např. rodné listy, občanské průkazy a zdravotní či sociální pojištění, bez kterých se nelze efektivně integrovat do srbské společnosti.⁵⁰ Situace by se mohla zlepšit, kdyby se sociální struktura státu na tyto obyvatele více zaměřil a kontaktní centra by byla spravována přímo vládou a ne závislá na zahraničních NNO, které při nedostatku finančních prostředků své působení v zemi přeruší. Změna současného stavu přistěhovalců při nedostatku finančních prostředků a vysoké nezaměstnanosti je velkou výzvou, ale i nelehkým úkolem, jehož vyřešení může trvat ještě hodně dlouho.

Otázky týkající se životního prostředí Srbska byly dlouho jak místními autoritami, tak i mezinárodními institucemi ignorovány.⁵¹ Největším ekologickým problémem země je nakládání s odpadem (pevným i komunálním), zásobování pitnou vodou, nedostatek čističek a smog ze starých aut, které nejsou opatřeny katalyzátory. Problematika značného znečištění ovzduší je nejmarkantnější v Bělehradě, kde obyvatelům schází metro, a možnosti hromadné dopravy jsou omezeny na automobily, autobusy a tramvaje. Výrazným znečišťovatelem jsou také tepelné elektrárny.

V oblasti ochrany životního prostředí se v Srbsku angažuje OSN a jeho organizace na ochranu životního prostředí UNEP (United Nations Environment Programme), která provedla průzkum kontaminace půdy ochuzeným uranem, použitým při leteckých akcích jednotek NATO. Rozbor půdy a vody v okolí míst zasažených střelami ukázal, že místní půda kontaminována pouze v okruhu dvou metrů od místa zásahu.⁵² Povědomí o ochraně ŽP se zvyšuje, stává se prioritou státního zájmu a bylo zřízeno Ministerstvo plánování a ochrany životního prostředí. Roste také poptávka po

⁴⁹ UNHCR : *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia and Montenegro*. Belgrade: 2004. s. 30.

⁵⁰ PILIĆ, Alexandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. Beograd: 2007. s. 22.

⁵¹ Informace získaná na základě rozhovoru s Mohamedem Osmanem, zástupce národnostních menšin na Odboru sociálních služeb na magistrátě Palilula v Bělehradě. Dne 7. 9. 2009.

⁵² UNEP: *From Conflict to Sustainable Development. Assessment and Clean-up in Serbia and Montenegro*. Nairobi: 2004. Dostupné on-line: <http://postconflict.unep.ch/publications/sam.pdf>.

ekologických službách a projektech, což by mohlo motivovat zahraniční donory a být potenciálem pro další rozvoj země.⁵³

Mezinárodní embargo a sankce Rady bezpečnosti OSN proti Jugoslávii z roku 1992, trvajících 1253 dní⁵⁴, zapříčinilo rozkvět srbské mafie, pašeráctví a vytvoření rozsáhlého korupčního prostředí. Tak zvaný index vnímání korupce CPI (Corruption Perceptions Index) v roce 2010 zařadil Srbsko na 78. místo na světě (hodnota transparentnosti státu byla 3.5 z možných 10)⁵⁵. Srbský organizovaný zločin úzce spolupracoval se státem a obě strany na tomto vzájemném vztahu vydělávaly. Ilegální obchody pokračují i po pádu Miločenićova režimu, a proto byla v Bělehradě v roce 2010 založena Proti-korupční agentura. Vážnější problém však představuje albánská mafie v Kosovu, která vyrůstala mimo oficiální struktury státu. V průběhu 90. let převzaly albánské gangy od tureckých protějšků kontrolu nad tzv. Balkánskou cestou, která vznikla poté, co byl narušen pašerácký koridor přes Sicílii. Od pašování cigaret a alkoholu se bohužel stále více přechází k mezinárodnímu obchodu s drogami a lidmi (nejčastější jsou únosy žen, které jsou pak nuceny k prostituci). Vzhledem k velmi nízkým platům zaměstnanců strážících hranice probíhá pašování často za jejich asistence. Zpráva Transcrime⁵⁶ uvádí, že na území Srbska a Černé Hory působí okolo 50 organizovaných skupin. Proto má veliký význam zajištění mírové, stabilní a prosperující situace balkánských zemí (zejména pak Srbska a Albánie) a boj proti globálnímu terorismu.

Strategická poloha Srbska v centru Balkánu nese velký potenciál a možnosti rozvoje ekonomiky. Ačkoli stát nemá přístup k mořskému pobřeží, ze kterého by mohlo profitovat, vedou přes něj důležité železniční tratě a silnice spojující Balkánský poloostrov s Evropou. Jejich neomezené využití je významné i pro hospodářství států Bosny a Hercegoviny, Albánie, Makedonie, Řecka, Turecka i Bulharska. Dunajskou vodní cestu využívají, pro dopravu svého zboží do zemí EU, také Rumunsko a Ukrajina.

⁵³ ŠTĚPÁNEK, V. a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 121.

⁵⁴ BIEBER, Florian: *Montenegro in Transition. Problème of Identity and Statehood*. 1. vyd. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden: 2003. ISBN 3-8329-0072-1. s. 140.

⁵⁵ Více viz Transparency International: *Corruption Perceptions Index 2010 Results*. Dostupné on-line: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results.

⁵⁶ Transcrime: *Final Report - The Contribution of Data Exchange Systems to the Fight against Organized Crime in the SEE Countries*. s. 258 Dostupné on-line: http://transcrime.cs.unitn.it/tc/fso/transcrime_reports/10-Data_Exchange.pdf.

Stav infrastruktury v zemi je ovšem žalostný, pouze 25% silnic je v dobrém stavu a zbytek by potřeboval opravit či vybudovat nově. Srbové o potenciálních možnostech funkční silniční a železniční sítě vědí, a proto v rámci Národního investičního plánu na léta 2009 – 2013 bude investováno do rozvoje infrastruktury, zejména výstavby dálnic a modernizace zařízení, cca 400 mil. EUR.⁵⁷

Velký potenciál rozvoje hospodářství a života v zemi mají přímé zahraniční investice⁵⁸, regionální spolupráce, vytváření nových pracovních míst, podpora malých a středních podniků a vstup Srbska do Světové obchodní organizace WTO (World Trade Organization), která by hlavně napomohla ke zvýšení konkurenceschopnosti na trhu.

Přímé zahraniční investice (PZI)⁵⁹, které pomáhají utvářet nové podnikatelské prostředí, jsou v Srbsku všeobecně stále na nízké úrovni. Větší zájem mezinárodních investorů by jistě pomohl urychlit tempo reform, růst ekonomiky, politickou stabilitu v souvislosti s řešením otázky Kosova, snížit korupci a zlepšit špatný stav infrastruktury či městské výstavby.⁶⁰ Vláda aktivně pracuje na rušení administrativních bariér a vytváření přátelského prostředí pro PZI. Srbsko má pouze deseti procentní daň z příjmů právnických osob, nejnižší v Evropě, od jehož placení mohou být podniky, za určitých podmínek, dokonce osvobozeny až na 10 let.⁶¹

Vyvinutá infrastrukturní síť je předpokladem pro dobře fungující ekonomiku státu. V dopravní infrastruktuře existují velké možnosti při modernizaci městské hromadné dopravy a rekonstrukci železniční a silniční sítě v rámci panevropského Koridoru X (Rakousko – Řecko) spojujícího Evropu s Balkánem, který se stal prioritou vlády. Investice, zejména pak ze strany zahraničních investorů, do této oblasti mohou přispět nejen ke zlepšení místních podmínek, ale také zvýší důležitost Srbska na úrovni mezinárodní dopravy. Další možnosti vývoje ekonomiky státu tvoří podpora obnovitelných zdrojů energie (budování malých vodních a větrných elektráren, solární panely a využívání biomasy).⁶²

⁵⁷ Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011.

⁵⁸ The World Bank: *Poverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. s. 82-86.

⁵⁹ Zahraniční investice jsou v současné době regulované Zákonem o zahraničních investicích (ZZI) z r. 2003 a Zákonem o obchodních společnostech (ZOS) z r. 2004. Podle ZZI může zahraniční investor ve všech hospodářských sektorech zakládat vlastní společnosti, investovat do již existujících společností, zakládat smíšené společnosti i obchodní zastupitelství.

⁶⁰ The World Bank: *Poverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. s. 85.

⁶¹ MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. s. 44.

⁶² The World Bank: *Poverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. s. 88-89.

V neposlední řadě by obrovské rozvojové příležitosti mohl přinést také cestovní ruch v Srbsku. Země sice nemůže nabídnout velehory a moře, ale má svá kouzelná místa, která lákají cizince. Velká města jako je Bělehrad, Novi Sad, Niš nabízí mimo společenské vyžití (restaurace a taneční kluby na lodích dunajského kanálu, výletní lodě) i svou kulturu a památky (lázně, pevnosti, pravoslavné kostely, kláštery a muzea). Z přírodních úkazů jsou jezera, údolí řek Dunaj, Sáva či Drina velmi žádanou destinací pro pěší turistiku, stejně tak možnost návštěvy přírodních rezervací a národních parků (např. NP Derdap, NP Fruška gora, NP Tara⁶³). Na podporu cestovního ruchu vláda v tomto roce navíc schválila Národní strategii rozvoje turistiky.⁶⁴ Rozvoj turismu také probíhá v severovýchodní oblasti u hranic s Rumunskem v tzv. Českém Banátě. V této oblasti se nachází několik českých vesnic obývaných našimi krajany, kteří dodnes ctí české tradice. Centrem je Bela Crkva, označována za turistické srdce Banátu, která vám může nabídnout krásnou dovolenou strávenou v příjemném prostředí u Belocrkvanských jezer.

4.4.1 Problematika nevyřešeného statusu Kosova

Problémem Srbska je nevyřešený status jižní provincie Kosova, která byla spravována podle směrnice RB OSN 1244 z roku 1999⁶⁵, podle níž je toto území pod srbskou svrchovaností. Srbská vláda v této souvislosti neustále operuje různými variantami autonomie. Nabízí albánské většině vnitřní nezávislost, za zachování srbské suverenity nad kosovskou oblastí. Preambule nové ústavy uvádí, že oblast Kosovo je součástí srbského území, má postavení skutečné autonomie v rámci státu Srbsko a z tohoto postavení vyplývají ústavní povinnosti všech státních orgánů zastupovat a

⁶³ Více viz <http://www.srbija.travel/priroda/nacionalni-parkovi/>.

⁶⁴ Cestovní ruch nese v sobě velký potenciál na podporu hospodářského růstu. Srbsko oplývá jedinečným přírodním, archeologickým a kulturním bohatstvím a má svou rozlohou strategické postavení v jižní Evropě, které by mělo řádně využít. Na mezinárodním trhu by se mělo snažit stát se hlavním turistickým cílem. K nalákání zahraničních turistů se ale musí přizpůsobit k jejich požadavkům a očekávání. Rozvoj cestovního ruchu přispěje také k zajištění rozvoje pozitivního mezinárodního obrazu země a k navázání těsnějších vztahů s ostatními zeměmi EU.

⁶⁵ Rada Bezpečnosti Organizace spojených států in UN: *Resolution 1244*. S/RES/1244 (1999). Dostupné on-line: <http://www.unmikonline.org/Documents/Res1244ENG.pdf>.

chránit státní zájmy ve všech vnitropolitických a zahraničněpolitických vztazích.⁶⁶ Dokud nebude ústava novelizována, je tato jižní oblast postavena do absolutního centra politického zájmu každé nové srbské vlády. Možným důvodem odmítnutí nezávislosti Kosova je minulá skutečnost, ve které církev v průběhu turecké nadvlády chránila vzpomínky na zaniklou slávu středověkého Srbska. Historicky nejsvětějším místem a centrem kultury bylo právě Kosovo, které se tak stalo hlavní ikonou srbského pravoslaví a odtud přešlo i na politickou scénu.

Od roku 1999 na základě Rezoluce č. 1244, která vytváří základ pro mezinárodní vojenskou a civilní přítomnost, bylo kosovské území spravováno misí OSN UNMIK (United Nation Mission in Kosovo)⁶⁷. Členové mise podporují vznik rozsáhlé autonomie a samosprávy v Kosovu, postupně tak předávají administrativní pravomoc do místních vládních institucí. Mírové jednotky dále zabezpečují lidská práva a nerušený návrat uprchlíkům do jejich domovů v Kosově. Prosazování úkolů je zabezpečováno následujícími pilíři: policie a soudnictví je pod přímým vedením OSN, posilování demokracie a budování institucí je pod dohledem Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), hospodářská rekonstrukce a ekonomická pomoc je vedena Evropskou unií.⁶⁸ Zajištění bezpečnosti bylo svěřeno do rukou vojenských mírových sil operace NATO KFOR (Kosovo Force). Jejich účelem je zabránění dalším bojům, dosažení trvalého míru, odzbrojení Kosovské osvobozené armády (UÇK), zajištění pořádku a stability v regiony. V neposlední řadě také podporují mezinárodní humanitární pomoc a dohlíží na ochranu humanitárních pracovníků. Jednotky spadají pod velení mise OSN UNMIK.

Konkrétnější podobu pravomocí tohoto jižního regionu přinesli události z února 2008. Kosovský parlament vyhlásil jednostrannou nezávislost na Srbsku jako demokratický, světský a multietnický stát.⁶⁹ Orgány a představitelé Srbska však osamostatnění odmítají uznat a považují oblast nadále za svou oblast.

Problémem v Kosovu je také jednání s uprchlíky, kteří byli vojenskými zásahy NATO vyhnáni nebo v obavách o svůj život odešli. Albánská většina návrat srbských, romských i dalších nealbánských utečenců neumožňuje. V důsledku omezené svobody

⁶⁶ ŠTĚPÁNEK, V. a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 25.

⁶⁷ Více o mezinárodním působení v Kosovu viz ŠTĚRBA, Václav: *Jednání o budoucím statusu Kosova*. Parlamentní institut ČR, Studie č. 3. 052, říjen 2006. Dostupné on-line: <http://www.psp.cz/kps/pi/PRACE/pi-3-052.pdf>.

⁶⁸ ŠTĚRBA, Václav: *Jednání o budoucím statusu Kosova*. s. 3.

⁶⁹ ŠTĚPÁNEK, V. a kol.: *Současné Srbsko – Politika, kultura, Evropská Unie*. s. 61.

pohybu a nemožnosti nalézt zaměstnání je kosovské nealbánské obyvatelstvo často odkázáno na humanitární pomoc. Tuto prakticky neřešitelnou situaci ještě zhoršuje skutečnost, že neexistuje žádný účinný program pro návrat uprchlíků a ochrana menšinových práv.⁷⁰

Závažnost nedořešeného statusu Kosova představuje hrozbu jak ve sféře politické i společenské. Srbští i kosovsko-albánští političtí představitelé nechtějí ustoupit od svých stanovisek. Na jedné straně kosovští obyvatelé usilují o nezávislost a na druhé straně se srbská elita nechce vzdát své jižní provincie. Přes všechna zdoluhavá jednání je však důležité si uvědomit nutnou potřebu zlepšení životního standardu obyčejných lidí a především nealbánského obyvatelstva. Snižování nezaměstnanosti, která je zde až 50% (a z toho polovinu tvoří mladá generace do 25 let)⁷¹, pozvednutí ekonomiky, vymícení organizovaného zločinu a zaručení práv menšinám se musí stát prioritními cíli srbské a mezinárodní pomoci, jinak hrozí kolaps. Nejednoznačný status Kosova může narušit bezpečnostní stabilitu země a vyústit v tragédii, která může ovlivnit dění na celém Balkánském poloostrově i v Evropě.

⁷⁰ ŠTĚPÁNEK, Václav: *Uprchlická otázka a život na Kosovu*. Přes IV (2006/2007), 9-10. Uprchlický čtvrtletník Nesehnutí, s. 2-3.

⁷¹ Rada pro mezinárodní vztahy ČR: *Program rozvojové spolupráce mezi Českou Republikou a Srbskem a Černou Horou na období 2006–2010*. s. 14.

5 SRBSKO JAKO PARTNER ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE⁷²

Snahy Srbska o stabilizaci a navazování zahraničních vztahů pomocí integrace do mezinárodních struktur byly poměrně úspěšné. Zemi se v postmiloševičovském období podařilo integrovat do různých mezinárodních organizací a institucí. Např. v roce 2000 vstoupila do Organizace spojených národů (OSN), Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) či do Světové zdravotnické organizace (WHO). Rok poté začala také spolupracovat a využívat rozvojové půjčky Mezinárodního měnového fondu (IMF) a Světové banky (WB).

Srbsko je příjemcem ZRS v rámci světové Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development). Jedná se o mezivládní organizaci sdružující 34 ekonomicky nejrozvinutějších států světa⁷³, jejímž cílem je podpora hospodářského růstu a mezinárodní ekonomické spolupráce. Jednou z činností OECD je také politika rozvojové spolupráce, která se uskutečňuje prostřednictvím aktivity vyspělých zemí s cílem podpořit sociálně-ekonomický rozvoj u méně rozvinutých zemí. Pro rozvojovou pomoc v rámci OECD je určený tzv. Výbor pro rozvojovou pomoc DAC (Development Assistance Committee). Výbor DAC sdružuje státy poskytující 95 % světové rozvojové pomoci a jeho úkolem je

⁷² Podle Zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů, §2 ze dne 1. července 2010 v České republice: „Zahraněční rozvojová spolupráce je souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k odstraňování chudoby, k ekonomickému, sociálnímu a udržitelnému rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích“. Rozvojová spolupráce rovněž přispívá k rozvoji politických, obchodních, kulturních a vědeckých oblastí. Zároveň přispívá k zajištění bezpečnosti a stability na globální úrovni i k předcházení konfliktů na regionální úrovni (včetně omezení nežádoucí migrace). Nový rámec světové rozvojové pomoci vnesly Rozvojové cíle tisíciletí s horizontem plnění do roku 2015, přijaté na Summitu tisíciletí v roce 2000. Rozvojová spolupráce je založena na pěti následujících principech, které zvyšují efektivnost pomoci: vlastnictví (primární zodpovědnost za svůj rozvoj nesou samotné rozvojové země, zapojení místních obyvatel), partnerství (spolupráce je vedena poptávkou ze strany partnerských zemí a jejich potřebami, harmonizace aktivit a postupu donorů při přípravě programů), zvyšování kapacit (posilování aktérů spolupráce a vládních systémů rozvojových zemí), vzájemná zodpovědnost (jak ze strany donora, tak ze strany příjemce pomoci za dopady rozvojových programů) a transparentnost (průběžná informovanost veřejnosti o projektech a výsledcích rozvojové spolupráce). ZRS je poskytována formou tzv. bilaterální (dvoustranné) spolupráce mezi dárcovskou rozvinutou zemí (donor) a partnerskou rozvojovou zemí (příjemce) a formou tzv. multilaterální (mnohostranné) spolupráce prostřednictvím rozvojových institucí, agentur a organizací či spolufinancování projektů.

⁷³ Česká republika je členem od roku 1995, ale členem DAC není. Více o OECD: <http://www.oecd.org/home/>.

co nejlépe koordinovat, zefektivnit a zvýšit rozvojové úsilí těchto dárcovských zemí. Členských zemí je dnes 23 (všech 15 starých zemí Evropské unie, dále Norsko a Švýcarsko, z mimoevropských pak USA, Kanada, Japonsko, Austrálie, Nový Zéland a Korea).⁷⁴ Členem DAC je také Evropská komise, která je brána jako samostatný dárc. Veškeré finanční prostředky zemí OECD jsou rozvojovým státům poskytovány v rámci tzv. Oficiální rozvojové pomoci ODA (Official Development Assistance). Přehled finanční pomoci Srbsku v rámci OECD v období 2005 – 2009 v mil. USD zobrazuje Tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: Finanční pomoc Srbsku v rámci OECD v období 2005 – 2009 (mil. USD)

	2005	2006	2007	2008	2009
Země mimo DAC	42,3	7,4	11,5	45,9	10,3
Multilaterální pomoc	260,8	400,1	351,0	385,9	325,7
Země DAC	766,5	1 169,5	476,4	541,3	272,5
ODA celkem	1 069,6	1 577,0	838,9	973,1	608,5
Samostatný dárc					
Evropská komise + instituce EU	524,9	1 166,9	538,9	651,8	477,7

Zdroj: OECD Development Database: *Geographical Distribution of Financial Flows – Serbia*. Dostupné on-line: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ODA_RECIP.

Mezi neaktivnější zahraniční donory v Srbsku patří například americká agentura pro mezinárodní rozvoj USAID (The United States Agency for International Development). Spojené státy americké svými projekty podporují hospodářský růst, přechod země na fungující tržní ekonomiku, stabilitu demokracie a euro-atlantickou integraci. Kanadská mezinárodní rozvojová agentura CIDA (Canadian International Development Agency) se v Srbsku zase zaměřuje na projekty v oblasti zdravotnictví (kurzy první pomoci, preventivní programy, školení zdravotníků), vzdělávání (zvýšení vzdělanosti Romů) či podpory rovnosti mužů a žen. Dalším aktérem rozvojové pomoci

⁷⁴ KAPLAN, Michal: *Rozvojová politika zemí OECD/DAC*. Paříž: 2006. s. 2

je Švýcarská agentura pro rozvoj a spolupráci SDC (Swiss Agency for Development and Cooperation), která se angažuje ve sféře sociálního začlenění vyloučených a sociálně slabších rodin, při snižování chudoby, zvyšování konkurenceschopnosti srbské ekonomiky a podporuje evropskou integraci. Za zmínku stojí také Norská agentura rozvojové spolupráce NORAD (Norwegian Agency for Development Cooperation), která podporuje demokratické vládnutí v zemi, soudní reformy, ochranu menšin a rozvoj soukromého sektoru.⁷⁵

Největším poskytovatel mezinárodní rozvojové pomoci Srbsku je ovšem Evropská unie se svými programy a nástroji. Další významným potenciálem pro rozvoj a stabilizaci země v sobě skrývá euro-atlantická integrace, tedy spojení s EU a NATO. Vstup Srbska do Severoatlantické aliance je navíc velmi důležitým krokem pro zvýšení pravděpodobnosti členství v Evropské unii.⁷⁶ Tato kapitola se proto zaměřuje na rozvojovou spolupráci mezi Evropskou unií a Srbskem, vztahy s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii a se Severoatlantickou aliancí a v neposlední řadě také na zahraniční spolupráci České republiky.

5.1 Mezinárodní rozvojová spolupráce Evropské unie

Balkánský region zaujímá v politice Evropské unie zvláštní místo. Vývoj v této oblasti potvrdil, že bez míru a stability na Balkánském poloostrově není míru a stability v Evropě. Tuto skutečnost potvrdily i události po roce 1990, kdy vyostření etnického násilí vedlo k rozpadu Jugoslávie. Bylo nezbytné zapojení mezinárodních vojenských mírových sil za účelem uklidnění situace, čímž se mobilizovala většina evropských států. Společná zahraniční, bezpečnostní a obranná politika Evropské unie se však teprve vyvíjela. Úloha EU byla převážně orientována na poskytování humanitární pomoci. K závažné změně v její politice vůči zemím západnímu Balkánu⁷⁷, tzv.

⁷⁵ OECD/DAC: *Development aid rose in 2009 and most donors will meet 2010 aid targets*. Dostupné online: http://www.oecd.org/document/11/0,3746,en_2649_34447_44981579_1_1_1_1,00.html.

⁷⁶ KLVANA, Tomáš a kol.: *Cooperation for New Partnership - Atlantic Council of Serbia and Montenegro*. 1. vyd. Belgrade: Czech Euro-Atlantic Council, 2006. ISBN 80-239-5289-7 s. 11.

⁷⁷ Západní Balkán je politologicky vytvořený termín, označující země bývalé Jugoslávie bez Slovinska (Chorvatsko, Srbsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora a Makedonie) a Albánie, tzv. oblast s mnoha nevyřešenými zahraničními i vnitropolitickými problémy.

potenciálním kandidátským zemím, došlo v roce 1999, kdy skončila fáze ozbrojených konfliktů. Evropská unie byla vedle OSN a NATO rozhodujícím činitelem ovlivňujícím vývoj v těchto zemích. Do popředí se dostal naléhavý úkol stabilizovat situaci v regionu a vytvořit podmínky pro mírový rozvoj za pomoci mezinárodních organizací.

K hlavním cílům politiky Evropské unie⁷⁸ vůči zemím západního Balkánu patří podpora vzájemné spolupráce mezi státy tohoto regionu a vznik srovnatelných vztahů, jaké jsou mezi členskými státy EU. Regionální spolupráce je nezbytným faktorem pro politickou stabilitu a ekonomickou prosperitu a jediným způsobem, jak v západobalkánských zemích úspěšně řešit společné problémy (např. nedostatek energie, znečištění životního prostředí, špatný stav dopravní infrastruktury, přeshraniční trestná činnost). Dalším cílem je vytváření sítě dvoustranných dohod o volném obchodu tak, aby neexistovaly žádné překážky pro zboží přepravované mezi jednotlivými zeměmi a z EU. Velmi důležitým úkolem evropské politiky je rovněž postupná integrace západního Balkánu do systému transevropských sítí, tzv. TEN⁷⁹ (Trans-european Nets). Jde o program zaměřený na zkvalitnění infrastrukturních sítí v oblastech dopravy, telekomunikace, energetiky a správy hranic. Projekt má napomáhat k rozvoji vnitřního trhu, především soukromého podnikatelského sektoru, a posilovat ekonomickou a sociální soudržnost. Cílem EU je také přesvědčování orgánů v zemích tohoto regionu, aby společně reagovali na hrozby v oblasti bezpečnosti, které pocházejí z organizovaného zločinu, nedovoleného přistěhovalectví či z problematiky obchodu s lidmi.

Rozvojová pomoc je realizována formou regionální politiky, rozvoje bilaterálních vztahů či finanční podpory. Při překonávání srbské izolace a zapojení do mezinárodní spolupráce bylo nápomocno několik regionálních iniciativ. Jedná se zejména o Pakt stability pro jihovýchodní Evropu (SPSEE), Stabilizační a asociační proces (SAP), Evropskou bezpečnostní a obrannou politiku, což posiluje schopnost

⁷⁸ Více o cílech a prioritách EU vůči zemím západního Balkánu in The European Commission: *Regional Cooperation in the Western Balkans (a policy priority for the European Union)*. Belgium: 2005. ISBN 92-79-01374-2.

⁷⁹ *Summit EU a zemí západního Balkánu*. Soluň, 21 červen 2003. Prohlášení 10229/03 (Presse 163).

Dostupné on-line:

http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accesion_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/thessaloniki_summit_en.htm.

Srbska převzít plnou odpovědnosti za prevenci konfliktů a jejich řešení, či pravidelné Schůzky ministrů obrany jihovýchodní Evropy (SEDM)⁸⁰.

Pakt stability pro jihovýchodní Evropu je rámcový mezinárodní projekt EU. Tento dokument byl vyhlášen v Sarajevu v červenci 1999⁸¹ jako reakce na kosovskou krizi a podporuje spolupráci mezi zeměmi jihovýchodní Evropy a politickou, ekonomickou a bezpečnostní integraci s EU. Úkolem projektu je koordinace aktivit stabilizačních a reformních programů pro státy postižené etnickým válečným konfliktem. Pakt zahrnuje nejen státy jihovýchodní Evropy, ale i donorské státy (např. státy EU, USA, Rusko), mezinárodní organizace, regionální iniciativy a finanční instituce. Cílem paktu je identifikovat žádoucí opatření a přispět k realizaci projektů ve třech hlavních oblastech: demokracie a lidská práva, ekonomická rekonstrukce a rozvoj, bezpečnost a vnitřní věci.

Jednání o procesu stabilizace a asociace zemí západobalkánského regionu zahájila Evropské unie v roce 2004.⁸² Podepsání stabilizačních a asociačních dohod však proběhlo až v roce 2008, kdy byla srbská vláda schopna plné spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY⁸³). Dohody zahrnují bilaterální vztahy mezi EU a zeměmi západního Balkánu, které představují vyhlídky na členství v evropském společenství. Tento proces má vysokou politickou hodnotu a umožňuje Evropské unii spolupracovat s každou potenciální kandidátskou zemí a přiblížit ji tak demokratickým a ekonomickým standardům EU. Partnerství mezi EU a zeměmi západního Balkánu je v zájmu všech partnerů, znamená cestu k míru, bezpečnosti, spravedlnosti, prosperitě a kvalitě života. Velkou pozornost věnují tyto dvoustranné dohody respektování lidských práv, demokracii, právům menšin a budování právního státu. Pro začlenění do procesu jsou stanoveny náročné podmínky, jako je například dokonalá spolupráce s ICTY (viz podkapitola 2.1.1), zaručení práva na návrat pro uprchlíky či absolutní závázání se k boji proti korupci a organizovanému

⁸⁰ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská Unie*. s. 63.

⁸¹ HAD, Miloslav a kol.: *Stabilita Balkánu a Evropská unie*. 1. vyd. Rada pro mezinárodní vztahy. Praha: 2006, ISBN 80-239-8060-2. s. 30.

⁸² The European Commission: *Regional Cooperation in the Western Balkans*. s. 3.

⁸³ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Plný název: Mezinárodní tribunál pro stíhání osob odpovědných za závažná porušení mezinárodního humanitárního práva spáchaná v bývalé Jugoslávii od roku 1991. Tribunál byl ustaven rezolucí Rady bezpečnosti OSN, přijatou v květnu 1993 a sídlí v holandském Haagu.

zločinu.⁸⁴ Cílem Procesu stabilizace a přidružení (jak se také jinak nazývá) je především stabilizace regionu, podpora jeho rychlého přechodu k tržní ekonomice a rozvoj regionální spolupráce. Pomáhá také západobalkánským zemím vybudovat kapacity potřebné pro přijetí a zavedení evropských norem a připravit je na vstup do Evropské unie. Stabilizační dohody jsou přizpůsobeny okolnostem a možnostem jednotlivé země. Společným cílem je však dosažení žádoucích reforem a formální asociace s EU. Existují úvahy, že rozšiřování EU o západobalkánské státy, včetně Srbska, by se mohlo uskutečnit do roku 2014⁸⁵, aby se občané nových členských zemí mohli zúčastnit voleb do Evropského parlamentu téhož roku.

Obsahem stabilizačního procesu je hospodářská a technická pomoc realizována v rámci nového programu IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance – nástroj pro předvstupní pomoc) pro období 2007–2013. Program IPA je zaměřen na podporu občanské společnosti a přispívá k posilování demokracie v zemích, které jsou kandidátskými státy pro vstup do EU.⁸⁶ V oblasti západního Balkánu IPA, skrze finanční granty, pomáhá při zapojování aktérů veřejné správy, nevládních organizací, podnikatelských firem či občanských spolků do politických, sociálních a ekonomických reforem. Mezi základní oblasti nástroje předvstupní pomoci patří pomoc při transformaci a budování institucí, regionální a přeshraniční spolupráce, rozvoj lidských zdrojů a rozvoj venkova.⁸⁷ Součástí programu jsou také autonomní obchodní opatření usnadňující vstup zboží ze zemí západního Balkánu na trh EU, která je zároveň hlavním obchodním partnerem. Opatření umožní bezcelní přístup prakticky pro všechny výrobky pocházející z balkánského regionu. Obchodní dohody poskytují příznivý rámec pro rozvoj tržního hospodářství a podněcují přímé zahraniční investice.

Nástroji pro předvstupní pomoc předcházely speciální program finanční pomoci, který byl určen pouze pro země západního Balkánu, tzv. CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation - pomoc Společenství pro rekonstrukci, rozvoj a stabilizaci). Program se realizoval v období 2000 až 2006 a

⁸⁴ HAD, Miloslav a kol.: *Stabilita Balkánu a Evropská unie*. s. 32.

⁸⁵ BILD, Carl: *Analýza - Mezi integrací a dezintegrací*. NATO Review, zima 2004. Dostupné on-line: <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/czech/analysis.html>.

⁸⁶ Příjemci IPA jsou rozděleny do dvou kategorií: kandidátské země (Makedonie, Chorvatsko a Turecko) a potenciální kandidátské země (kam spadá Srbsko, Albánie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora).

⁸⁷ Více o IPA in The European Commission: *National Programme in Serbia under the IPA and Institution Building Component for the year 2010*. Brussels, 2010.

finanční dotace činila kolem 4,7 mld. EUR.⁸⁸ Pomoc přinášela strategičtější přístup k procesu stabilizace a byla přizpůsobena potřebám jednotlivých zemí a politické situaci na Balkánském poloostrově. Zpočátku byl kladen důraz na humanitární a mimořádnou okamžitou pomoc. Později se soustředila na obnovu infrastruktury, podporu návratu uprchlíků, rozvoje vládních institucí a legislativy, udržitelný hospodářský a sociální rozvoj a sbližování s evropskými normami.

V oblasti dopravy IPA dohlíží na výstavbu Koridoru X a přispívá k zlepšování životního prostředí a bezpečnostních podmínek srbské dopravy v souladu s normami EU. Projekt dále podporuje proces moderní výuky na vysokých školách, zlepšení kvality a odborné přípravy v srbských vysokoškolských institucích. Působí také v oblasti vědy a výzkumu a pomáhá utvářet nová pracovní místa. Program se rovněž snaží o sladění srbského soudnictví, vytváření systému sankcí podle norem EU a podporuje použití alternativních trestů. Rozpočet IPA pro Srbsko na rok 2011 činí 202,6 mil. EUR.⁸⁹ Zejména se jedná o projekty pomoci při transformaci a budování institucí a přeshraniční spolupráce.

Tabulka č. 3: Přehled finanční pomoci Srbsku v rámci IPA v období 2007 – 2013 (mil. EUR)

Složka	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Pomoc při transformaci a budování institucí	181,4	179,4	182,5	186,2	189,9	193,8	203,1
Cross-Border Co-operace	8,2	11,4	12,2	12,4	12,7	12,9	11,6
Celkem	189,6	190,8	194,8	198,6	202,6	206,7	214,7

Zdroj: The European Commission Enlargement. Dostupné on-line: http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidates/serbia/financial-assistance/index_en.htm.

⁸⁸ BAAR, Vladimír: *Zahraniční vztahy Evropské unie*. Ostravská Univerzita: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Dostupné on-line: http://www1.osu.cz/home/Rumpel/JEAN%20MONET/Texty/Vnejsi_vztahy_EU_text_Baar.pdf.

⁸⁹ The European Commission Enlargement. Dostupné on-line: http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidates/serbia/financial-assistance/index_en.htm.

Srbsko je v rámci IPA součástí programu přeshraniční spolupráce s Bosnou a Hercegovinou.⁹⁰ Projekt má posilovat kontakty, podporovat dobré sousedské vztahy a udržovat ekonomický a sociální rozvoj v pohraničních oblastech obou zemí. Cílem je participace lidí a komunit v bosensko-srbském pohraničí na rozvoji a využívání lidských, přírodních a kulturních zdrojů. Projekt tak působí na upevnění mezilidských vztahů mezi Srby a Bosňáky a snížení vzájemné izolace. Podněcuje rozvoj cestovního ruchu a obchodu, vytváření pracovních míst, prevence kriminality a celkové posílení ekonomických vazeb.

Evropská komise v rámci IPA také poskytuje finanční dotace na podporu rozvoje mezinárodního dialogu se zeměmi západního Balkánu. Granty jsou zaměřeny na lidská práva, rovnost mužů a žen, sociální začlenění, zdraví, životního prostředí, zastupování zájmů podnikatelů nebo kulturu.⁹¹ Mezi hlavní aktivity patří například podpora místních iniciativ a budování kapacit či posilování partnerství mezi organizacemi občanské společnosti, podniků a sociálních partnerů a jejich protějšků v EU. Technická pomoc se také zaměřuje na aktivity v oblasti vzdělávání a výzkumu, vytváření vzájemných sítí a výměně znalostí a zkušeností.

Dříve se rozvojová pomoc Srbsku ze strany EU také realizovala přes Evropskou agenturu pro rekonstrukci (EAR – European Agency for Reconstruction). Agentura od roku 2001 do konce svého působení koncem roku 2008 poskytla na projekty v Srbsku finanční prostředky v celkové výši 1,28 mld. EUR.⁹² Třetina celkové sumy byla investována do energetiky, resp. opravy elektráren a zajištění podmínek pro bezproblémové zásobování Srbska elektrickou energií. EAR také působila v sektoru zdravotnictví (programy prevence zdraví, podpora institucionálních reforem, odborná školení zdravotnického personálu), dále v oblasti ochrany životního prostředí (rekonstrukce a výstavba skládek), vzdělávání, podpory občanské společnosti a v rozvoji malých a středních podniků.

⁹⁰ The European Commission: *Cross-border Programme Serbia – Bosnia and Herzegovina under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA)*. Component II., Guidelines for grant applicants. EuropeAid, October 2009.

⁹¹ Government of the Republic of Serbia: *Needs of the Republic of Serbia for International Assistance in the Period 2008-2010*. Belgrade, April 2008. Dostupné on-line: <http://www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/NeedsAssesmentEN.pdf>.

⁹² ZINK, Richard: *Delivering on promises to the Western Balkans: European Agency for Reconstruction*. European Union, July 2007. Dostupné on-line: <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/ear/publications/main/documents/AgencyarticleREPRINT9July07.pdf>.

Zatím posledním krokem Srbska k unijní integraci bylo podepsání Prozatímní obchodní dohody (ITA - Interim Trade Agreement) s Evropskou unií v únoru 2010.⁹³ Dohoda celkově přispívá k liberalizaci srbského tržního hospodářství. Vyzývá ke snížení cel u výrobků EU i Srbska v rámci vzájemného volného obchodu s průmyslovými a zemědělskými produkty v příštích šesti letech. Pomáhá také zlepšit podnikatelské podmínky srbských firem na evropském obchodním trhu, zvyšuje konkurenceschopnost místním podnikům a nabízí rovné tržní příležitosti.

5.1.1 Spolupráce Srbska s Mezinárodním trestním tribunálem a Severoatlantickou aliancí

Jak již bylo řečeno, v roce 2004 zahájila Evropská unie jednání o stabilizaci a přiblížení se Srbskem. Tempo vývoje však bylo závislé na spolupráci s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ICTY). Spolupráce byla ovšem nedostatečná, a to především kvůli nedodržení termínu pro zatčení hledaného generála Ratka Mladiće.⁹⁴ Komise EU se proto v roce 2006 rozhodla jednání zastavit do doby, než bude dosaženo plné kooperace. Evropská komise opět obnovila přerušené rozhovory o stabilizaci a asociaci v roce 2008. Podnětem byl vznik nové vlády, vzešlé z parlamentních voleb, která potvrdila svou připravenost obnovit spolupráci s ICTY.

Komise pro koordinaci spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem byla srbskou vládou vytvořena již v roce 2002.⁹⁵ Po obnovení spolupráce v roce 2008 bylo rozhodnuto, že masakr spáchaný bosenskými Srby v Srebrenici v Bosně a Hercegovině v roce 1995, při kterém zemřelo 8000 bosenských muslimů, byl genocidou. Rozpoutalo se další hromadné zatýkání osob obviněných z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti z konfliktních let 1991-2000, hledajících v Srbsku útočiště. Podařilo se tehdy zatknout většinu obviněných a v červenci 2008 vláda dokonce vydala i velitele Radovana Karadžiće, politického vůdce bosenských Srbů během občanské války a

⁹³ *Serbia Today* informovalo dne 5. 2. 2010: *EU starts implementing Interim Trade Agreement*. Dostupné on-line: <http://serbiatodayeconomy.blogspot.com/2010/02/eu-starts-implementing-interim-trade.html>.

⁹⁴ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská unie*. s. 139.

⁹⁵ UN ICTY: *About the ICTY*. Dostupné on-line: <http://www.icty.org/sections/AbouttheICTY>.

hlavního iniciátora a viníka válečných zločinů. Jeden z nejhledanějších zločinců bosenskosrbský generál Ratko Mladić, strůjce srebrenické genocidy a organizátor masakru téměř 8000 muslimských mužů a chlapců byl zatčen až 26. května 2011 a následně předán do Haagu⁹⁶. Posledním ze 161 osob, které byly obviněny z válečných zločinů z doby jugoslávského konfliktu, byl chorvatský Srb a politický vůdce Goran Hadžić⁹⁷, který byl zatčen 20. července 2011.⁹⁸

Mezinárodní tribunál představuje podporu demokratického rozvoje společnosti nejen Srbska, ale i všech zemí bývalé Jugoslávie. Napomáhá k vyrovnání se s minulostí a s tím spojené objektivní přezkoumávání traumatických válečných událostí z doby válečných konfliktů. Svým působením ovlivňuje vznik dobrých vzájemných politických a diplomatických vztahů a začlenění do mezinárodních společenství. Srbsko tak učinilo významný krok kupředu v otázce stíhání zločinu podle mezinárodního práva, a to ve svém vnitrostátním právním řádu. V zemi byl také přijat zákon o organizaci a příslušnosti státních orgánů v řízení ve věcech válečných zločinů, na jehož základě vznikl 1. června 2003 žalobní orgán pro válečné zločiny (Tužilaštvo za ratne zločine).⁹⁹ Při Krajském soudu v Bělehradě bylo zřízeno speciální soudní oddělení pro vyřizování otázek týkajících se těchto zločinů a jejich odhalování.

V oblasti obrany státu byla v letech 2002–2004 vypracována řada návrhů strategických dokumentů, které se měly stát podkladem pro budoucí realizaci zahraniční a bezpečnostní politiky. Jednalo se zejména o zapojení státu do programu NATO Partnerství pro mír (PfP), ke kterému se Srbsko připojilo v roce 2006. Cílem partnerství je zintenzivnit politickou a vojenskou spolupráci v celé Evropě, také snížit ohrožení

⁹⁶ BBC News Europe informovalo dne 26. května 2011: *Ratko Mladic arrested: Bosnia war crimes suspect held*. „Fugitive Bosnian Serb war crimes suspect general Ratko Mladic has been arrested in Serbia after 16 years on the run. Gen Mladic, 69, was found in a village in northern Serbia where had been living under an assumed name. He faces charges over the massacre of at least 7,500 Bosnian Muslim men and boys at Srebrenica in 1995. Following the arrest of Radovan Karadzic in 2008, Gen Mladic became the most prominent Bosnian war crimes suspect at large. Serbia had been under intense international pressure to arrest him. The detention, President Tadic said, brought the country and the region closer to reconciliation, and opened the doors to European Union membership.“ Dostupné on-line: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13561407>.

⁹⁷ Goran Hanžić byl stíhán za etnické čistky na Balkáně v 90. letech, podílel se na masakru ve východochorvatském Vukovaru, kde srbští rebelové mučili a zavraždili na 300 Chorvatů a stovky dalších civilistů drželi v nelidských podmínkách. In BBC News Europe: *Serbia holds Croatia war crimes suspect Goran Hadzic*. Dostupné on-line: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14214573>.

⁹⁸ UN ICTY: *Tribunal Welcomes the Arrest of Goran Hadžić*. Dostupné on-line: <http://www.icty.org/sid/10735>.

⁹⁹ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko –politika, kultura, Evropská unie*. s. 143.

míru a posílit spolupráci zúčastněných států. Mezi další úkoly patří především větší průhlednost při plánování obranných systémů jednotlivých států a při sestavování vojenských rozpočtů a rovněž zajištění demokratické kontroly ozbrojených sil. Program poskytuje značnou pomoc při těchto transformačních procesech země a v budoucnu nabízí členství v samotné Severoatlantické alianci. Tímto strategickým dokumentem Srbsko poprvé oficiálně deklarovalo zájem o vstup do širšího bezpečnostního celku. V první kapitole tohoto dokumentu nazvané Globální bezpečnost (Globalna bezbednost)¹⁰⁰ se ustupuje od tradičních pojetí bezpečnosti, ta je nově vnímána v rámci globální spolupráce v oblasti boje proti terorismu. Současná strategie národní bezpečnosti obsahuje tři klíčové teze: Srbsku nehrozí vojenské nebezpečí ze strany sousedních států. Chce se zapojit do mezinárodních integrací, především NATO a EU. Jediný významný bezpečnostní problém představuje Kosovo.

Nové bezpečnostní prostředí Srbska tedy nepředpokládá samostatnou obranu státu vlastními silami, ale v rámci spojení, a hovoří o postupné integraci do NATO. Vztah Srbska k Severoatlantické alianci je však přes veškeré společenské a politické změny stále zatížen nedávnou minulostí. Část obyvatel se k zapojení do této platformy staví skepticky. Podle průzkumu veřejného mínění mělo zapojení Srbska do PpP podporu více než dvou třetin respondentů, ale podpora členství v NATO nedosahovala ani 40%.¹⁰¹ Tento rozdíl lze s největší pravděpodobností přičíst negativním důsledkům, které NATO způsobilo srbské společnosti při leteckých úderech proti tehdejší Svazové republice Jugoslávii v roce 1999 a vojenské okupaci v jihosrbské provincii Kosovo. Přijetím programu Partnerství pro mír došlo doposud k nejvýznamnějšímu kroku na srbské cestě do Evropy. Chce-li se však Srbsko stát členem Evropské unie, spojení se Severoatlantickou aliancí je nevyhnutelné.

Srbsko v současné době stojí mimo euroatlantickou integraci a je izolováno od Evropy a okolního světa. EU potřebuje hlavně z důvodu ekonomického rozvoje a NATO z důvodu bezpečnosti a obrany státu. Pro zemi to však znamená respektování organizačních zákonů, smluv a principů, které musí Srbové přijmout. Euroatlantické spojení přitom nabízí řadu výhod: zlepšení lidských práv, volný obchod, svobodná média, právní stát, boj s korupcí, život bez hranic, volný pohyb lidí, zboží a zvýšení

¹⁰⁰ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská unie*. s. 96.

¹⁰¹ Tamtéž. s. 65.

pracovních možností.¹⁰² Na ekonomické úrovni vzrůstá atraktivnost země v očích zahraničních investorů a donorů. Členství by se navíc mělo stát garancí stability státu a s ní spojené hospodářské prosperity a rozvoje. Reforma ozbrojených sil podporuje změny bezpečnostního prostředí a modernizaci země.

5.2 Vztahy a rozvojová spolupráce mezi Českou republikou a Srbskem

Historie intenzivnějších česko-srbských vztahů a vzájemné spolupráce sahá do počátku 19. století. Po první světové válce byly v lednu 1919 navázány diplomatické vztahy mezi nově utvořeným Československem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. Obě země se záhy staly spojenci v nově utvořené Malé Dohodě¹⁰³, která upevňovala politické a bezpečnostní vazby. Úroveň česko-srbské spolupráce byla vždy velmi vysoká a všestranná. Ve 20. letech se velmi důležitými staly ekonomické kontakty a hospodářská spolupráce, kdy bylo tehdejší Československo jedním z největších investorů v bývalé Jugoslávii. Především se jednalo o lukrativní zbrojní zakázky pro jugoslávskou armádu. Československé zbrojovky, zvláště Škodovy závody vyzbrojily tamní dělostřelectvo a značnou část tankových a leteckých jednotek. Škodovka tehdy ovládla až 90% zbrojních dodávek.¹⁰⁴ Dalšími českými podniky, které se v té době angažovaly, byli Zbrojovka a Avia. Ve třicátých letech pak české investice převážně směřovaly do textilního, potravinářského a obuvnického průmyslu a do bankovního sektoru. Svou tradici má rovněž rozvoj cestovního ruchu a rekreace československých turistů. Ti však směřovali spíše na dlouhé pobřeží Jadranského moře, takže srbské území zcela minuli. Významným obdobím pro vzájemnou spolupráci byla také osmdesátá léta. Československá republika tehdy výrazně investovala do těžkého strojírenství, do průmyslu dopravních prostředků, také do potravinářského (např. cukrovary, pivovary, obilná síla), sklářského a chemického průmyslu. Bývalá

¹⁰² KLVAŇA, Tomáš a kol.: *Cooperation for New Partnership - Atlantic Council of Serbia and Montenegro*. s. 12.

¹⁰³ Malá dohoda vznikla v letech 1920 a 1921 mezi Československem, Rumunskem a Královstvem SHS a stala se rovněž nástrojem obrany proti maďarskému tlaku nacionalistického hnutí tzv. iredentismu, které usilovalo o spojení území obývaného vlastní národnostní menšinou v sousední zemi.

¹⁰⁴ MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. s. 28.

Jugoslávie se zase v ČSR představovala jako stavební velmoc a nositel pokrokových technologií.

Česko-srbské vztahy jsou také umocněny vzájemným přátelstvím a soužitím české menšiny na srbském území a příslušníků srbského národa v Česku. Srbové do české země emigrovali převážně v době balkánské krize v 90. letech a trvale zde žijí. Čeští kolonisté se však postupně usazovali na srbském území již od dvacátých let 19. století. Směřovali především do málo osídlené oblasti jižního Banátu, dnešního východního Srbska u hranice s Rumunskem. Zakládali zde české osady a vytvořili tak relativně kompaktní osídlení několika vesnic, s centrem Bela Crkva.¹⁰⁵ Banátské osady, obývané českými krajany, jako jsou České Selo, Kruščice, Gaj, Jesenovo, Crvená Crkva či Vršac se vyvíjí dodnes. V současnosti nejsou ovšem, vlivem smíšených sňatků a posrbsťování české menšiny, osídleny pouze Čechy, ale i Srby. V roce 1962 dokonce v srbském Banátě zanikla poslední česká škola a český jazyk je dnes na tamních školách vyučován pouze jako volitelný předmět.¹⁰⁶ Většina mladé české generace v Bele Crkvi již komunikuje pouze srbsky.

V roce 1922 byla v Bele Crkvi založena Česká národní knihovna a čítárna podporující všestranný kulturní život české menšiny. Později se ve vesnicích začaly zakládat spolky banátských Čechů tzv. České besedy. Ty pečovaly o udržení českého národního vědomí, usilovaly o hospodářský pokrok, propagovaly odbyt českého zboží a navazovaly osvětové styky se svou původní vlastí.¹⁰⁷ V roce 2000 byla v Bele Crkvi založena Matice česká sdružující České besedy v Bele Crkvi, Českém Selu, Kruščici a Gaji. Matice zastupuje českou banátskou komunitu při jednání se srbskou státní správou i s českými organizacemi a institucemi, které podporují život krajanů v Srbsku. Účelem je zachování českého mateřského jazyka, kultury a tradic. Budova Českého domu, ve které se krajané sdružují, funguje jako kulturní centrum. Jeho součástí jsou také aktivity divadelního kroužku a probíhá zde výuka českých folklórních tanců a hudby.

¹⁰⁵ Podle sčítání lidu z roku 2002 na území Srbska žilo asi 2500 osob hlásící se k české národnosti, z toho přes 1100 Čechů žije v okrese Bela Crkva. Např. v Kruščici je kolem 300 obyvatel, v zase Gaj okolo 80 a v Českém Selu tehdy žilo 46 osob.

¹⁰⁶ MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. s. 33.

¹⁰⁷ Informace získané na základě rozhovoru s Josefem Votípkou, předsedou kostelního výboru České Besedy Bela Crkva v Srbsku, dne 10. 9. 2010.

Srbsko sice nepatří mezi nejchudší země světa, přesto je jedním z největších příjemců vládního programu české zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS ČR).¹⁰⁸ Česká republika může při rozvoji Srbska navázat na nejméně 100 let vzájemných vztahů, využít jazykové blízkosti, znalostí srbské kultury, tradice českého průmyslu v srbské společnosti či sympatií vůči Čechům. Hloubka vzájemných historických vazeb je důležitým předpokladem dlouhodobé české rozvojové spolupráce v Srbsku. Ačkoliv je tato balkánská země relativně vyspělá, stále nutně potřebuje impulsy podněcující její ekonomický rozvoj. Skutečností rovněž zůstává, že srbská společnost i celé uspořádání státu bylo poškozeno, nejen vládou komunistického režimu a následným hospodářským propadem v 90. letech, ale i válečnými konflikty a mezinárodní izolací.

Česká ZRS se v Srbsku zaměřuje zejména na oblast Centrálního Srbska a jihovýchodní část země. V Centrálním Srbsku je spolupráce směřována především na region Šumadija (s centrem ve městě Kragujevac), kde je možné využít návaznosti na dosud realizovanou spolupráci a aktivity Jihomoravského kraje.¹⁰⁹ Z bezpečnostních důvodů je spolupráce v Kosovu realizována jen výjimečně.¹¹⁰ Mezi aktéry ZRS patří Česká rozvojová agentura, která se podílí na přípravě a implementaci rozvojových programů. Jednotlivá ministerstva (např. ministerstvo průmyslu a obchodu, ministerstvo zahraničních věcí či ministerstvo práce a sociálních věcí), jsou zase odpovědná za realizaci projektu a vybírají aktéry, kteří jej uskuteční. Realizátory v Srbsku jsou nestátní neziskové organizace, soukromé firmy a podnikatelé, krajské samosprávy či akademická pracoviště.

Rozvoj vzájemné spolupráce mezi Českou republikou a Srbskem, zejména v ekonomické a obchodní oblasti, se opět vyvíjel od roku 2000. Politický a rozvojový dialog byl totiž v několika obdobích přerušen. Jednalo se zejména o zmrazení vzájemných vztahů souvisejících s pádem železné opony v ČR, kdy došlo ke změnám české ekonomiky. Poté v letech 1991 – 1993, v průběhu rozpadu bývalé Jugoslávie a pak v rámci zavedení sankčních opatření v době kosovské krize, v době bombardování srbského území silami NATO v roce 1999. V roce 2000 byla v zemi ukončena

¹⁰⁸ PONCAROVÁ, Jana: *Česká rozvojová spolupráce po roce 2004 - Případová studie Srbska*. Dostupné on-line: http://www.rozvojovka.cz/ceska-rozvojova-spoluprace-po-roce-2004-pripadova-studie-srbska_200_55.htm

¹⁰⁹ DUFKOVÁ, Michaela: *Kulturně-historická paralela českého a srbského národa*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2010. ISBN 978-80-7399-971-1. s. 7.

¹¹⁰ Rada pro mezinárodní vztahy ČR: *Program rozvojové spolupráce mezi Českou Republikou a Srbskem a Černou Horou na období 2006–2010*. s. 20. Dostupné on-line: <http://www.rmv.cz/docs/Srbsko.pdf>

mezinárodní izolace a došlo rovněž ke svržení režimu Slobodana Miloševića demokratickou opozicí, která započala reformní změny.¹¹¹ Rozvojovými intervencemi přispívá ČR v Srbsku k omezování chudoby a k budování dobrých vztahů. Projekty jsou financovány jednak v rámci běžné bilaterální rozvojové spolupráce, tak i z prostředků vyčleněných na stabilizaci jihovýchodní Evropy.

K významné rozvojové spolupráci docházelo v letech 2006 až 2010, kdy vláda České republiky věnovala na srbské projekty, v rámci Programu rozvojové spolupráce mezi ČR a Srbskem a Černou Horou, částku cca 14 mil EUR¹¹². To ji ve srovnání s ostatními novými členskými státy EU řadilo mezi neaktivnější poskytovatele zahraniční spolupráce v této zemi. Před rokem 2010 Srbsko patřilo mezi hlavní prioritní země ZRS ČR. Projekty byly realizovány v následujících oblastech: průmysl a obchod (hlavně energetika), životní prostředí (především ochrana vodních zdrojů), doprava, zdravotnictví, prevence migrace, pomoc krajanům, regionální spolupráce, dobré vládnutí (good governance) či podpora podnikání.¹¹³

Velmi důležitá ZRS se uskutečňuje v rámci spolupráce Jihomoravského kraje se srbským šumadijským regionem.¹¹⁴ Rozvojové projekty, které se zaměřují především na oblast veřejné správy, vzdělávání a hospodářství, se začaly realizovat po přijetí Deklarace o partnerství v roce 2003. Nejprve byla vybudována informační kancelář v Kragujevac, která má za úkol koordinovat projektovou činnost a přinášet nové podněty. Českým i srbským podnikatelům zprostředkovává informace a organizuje investiční mise do šumadijské oblasti či ČR, sjednává schůzky a poskytuje vzájemné kontakty. V kanceláři také probíhá kurz českého jazyka. Další programy jsou zaměřeny na předávání zkušeností a know-how z předstupu období, které ČR již absolvovala. Cílem je naučit místní pracovníky sestavit a následně řídit projekt tak, aby byl účinný a efektivní, a aby získané zkušenosti mohli pak uplatnit u evropských fondů po vstupu do EU. Jihomoravský kraj také každoročně vypisuje vysokoškolská stipendia pro srbské studenty, kteří chtějí studovat v Česku. Českým studentům se ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně poskytují letní jazykové kurzy v Srbsku.

¹¹¹ MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. s. 56.

¹¹² Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011.

¹¹³ Viz Rada pro mezinárodní vztahy ČR: *Program rozvojové spolupráce mezi Českou Republikou a Srbskem a Černou Horou na období 2006–2010*.

¹¹⁴ Více o projektech a aktivitách Jihomoravského kraje v šumadijském regionu viz *Šumadijský okruh*. Dostupné on-line: <http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?PubID=25986&TypeID=1>.

5.2.1 Rozvojová spolupráce České republiky po roce 2010

Od roku 2010 patří Srbsko z hlediska nové strategie ZRS mezi prioritní země bez programu spolupráce, tzv. projektové země.¹¹⁵ Důvodem ztráty statutu Srbska jako prioritní země pro ZRS ČR je jeho dosavadní pozitivní vývoj a postupné přibližování k Evropské unii. Spolupráce tak pokročila od typického rozvoje k asistenci při začleňování a vstupu do EU. Větší důraz je nyní kladen spíše na návaznost dříve realizovaných projektů a na širší přístup vlády České republiky k projektům financovaným ze strany EU. Budou tedy pokračovat projekty v sektorech, ve kterých se česká rozvojová pomoc v uplynulém období ukázala jako nejprospěšnější. Podle Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České Republiky na období 2010–2017 se pomoc nadále uskutečňuje v sektorech životního prostředí, sociálního rozvoje, ekonomického rozvoje a podpory demokracie a společenské transformace.

Vzhledem k existujícím kapacitám, možnostem a dosavadním zkušenostem se rozvojové intervence ČR v oblasti ochrany životního prostředí v Srbsku zaměřují především na zásobování pitnou vodou a ochranu vodních zdrojů před kontaminací škodlivými látkami, jejichž znečištění způsobily hlavně následky válečných konfliktů. Od roku 2010 se projekt rozvoje odpadového hospodářství (výstavba kanalizace, zlepšení systému nakládání s komunálním odpadem) realizuje například v oblasti města Valjevo. V témže regionu byl již v minulosti také uskutečněn projekt na zabezpečení a sanaci zdrojů znečištění řeky Kolubara.¹¹⁶ Důležitá je také pomoc v oblasti udržitelného využívání přírodních zdrojů a při odstraňování ekologických zátěží v průmyslu, způsobených zastaralostí používaných technologií.

V sektoru sociálního rozvoje česká ZRS působí v oblastech vzdělávání (podpora základního a učňovského školství, poskytování stipendií) a zvyšování kvality zdravotnických služeb. Vysoký potenciál pro zvýšení kvality zdravotní péče v Srbsku má přenos nejmodernějších zdravotních technologií, a to zejména vzhledem k technologickému zaostávání v důsledku mezinárodní izolace a omezených investic.

¹¹⁵ Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České Republiky na období 2010–2017*. s. 14. Dostupné on-line:

http://www.mzv.cz/public/c9/7a/f/536971_428745_Koncepce_ZRS.doc.

¹¹⁶ Česká rozvojová agentura. *Srbsko – projekty*. Dostupné on-line:

<http://www.czda.cz/cra/projekty/srbsko.htm>.

Intervence ČR se zaměřují například na prevenci rakoviny u žen v regionu Šumadija, zvyšování kvality a dostupnosti lékařské péče a na transfer technologií v oblasti kardiologie, cévní chirurgie a urologie¹¹⁷. V oblasti zdravotnictví se také uplatňují programy prevence pro mládež, kurzy první pomoci či projekty na podporu traumatologické léčby.

Pomoc ČR se také podílí na rozvoji srbské sociální péče. Koncentruje se na rozšiřování nabídky moderních sociálních služeb a na podporu jejich kvality, zejména u skupin obyvatel, které jsou nejvíce ohroženy sociálním vyloučením (postižené osoby, senioři, uprchlíci, Romové). Intervence se také zaměřují na rozvoj systému inspekce a vzdělávání sociálních pracovníků a poskytovatelů sociálních služeb. Školení přináší moderní metody sociální péče a posilují individuální přístup ke klientům. V této souvislosti se rovněž podporuje spolupráce a rozvoj srbských nestátních neziskových organizací, které by mohly vytvořit pružnou a funkční síť dalších poskytovatelů, schopných efektivně doplňovat sociální služby již poskytované státem. Jedná se například o projekt „Podpora strategického plánování a finanční udržitelnosti srbských neziskových organizací“ realizovaný nezávislou českou Nadací VIA.¹¹⁸

Česká republika se v rámci ekonomického rozvoje řadu let věnuje technické modernizaci a posilování kapacit v průmyslových odvětvích Srbska, prostřednictvím transferu technologií a přenosu know-how. V rámci stabilizace srbského hospodářství se rovněž zaměřuje na oblasti obnovitelných zdrojů energie, rozvoje dopravní infrastruktury, podpory malých a středních firem a rozvoj trhu práce a místního obchodu. Nedílnou součástí tohoto úsilí je i program pomoci na podporu obchodu tzv. Aid for Trade. Projekty tohoto programu jsou v gesci Ministerstva průmyslu a obchodu ČR a cílem je odstraňování administrativních bariér, které vedou k postupné liberalizaci obchodu. V širším pojetí jde i o rozvoj produkčních kapacit, budování infrastruktury na podporu obchodu a rozvoj tržních institucí. V rámci programu Aid for Trade se pro Srbsko v roce 2010 realizoval projekt "Pomoc a přenos zkušeností z oblasti obchodní spolupráce pro pracovníky státní správy".¹¹⁹ Projekt je zaměřen na vytvoření žádoucího proexportního a proinvestičního prostředí. Má napomoci k partnerství národních a

¹¹⁷ Rada pro mezinárodní vztahy ČR: *Program rozvojové spolupráce mezi Českou Republikou a Srbskem a Černou Horou na období 2006–2010*. s. 25.

¹¹⁸ STANĚK, Vojtěch.: *Výroční zpráva 2010*. Nadace VIA, Praha: 2010. Dostupné on-line: http://aa.ecn.cz/img_upload/40994381c8b08a8c664e218edbd5c8e9/vz_via_2010_4.pdf.

¹¹⁹ Ministerstva průmyslu a obchodu ČR: *Plnění projektů programu Aid for Trade*. Dostupné on-line: <http://www.mpo.cz/dokument77487.html>.

regionálních vlád a k harmonizaci právního prostředí s Evropskou unií. Projekt probíhal formou přednášek a školení zástupců srbské státní administrativy.

Na ekonomické úrovni regionální spolupráce obou zemí je také potřebná větší aktivita v informování českých firem o srbských výrobcích a vyšší angažování podniků. Tomuto cíli slouží například prezentace a výstavy o produktech a vývozních možnostech srbského hospodářství. Tyto semináře jsou často realizovány vládní obchodní agenturou CzechTrade, která pomáhá firmám při podnikání se zahraničními partnery.¹²⁰ Přínosem vzájemné regionální spolupráce bude kromě rozvoje českého a srbského hospodářství i posílení konkurenceschopnosti obou zemí na globálním trhu. Pozitivními vedlejšími účinky pak růst příjmů veřejných rozpočtů a zvýšení zaměstnanosti.

Pro zajištění udržitelnosti rozvojově ekonomických vztahů ČR se Srbskem je potřeba společného podnikání založeného na principu dlouhodobé spolupráce, poskytování investic či technologické pomoci v průmyslové výrobě. Hospodářská spolupráce se odehrává v oblasti energetiky, hornictví, strojírenství, dopravní infrastruktury (oprava železnic a silnic, např. projekt „Zvyšování bezpečnosti na železničních přejezdech“¹²¹), spotřebního průmyslu, ekologie (zejména výrobky pro ochranu životního prostředí) či turistiky. Díky nízké mezinárodní konkurenci a zastaralosti dopravních prostředků, které jsou z velké části českého původu, můžeme ve střednědobém horizontu očekávat zvýšený zájem o finanční prostředky pro obměnu srbských lokomotiv, autobusů či tramvají.¹²² Další šance pro investice českých firem vzniká v oblasti rozvoj venkova. Finanční prostředky mohou směřovat na podporu fungování tamních měst a obcí, výstavby infrastrukturních sítí, odpadového hospodářství či rozvoje veřejné dopravy či veřejného osvětlení. Potenciálně jsou zajímavé i dodávky zařízení a strojů pro srbské farmáře, včetně modernizace zemědělských technologií.¹²³

¹²⁰ CzechTrade: *CzechTrade ve světě*. Dostupné on-line. <http://www.czechtrade.cz/czechtrade-svet/>.

¹²¹ Česká rozvojová agentura. *Srbsko – projekty*. Dostupné on-line: <http://www.czda.cz/cra/projekty/srbsko/zvysovani-bezpecnosti-na-zeleznicnich-prejezdech.htm>.

¹²² MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. s. 50.

¹²³ Podle dokumentace bělehradské Hospodářské komory bylo v Srbsku ke dni 31. 12. 2001 registrováno 12 firem se 100% českým kapitálem a 33 smíšených srbsko-českých podniků, kde podíl českého vkladu byl nižší. Příklady českých firem, které zde spolupracují, jsou následující: Marex Trade Praha (zastupuje české výrobce spotřebního i průmyslového boží), Inekon Praha (rekonstrukce tramvají pro Bělehrad), Škoda Trading (působí v oblasti energetiky a dopravy), SOR Libchavy (autobusy pro příměstskou dopravu - dodávky pro bělehradskou firmu Lasta), Agrico (zařízení pro chov dobytka - dceřiná společnost

Česká republika hraje v rámci Evropské unie aktivní roli v transformaci Srbska. Pomáhá při naplnění asociačních dohod, s formováním veřejné správy a při vytváření organizačních podmínek pro začlenění do evropské integrace. Jedná se především o podporu občanské společnosti, výměnu kladných i záporných zkušeností z politické a hospodářské transformace a z přístupových jednání, kterými si ČR v minulosti prošla jako kandidátská země EU. Přeměna společnosti a předávání vlastních zkušeností z transformačních procesů se řídí mottem „Česká republika – země expert – Váš partner“.¹²⁴ České know-how se může v srbském prostředí uplatnit zejména v ekonomické oblasti v procesu privatizace, při organizaci a zajišťování investic do infrastruktury nebo při vývoji a reformě soudnictví. V oblasti bezpečnosti se také upřednostňuje spolupráce s Mezinárodním trestním tribunálem a reforma ozbrojených sil v zemi. V oblasti transformačních procesů podporuje ČR spolupráci s nevládními neziskovými organizacemi, které by se měly v zemi více angažovat a poskytovat kvalitní služby.¹²⁵ Navíc v rámci zahraniční politiky jsou NNO více uznávány než státní instituce a mohou jednat méně formálně, což přináší dobré výsledky.

Hlavním nástrojem ČR pro podporu demokracie je tzv. Program transformační spolupráce.¹²⁶ Velkou výhodou v realizaci jeho projektů jsou vlastní zkušenosti České republiky s procesem politické, hospodářské a společenské proměny, které může Srbsku předat. Transformační politika má motivovat demokratizační procesy směřující k dlouhodobé stabilitě a prosperitě. Rovněž má napomáhat k emancipaci a rozvoji občanské společnosti, jelikož hraje klíčovou roli v rámci udržitelnosti demokratických změn. Finančním nástrojem transformační politiky je právě Program transformační spolupráce určený k podpoře zahraničních projektů českých nevládních organizací a institucí. Poznatky získávané z dlouhodobého působení této spolupráce jsou cennými zdroji informací pro tvorbu zahraniční politiky ČR.

Cílem transformační spolupráce je přispět k tomu, aby probíhající či možné budoucí změny v partnerských zemích vedly k demokracii a právnímu státu. Tato spolupráce se soustřeďuje na vytváření a posilování demokratických institucí, státní

v Novém Sadě), Dekonta a.s. (služby v oblasti ochrany životního prostředí) či Geotest Brno (geologické služby).

¹²⁴ KLVAŇA, Tomáš a kol.: *Cooperation for New Partnership - Atlantic Council of Serbia and Montenegro*. s. 13.

¹²⁵ Tamtéž. s. 21.

¹²⁶ Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České Republiky na období 2010–2017*. s. 17-18.

legislativy, občanské společnosti a správy veřejných záležitostí.¹²⁷ Zaměřuje se také na prevenci korupce a ochranu lidských práv. Transformace probíhá zejména prostřednictvím projektů na vzdělávání, pomocí šíření informací, názorů a zkušeností s nenásilným odporem proti totalitnímu systému a procesem společenské proměny, která ČR prodělala v 90. letech minulého století.¹²⁸ Spolupráce se v Srbsku zaměřuje především na následující témata: vzdělání v oblastech, které jsou významné pro společenskou transformaci (ekonomika, soudnictví, bezpečnost, sociální systém, veřejná správa), podpora občanské společnosti (podpora místních komunit, nevládních organizací, zapojování veřejnosti do rozhodovacích procesů, rozvoj nezávislých médií) a pomoc při řešení problémů vyvolaných nedemokratickým vládnutím (podpora ochránců lidských práv).

Pro Českou republiku, jako dárcovskou zemi, jsou také důležité aktivity realizované mezinárodními finančními institucemi, do kterých pravidelně přispívá. Z hlediska zahraniční rozvojové spolupráce se Srbskem je pro ČR významné členství a kooperace s Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj EBRD (European Bank for Reconstruction and Development)¹²⁹. Banka je určena na pomoc transformujícím se zemím střední a východní Evropy a zemím bývalého východního bloku při jejich přechodu na tržní ekonomiku. Z grantů EBRD čerpá také Srbsko. Česká Republika se rovněž podílí na činnosti Fondu zemí západního Balkánu WBF (Western Balkans Fund). Fond byl zřízen při EBRD v roce 2006, přičemž ČR patří mezi jeho zakladatele.¹³⁰ Fond je určen Albánii, Bosně a Hercegovině, Makedonii, Černé Hoře a Srbsku, kterým rozděluje své finanční zdroje. Účelem Fondu je přeměna tržní ekonomiky a posílení investičních možností těchto zemí, nabízí také spolufinancování některých projektů. Podporuje oblasti rozvoje infrastruktury, soukromého sektoru, snížení nezaměstnanosti či zlepšení přístupu k základním službám. Cílem je snížit rozdíly mezi zeměmi západního Balkánu a vyspělejšími státy, přispět ke stabilitě regionu a jeho zařazení do evropských struktur.

¹²⁷ Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Koncepce transformační politiky a popis Programu transformační spolupráce (TRANS)*. Dostupné on-line: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/koncepce_transformacni_spoluprace.html.

¹²⁸ HAD, Miloslav a kol.: *Stabilita Balkánu a Evropské unie*. s. 119.

¹²⁹ EBRD: *Key facts about the EBRD's work in Serbia*. Dostupné on-line: <http://www.ebrd.com/pages/country/serbia.shtml>.

¹³⁰ Ministerstvo financí České Republiky: *Evropská banka pro obnovu a rozvoj – EBRD*. Dostupné on-line: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/mfo_ebrd.html.

6 ROMSKÉ OBYVATELSTVO V SRBSKU

Dějiny romského národa sahají až do 3. tisíciletí př. n. l. Historické výzkumy dokazují, že předkové Romů patřili k původnímu obyvatelstvu Indie.¹³¹ V rámci tamního kastovního systému byli zařazováni do nejnižší, podrobené a opovrhované společenské vrstvy. Kvůli svému původu a odlišnému životnímu stylu byli často pronásledováni a utlačováni. Rovněž kvůli kočovnému způsobu života¹³² skoro nikde nebyli vítáni. V oblastech, kde se usadili, dochází dodnes k nedorozumění, netoleranci a diskriminaci ze strany majoritní společnosti. Romskému obyvatelstvu se nikdy nepodařilo vytvořit společný stát či jednotné území s vyznačenými hranicemi, které by bylo řízeno romskými elitami.

Romové jsou, na rozdíl od ostatních národnostních menšin, geograficky velmi rozšířenou skupinou. Jejich socioekonomické postavení a stupeň integrace závisí na společenském životě v zemi, ve které se právě nacházejí. Ze svých kulturních zvyků si dnešní Romové zachovali jen velmi málo. Často přebírají kulturní tradice, jazyk i náboženství většinové společnosti, ve které žijí. Výchova a hodnoty Romů jsou však odlišné, a proto životní styl a nastavené společenské normy majority neradi přijímají. Většina evropských Romů žije ve Střední a Východní Evropě a na Balkánském poloostrově. Zde jsou nazýváni jménem Cigani (Tsigani)¹³³.

Tato kapitola nejprve přiblíží specifické aspekty romského obyvatelstva v Srbsku. Pokusí se také popsat postavení romské menšiny ve společnosti, resp. sociální vyloučení romských komunit. Nakonec se zmíní o koncepci způsobů řešení romské problematiky ze strany veřejné správy a vládních orgánů Srbska.

¹³¹ Lingvistů rovněž poukazují na jazykovou příbuznost romského jazyka s hindštinou a sanskrtem.

¹³² Podle PEKÁREK, P.: *Sociální systém romského etnika*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 1997. s. 38-44. Romové nikdy nebyli kočovníky v pravém slova smyslu, ale byli štvanci, kteří využívali příležitosti a služeb a čekali na chvíli, kdy poleví nekončící štvance.

¹³³ RADUŠKI, Nada: *Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi*. Beograd: Migracijske i etničke teme - Institut društvenih nauka, 2004. s. 436.

6.1 Charakteristika srbských Romů a jejich geografické rozmístění

První Romové se na území dnešního Srbska objevili v 15. a 16. století. Zakládali zde vlastní osady zvané mahala nebo žili ve městech s většinovou společností, aniž by toto vzájemné soužití vyvolávalo větší obtíže.¹³⁴ Významné změny v osídlení Srbska romskými komunitami proběhly v druhé polovině 20. století. V době socialistického režimu se Romové často stěhovali do průmyslových oblastí. Politický systém však nebyl k řešení romské otázky moc nakloněn a na problematiku velké migrace nereagoval. Romské komunity se tak začaly nelegálně usazovat na okrajích velkých měst. Zakládaly svá sídla v podobě příměstských slamů, kde žili v chudobě a odloučení od společnosti.

Srbští Romové se podle svého původu dělí se do tří skupin.¹³⁵ První skupinu tvoří tzv. domácí romské obyvatelstvo, jehož členové se zde narodili. Tyto romské komunity mají své kořeny převážně v Rumunsku a Albánii. Druhou skupinou jsou Romové uprchlíci, kteří jsou chráněni mezinárodními úmluvami. Ti pochází ze zemí bývalé Jugoslávie a do Srbska utekly před válečnými konflikty v 90. letech. Do další skupiny Romů patří vnitřně vysídlené osoby z Kosova, tzv. IDP's (srbsky IRL - interno raseljena lica)¹³⁶, kteří byli následky kosovské krize donuceni tuto jižní oblast opustit a odejít do Centrálního Srbska. Speciální skupinu srbských romských obyvatel tvoří Romové, kteří jsou označováni názvem Pečalbari. U nich však není důležitý jejich původ, ale je pro ně charakteristický sezónní nebo dočasný pobyt na jednom místě. Kočovní Pačelbari se stěhují za prací či svou rodinou z jednoho města do druhého.

Romská populace v Srbsku se také rozlišuje podle používání gurbetského nebo arlijského dialektu romského jazyka.¹³⁷ První skupinu tvoří pravoslavní členové romských komunit, kteří žijí ve Vojvodině a Centrálním Srbsku. Gurbetský dialekt je ovlivněn srbštinou. Arlijskou řečí mluví Romové vyznávající islámskou víru, žijící na jihu země a hlavně v Kosovu. Tento dialekt je naopak ovlivněn albánským a tureckým

¹³⁴ MACURA, Vladimír: *Stanovanje i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. Beograd: Društvo za unapređivanje romskih naselja, 2007. ISBN 978-86-904327-2-1. s. 27.

¹³⁵ Tamtéž. s. 28.

¹³⁶ Více o romských IRL in UNHCR (IDP Interagency Working Group): *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia and Montenegro*. Belgrade, 2004. s. 1 – 42.

¹³⁷ RADUŠKI, Nada: *Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi..* s. 437.

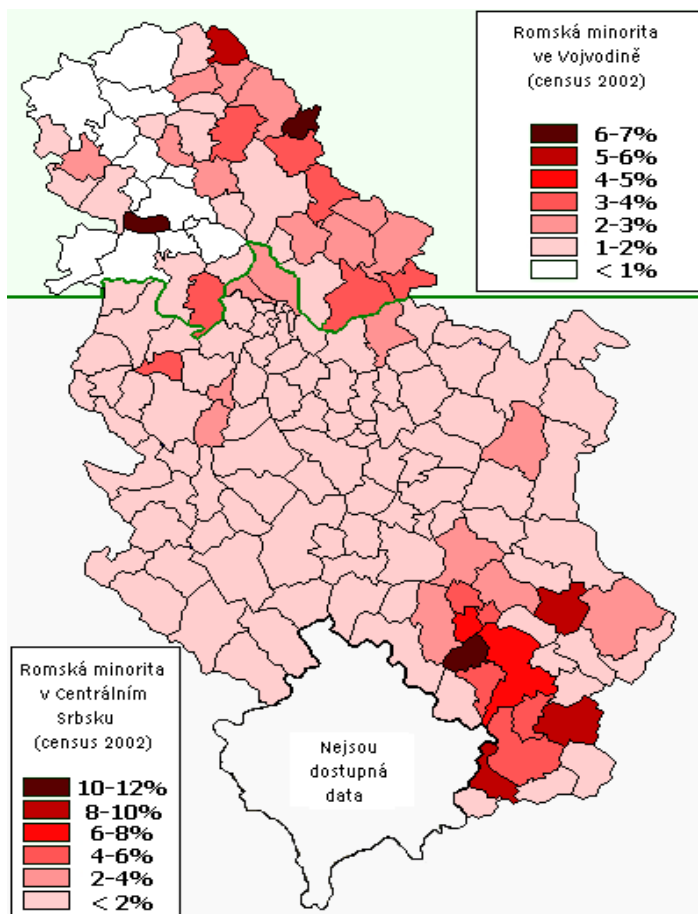
jazykem. Rozdíly mezi oběma nářečímí jsou tak veliké, že se tyto dvě romské skupiny velmi těžko dorozumí.

Podle výsledků sčítání lidu v roce 2002 v Srbsku (bez Kosova) se k romskému původu přihlásilo 108 193 obyvatel. V Centrálním Srbsku žilo 79 136 Romů (z toho v Bělehradě 19 191 lidí, kde tvořili 1,2% menšinu) a ve Vojvodině se nacházelo 29 057 členů romské menšiny.¹³⁸ Tyto údaje ovšem nejsou konečné, jelikož se větší část srbských Romů nepřihlásila k romské národnosti, ale k národnosti svého původu. Census ukazuje, že až cca 200 000 lidí se ke své národní příslušnosti nevyjádřilo, což by mohlo zahrnovat i romské příslušníky. Odhady průzkumů srbských NNO navíc uvádějí, že je v Srbsku (bez Kosova) permanentně usídlených kolem 500 000 (v Bělehradě až 60 000) Romů.¹³⁹ Přesné určení počtu Romů rovněž komplikuje jejich nedostatečná identifikace, jelikož srbští Romové často nemají osobní dokumentaci. Chybějící nebo neúplné osobní doklady představují jeden z hlavních problémů romské menšiny v Srbsku. Autorka se touto problematikou bude více zabývat v následující podkapitole.

Romské komunity v Srbsku se usazují a zakládají svá sídla jak na okraji měst či vesnic, tak i v jejich centru. Podle sčítání lidu z roku 2002 se v zemi nacházelo 593 (z toho 181 ve Vojvodině) romských sídel (srbsky *naselja*). Většina těchto romských sídel čítala kolem 200 obyvatel. Největší počet malých romských osad se nacházel v Bělehradě a jeho okolí, kde žila necelá čtvrtina všech srbských Romů. Ze 125 romských bělehradských sídel měla polovina pouze do sta členů. Největší koncentrace romských příslušníků byla dále na jihu země ve městech Leskovac (6,9 tis.), Niš (5,2 tis.) a Vranje (4,6 tis.). Ve Vojvodině se nachází především na okraji měst Zrenjanin (2,5 tis.), Novi Sad (1,7 tis.), Kikinda (1,6 tis.) a Subotica (1,5 tis.). Geografické rozmístění a procentuální zastoupení romské menšiny zachycuje Obrázek č. 2:

¹³⁸ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Veroispovest, materni jezik i nacionalna ili etnicka pripadnost prema starosti i polu*. Knjiga 3 (resp. Knjiga 1).

¹³⁹ Ekonomski Institut Republike Srbije: *Social Protection and Social Inclusion in the Republic of Serbia*. Belgrade: European Commission, 2008. s. 57.

Obrázek č. 2: Geografické rozmístění romské menšiny v Srbsku

Zdroj: Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Nacionalna ili etnička pripadnost*. Knjiga 1.

Demografická struktura Romů v Srbsku je ovlivněna častou migrací, slučováním romských rodin a socioekonomickými podmínkami jednotlivých komunit. Míra přirozeného přírůstku u srbských Romů je hned druhá nejvyšší (za Romy v Albánii) v Evropě. Romské ženy průměrně porodí 4 až 5 dětí během svého života.¹⁴⁰ Podle sčítání lidu v roce 2002 byla nejpočetnější skupinou romská populace mladých lidí do 20 let, která činí 41,1 % a tvoří základní vrstvu věkové pyramidy romského etnika. Více jak dvě třetiny všech srbských Romů (71,6 %) jsou ve věku do 40 let. Oproti věkové struktuře Srbů je zde znatelný rozdíl. Těch je v tomto rozhraní pouze necelá polovina (48,3 %). Romských starých lidí nad 60 let je jen 6,8 %, u Srbů naopak starší populace činí 22,9 %.¹⁴¹

¹⁴⁰ Ministerstvo za ljudska i menjinska prava Srbije: *Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002*. Beograd, 2004.

¹⁴¹ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Nacionalna ili etnička pripadnost*. Knjiga 1.

6.2 Problematika sociálního vyloučení srbských Romů

Romská minorita pocítuje ze všech národnostních menšin v Srbsku nejvíce sociální propast, která je postavena mezi ně a srbskou majoritu. Toto sociální vyloučení celkově působí jako bariéra ve společném soužití. Romské komunity se potýkají s mnoha závažnými problémy, které jim znemožňují rovnoprávné začlenění do společnosti. Pro Romy zasažené sociální exkluzí je charakteristické nízké sociální postavení a neschopnost plné participace v nastavených systémech a normách majority.¹⁴²

V důsledku sociálního vyloučení se Romové dostávají se tak do tzv. začarovaného kruhu chudoby. Kvůli nedostatečnému vzdělání mají snížené možnosti výdělečné činnosti.¹⁴³ Nedostatek finančních prostředků ztěžuje přístup ke kvalitnímu bydlení a zdravotní péči. Nemocný člověk ale nemůže chodit do zaměstnání a vydělávat potřebné peníze. Při špatných životních podmínkách se také nemůže vzdělávat, aby zvýšil svou možnost uplatnění na trhu práce. Koloběh chudoby romských komunit se tak neustále opakuje.¹⁴⁴ Tato nepříznivá situace má rovněž vliv na rostoucí výskyt patologických jevů jako je žebráctví, alkoholismus či kriminalita mladistvých.

Sociální vyloučení romských komunit také prohlubuje postoj majoritní společnosti k řešení romské problematiky. Většina členů srbské populace si drží odstup a vnímá Romy jako problémové občany. Nechtěli by je za sousedy ani do rodiny a nemají zájem o vzájemný kontakt. Neradi vidí nepořádek, který způsobují, vadí jim hluk, obtěžují je žebrající děti a celkové parazitování Romů na státním systému.¹⁴⁵ Pro srbskou populaci je typická tzv. kolektivní diskriminace¹⁴⁶, která se nejvíce projevuje v ignoraci problémů romské menšiny. Srbská majoritní společnost má rovněž tendence ke stigmatizaci a stereotypním názorům ke všem Romům bez výjimky. Rodiny

¹⁴² SIROVÁTKA, Tomáš (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU FSS, 2002. ISBN 80-210-2791-6. s. 95.

¹⁴³ Odhady odborníků se pohybují mezi 70% – 85% nezaměstnaností u členů romského etnika. In ŘÍČAN, Pavel.: *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-250-5. str. 36.

¹⁴⁴ SIROVÁTKA, Tomáš (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. s. 112.

¹⁴⁵ MACURA, Miloš: *Cigani/Romi u prošlosti i danas*. Beograd: SANU, 2000. ISBN 86-7025-301-1. s. 59 – 64.

¹⁴⁶ Vedle diskriminace otevřené ze strany členů majoritní společnosti (netolerantní chování), jsou Romové zasaženi také diskriminací právní, kdy v minulosti ze zákona nebyli chráněni a nebyli ani považováni za občany.

integrovaných Romů jsou tak neustále ve stínu nezačleněných sociálně vyloučených komunit.

Sociální vyloučení romské menšiny v Srbsku se za posledních 20 let ještě více prohloubilo. Romové byli vlivem válečných konfliktů, nuceni opustit své domovy a svá hospodářství a hledat azyl v místech, kde boje neprobíhaly. Členové romských komunit z Kosova nebo ze zemí bývalé Jugoslávie proto často nemají žádné osobní doklady. Ty při útěku ztratili nebo jim byly odcizeny. Romští uprchlíci rovněž přišli o své pozemky, které jim byly zabaveny a již nemají důvod se vracet zpátky domů.¹⁴⁷ Problematika chybějících dokumentů také postihla romské navrátilce ze států západní Evropy (např. z Německa, Rakouska). Ti se odstěhovali za vidinou lepšího životy a přivýdělků, ale byli repatriováni zpět do Srbska. Vrátili se většinou bez osobní dokumentace i bez finančních prostředků.¹⁴⁸ Navrátilci dnes žijí na okrajích velkých měst v nedůstojných podmínkách, v chatrčích z papírových kartonů či v domech ze dřeva a plechu. Velmi často jim chybí pitná voda, elektřina či dřevo na zatopení. Někteří však měli štěstí, peníze si vydělali a dokonce si za ně postavili svůj dům (např. ve městě Sremčica).

Nedostatečná identifikace srbských Romů, kterým chybí osobní doklady, je jedním z nejzávažnějších problémů. Podle výzkumu situace vnitřně vysídlených lidí v Srbsku v roce 2004 bylo na srbských úřadech registrováno jen 70 % příslušníků romského etnika.¹⁴⁹ Romským příslušníkům často chybí rodné listy, které potřebují pro zaregistrování dětí do školy a k získání mnoha dalších dokumentů. Občanské průkazy jsou potřeba pro identifikaci jednotlivců při komunikaci s úřady či pro získání trvalého pobytu. Chybějící oddací listy jsou překážkou při legálním uznání manželství a při nároku na čerpání státní sociální podpory. Pracovní knížky jsou potřeba pro dokázání kvalifikace a pracovní praxe, pro získání zaměstnání a pro registraci na pracovním úřadě. Bez dokladů se Romové nemohou účastnit života ve společnosti, prakticky vůbec neexistují.

Další sociální problematikou romské menšiny je šíření chudých enkláv koncentrovaných především ve velkých městech nebo na jejich okrajích. Romové

¹⁴⁷ UNHCR: *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia and Montenegro*. s. 35.

¹⁴⁸ Informace získaná na základě rozhovoru s Miodragem Žitkovićem, ředitel Caritas Srbije i Crne Gore, v Bělehradě. Dne 10. 9. 2009.

¹⁴⁹ UNHCR: *Serbia and Montenegro – Development through local integration*. Mission Report, 2004/10. s. 20.

neustále migrují, staví si a bourají dřevěné chatrče a putují dál. Bydlení romských komunit je charakterizováno nedostupností sociálních služeb a infrastrukturních sítí jako jsou elektrické vedení, vodovodní trubky, kanalizační odpady či ulice. V hustě postavených chatrčích a domcích se špatnými hygienickými podmínkami se vyskytuje vysoké riziko nákazy některými nemocemi (např. žloutenka typu A, zápal plic či tuberkulóza). Srbští Romové svá sídla nejčastěji zakládají spontánně a nelegálně, na půdě, která jim nepatří. Proto romská menšina v těchto vyloučených lokalitách neustále bojuje s právní nejistotou bydlení, hrozbou vystěhování a prostorovou separací od většinového obyvatelstva. Problematika romských ilegálních sídel na cizí půdě je spojena s problémem chybějících adres trvalého pobytu.¹⁵⁰ Mnoho romských domků a obydlí není opatřeno číslem popisným. Romové bez dokladů a bez trvalého bydliště ztrácí možnost participace na společenském životě a veškeré výhody státního sociálního systému.

Hlavní příčinou sociálního vyloučení a špatného postavení srbských Romů ve společnosti je jejich nízké vzdělání. Vzdělanost romského etnika podle sčítání lidu v roce 2002 je mimořádně nízká. Kolem dvaceti procent srbských Romů bylo negramotných. Asi čtvrtina příslušníků romské menšiny nikdy do školy nechodila, 41,3 % má neúplné základní vzdělání a pouze 29,0 % základní školu dokončilo. Střední odborné vzdělání završilo 7,8 % romské populace a jen 0,3 % získalo vysokoškolský diplom.¹⁵¹ Nízká úroveň vzdělanosti členů romské menšiny způsobuje další problémy. Negramotní a nevzdělaní Romové nemají velkou možnost získat zaměstnání. Rovněž se z nich stávají rodiče, kteří nejsou schopni pomoci vlastním dětem se školními záležitostmi.

Nejčastějšími příčinami nedostatečného vzdělání jsou například mizivá připravenost romských dětí při nástupu do prvních tříd či častá absence žáků kvůli zahálce a nemoci.¹⁵² Dalšími důvody jsou špatné domácí podmínky pro studium (není místo, kde by se mohl žák učit, více dětí v domácnosti, hluk) či ekonomická situace rodiny (např. nedostatek finančních prostředků na učebnice a vhodného oblečení do školy). Významnou příčinou je rovněž omezený přístup rodičů ke vzdělávání, kteří často neumí nebo neví, jak své děti podpořit při plnění školních povinností. V některých

¹⁵⁰ MACURA, Vladimír: *Stanovanje i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. s. 82.

¹⁵¹ Ekonomski Institut Republike Srbije: *Social Protection and Social Inclusion in the Republic of Serbia*. s. 58.

¹⁵² ŘÍČAN, Pavel.: *S Romy žít budeme - jde o to jak*. s. 41.

případech, u extrémně chudých a sociálně vyloučených rodin, se stává, že děti kvůli špatné finanční situaci školu nenavštěvují a v době školního vyučování žebrají na ulicích.¹⁵³ U romských rodin žijících na vesnici se často stává, že děti zůstávají doma, aby pomohly svým rodičům například s hlídáním sourozenců či při práci na poli.

Dalším indikátorem sociální exkluze příslušníků romské menšiny je jejich omezený přístup na trh práce. V Srbsku pracuje pouze třetina Romů, zejména muži, kteří se nachází v ekonomicky aktivním věku (15–60 let).¹⁵⁴ Romové jsou většinou nezaměstnaní dlouhodobě. Práce „na černo“, sezónní a příležitostné práce jsou sice možností přivýdělku, ale nejsou zdrojem trvalého příjmu. Srbským Romům je práce nabízena převážně ve stavebnictví, při opravách silnic či úklidových pracích ve městě.¹⁵⁵ Při hledání pracovního místa se romští uchazeči často setkávají s diskriminačním chováním ze strany potencionálních zaměstnavatelů. Následkem takového jednání může u Romů upadat pracovní morálka a vznikat demotivace k dalšímu hledání zaměstnání či zvyšování vlastní odbornosti.

I přes všechny negativní vlivy sociálního vyloučení se problematická situace Romů v Srbsku pomalu zlepšuje. Nový vládní demokratický systém se snaží o zajištění menšinových práv a rozvoj integrace romských komunit do společnosti. Byly také založeny další nestátní neziskové organizace i romské instituce, které napomáhají ke zvyšování spoluúčasti příslušníků romské menšiny na řešení vlastních problémů.¹⁵⁶ V dalších oblastech jako je vzdělávání, bydlení, či ochrana před diskriminací byly uskutečněny právní i politické změny. Postoj vládních orgánů k romské problematice v Srbsku se autorka pokusí popsat v následující podkapitole.

¹⁵³ Informace získaná na základě rozhovoru s Živojinem Mitrovićem, ředitel humanitární NNO Romsko Srce v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

¹⁵⁴ Ekonomski Institut Republike Srbije: *Social Protection and Social Inclusion in the Republic of Serbia*. s. 59.

¹⁵⁵ Informace získaná na základě rozhovoru s Mohamedem Osmanem, zástupce národnostních menšin na Odboru sociálních služeb na magistrátě Palilula v Bělehradě. Dne 7. 9. 2009.

¹⁵⁶ RADUŠKI, Nada: *Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi*. Migracijske i etničke teme - Institut društvenih nauka. Beograd: 2004. s. 441.

6.3 Koncepce řešení romské problematiky v Srbsku

Srbsko je multietnickým státem, ve kterém je zapotřebí, aby menšinová problematika a dobré etnické vztahy byly prioritou vládních témat. Řešení integrace sociálně vyloučených Romů do srbské společnosti bylo dříve velmi zanedbáváno a romská menšina byla spíše utlačována a diskriminována. V současnosti však sociální vyloučení není jen problémem samotných Romů, ale také problémem celé srbské společnosti.¹⁵⁷ Vzájemné napětí mezi romskou minoritou a srbskou majoritou způsobuje ohrožení sociální soudržnosti, která je základem civilizované společnosti.

První snahy o integraci romské menšiny probíhaly po roce 1990. Srbskou vládou byl zřízen tzv. Fond pro otevřenou společnost (Fond za otvoreno društvo), který měl za úkol svými granty a projekty zlepšit situaci Romů.¹⁵⁸ Podpora romských komunit byla především v oblasti psychosociálního poradenství a materiální pomoci. Fond později začal spolupracovat na rozvoji těchto aktivit s několika místními i mezinárodními organizacemi.

K významnému pokroku v řešení otázky romské problematiky došlo po roce 2000. Vzniklo mnoho romských iniciativ a nestátních neziskových organizací. Ty se především zabývají terénní a komunitní sociální prací a programy vzdělávání romských dětí. Bylo také vytvořeno Ministerstvo pro národní a etnické záležitosti, které v současnosti funguje pod názvem Ministerstvo pro lidská a menšinová práva (Ministarstvo za ljudska i manjinska prava).¹⁵⁹

V roce 2002 byl přijat zákon na ochranu práv národnostních menšin (Savezni zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjine), kterým se adaptační proces romských komunit do srbské společnosti doslat do nové dimenze. Romské etnikum bylo oficiálně uznáno národnostní menšinou a nabylo všech práv, která jim tento zákon zaručil. Zákon stanovuje například právo na užívání mateřského jazyka, na svobodu náboženského vyznání, užívání národních symbolů, právo na zachování vlastní kultury a tradic. Rovněž zaručuje ochranu před diskriminací, právo na spolupráci s krajany v zemi i v zahraničí a další práva, která se zabývají uchováním národnostní identity

¹⁵⁷ MACURA, Vladimír: *Stanovanje i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. s. 16.

¹⁵⁸ Tamtéž. s. 22.

¹⁵⁹ GOJKOVIĆ, Nevena: *System of Minorities Protection in Serbia*. Beograd, 2006. s. 6 – 7.

menšin.¹⁶⁰ Zákon, v otázce romské minority, rovněž určuje speciální opatření pro zajištění rovnosti ve společnosti. Například se jedná o zřízení přípravného ročníku na základních školách pro romské děti, individuální přístup ke vzdělání a finanční podporu žáků. Další opatření jsou ubytování Romů mezi občany majoritní společnosti či zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří přijmou do pracovního poměru členy romské komunity.

Jako poradní a koordinační orgán byla v roce 2003 vytvořena Národní rada romské národnostní menšiny (Nacionalni savet romske nacionalne manjin)¹⁶¹, která zastupuje všechny srbské Romy při komunikaci s vládními orgány. Rada má 35 členů vybraných z celého Srbska a spolupracuje s dalšími romskými aktivisty a NNO. Svou činností se snaží o zajištění spoluúčasti romské menšiny při zavádění integračních programů a zlepšování komunikace mezi příslušníky romských komunit a majoritní společnosti. Rada rovněž připravila strategii integrace pro rozvoj a posílení postavení srbských Romů. Pod záštitou Ministerstva pro lidská a menšinová práva byl vytvořen Sekretariát romské národní strategie, jehož úkolem je implementace jednotlivých projektů.¹⁶² Jedná se zejména o aktivity pro zlepšení životních podmínek romského obyvatelstva v oblastech kultury, vzdělávání, zaměstnávání, zdravotnictví a bydlení.

V roce 2003 srbská vláda přijala strategický dokument, který se zabývá omezováním chudoby v zemi, tzv. Proverty Reduction Strategy Papers (PRSP).¹⁶³ Dokument byl připraven ve spolupráci se Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem. Popisuje příčiny chudoby v Srbsku a situaci nejzranitelnějších skupin obyvatel. Srbská strategie omezování chudoby se mimo jiné zaměřuje na implementaci opatření ve prospěch nejchudší populace. Obsahuje aktivity a úkoly zodpovědných vládních orgánů, které povedou ke snížení sociálního vyloučení znevýhodněných osob.

Jako prioritní aktivity srbské vlády se předpokládají například zlepšení zdravotní péče a školství, zvyšování sociálních dávek a kvality sociálních služeb (zejména pro nejzranitelnější skupiny obyvatel jako jsou Romové, uprchlíci, senioři a zdravotně

¹⁶⁰ Ministerstvo za ljudska i manjinska prava Srbije: *Zakona o manjinskim pravima i slobodami*. Dostupné on-line: <http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni?alphabet=lat>.

¹⁶¹ Nacionalni savet romske nacionalne manjine. Dostupné on-line: <http://www.romskinacionalnisavet.org/>.

¹⁶² Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije: *Podrška Fonda za otvoreno društvo Srbija*. Beograd: Dekada inkluzije Roma, 2010.

¹⁶³ The World Bank: *Proverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. Dostupné on-line: <http://www.prsp.gov.rs/download/2.%20PRSP%20-%20Main%20text.pdf>.

postižení). V rámci strategie omezování chudoby se rozvinula komunitní práce, která podporuje participaci romské menšiny na řešení vlastních problémů. Terénní pracovníci neziskových organizací poskytují psychosociální a právní poradenství a pomáhají Romům při zprostředkování kontaktu se společenským prostředím. Vysokou prioritou je rovněž zvýšení vzdělanosti romské menšiny.¹⁶⁴ Velký význam srbská vláda přikládá vzdělávání dětí a posílení postavení žen. Prostřednictvím rekvalifikačních kurzů chce přispět ke snížení nezaměstnanosti dospělých Romů. Rovněž se předpokládá výstavba sociálního bydlení pro nejzranitelnější skupiny obyvatel a zavedení státního příspěvku na bydlení pro nejchudší.

Počátkem roku 2005 se srbská vláda účastní mezinárodního projektu Desetiletí romské inkluze (Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015)¹⁶⁵. Jedná se o mezinárodní iniciativu, která sdružuje vlády, nevládní organizace a romská občanská sdružení. Mimo Srbsko se jí účastní dalších 11 zemí ze střední, jižní a jihovýchodní a Evropy (Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Česká republika, Maďarsko, Makedonie, Černá Hora, Rumunsko, Slovensko a Španělsko). Dekáda obsahuje politický závazek členských zemí řešit problém romské integrace do majoritní společnosti tak, že zlepší jejich sociální a ekonomické postavení. Předpokládá se zvýšený zájem státní správy o romské projekty a návrhy řešení romské problematiky, které napomáhají ke zvýšení sociální inkluze, omezování chudoby a k boji proti diskriminaci. Srbsko proto sepsalo čtyři akční plány v oblasti vzdělávání, zaměstnávání, zdravotnictví a bydlení romské populace.

Vzdělávací akční plán¹⁶⁶ popisuje nové přístupy ve vzdělávání romských dětí a mládeže. Na jeho základě byla zřízena pracovní pozice pro romského pedagogického asistenta, který pomáhá při komunikaci mezi školou, učiteli, dětmi a jejich rodiči. Plán také podporuje individuální přístup k romským žákům, speciální vyučovací osnovy, možnosti doučování ve školách či materiální pomoc (knihy, školní potřeby). V rámci předškolního vzdělávání se podporují školky, které přijímají romské děti¹⁶⁷ a přípravné

¹⁶⁴ The World Bank: *Proverty Reduction Strategy Papers for Serbia*. 2003. s. 155-158.

¹⁶⁵ Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015. Dostupné on-line: <http://www.romadecade.org/about>.

¹⁶⁶ Decade of Roma Inclusion: *Common Action Plan for Advancement of Roma Education in Serbia*. Dostupné on-line: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/ap-education-serbia.doc.pdf>.

¹⁶⁷ Romské školky se nachází například v Bělehradě v sídlišti Borča, dále ve městech Niš a Kragujevac.

kurzy dětí předškolního věku. Nedílnou součástí je předpoklad školení sociálních pedagogů a semináře o vyučovacích metodách u dětí se speciálními potřebami.

V rámci projektu Desetiletí romské inkluze byl vytvořen Romský vzdělávací fond REF (Roma Education Fund)¹⁶⁸, jehož cílem je snížit rozdíly ve vzdělávání mezi romskou menšinou a majoritní společností. V Srbsku fond podporuje především vzdělávání dětí předškolního věku a žáků na základních školách. Rovněž se snaží posilovat činnost romských neziskových organizací tak, aby své působení soustředily především na oblast vzdělávání či doučování romských žáků. Za další důležitou činností NNO fond považuje zvyšování informovanosti romských rodičů o možnostech a výhodách studia svých dětí. Fond také podporuje možnosti zápisu romských dětí do vzdělávacích institucí i bez osobních dokladů, které k tomu potřebují, ale často nemají.

Snižováním nezaměstnanosti u romského etnika se zabývá akční plán zaměstnávání Romů.¹⁶⁹ Plán podporuje semináře malého podnikání a kurzy o možnostech půjčení finančních prostředků. Dokument také předpokládá školení v rámci zvyšování odbornosti a kvalifikace, která jsou zakončena získáním platného certifikátu. Školící kurzy by měli probíhat převážně v oblasti stavebnictví, průmyslové výroby a zemědělství. Plán rovněž podporuje zřízení tzv. job klubů, které pomáhají uchazečům při hledání zaměstnání a vyřizování potřebné pracovní dokumentace. Vláda chce rovněž zvýšit pracovní nabídky v oblasti veřejných prací nejen ve městech, ale i v romských komunitách. Pro zaměstnavatele, kteří přijmou člena romského etnika do pracovního poměru, se plánuje snížení platby za sociální a zdravotní pojištění romského zaměstnance.

Akční plán v oblasti zdravotnictví¹⁷⁰ podporuje především zajištění většího přístupu ke kvalitní zdravotní péči. Zlepšení hygienických podmínek v romských komunitách a rozvoj preventivních programů proti šíření nemocí jsou rovněž součástí plánu.

¹⁶⁸ Více o Roma Education Fund a projektech v Srbsku viz:

<http://www.romaeducationfund.hu/news/ref/news-and-events/ref-supports-round-table-preschool-education-serbia>.

¹⁶⁹ Decade of Roma Inclusion: *Roma Employment Action Plan*. Dostupné on-line: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/ap-employment-serbia.pdf>.

¹⁷⁰ Decade of Roma Inclusion: *Health Care Action Plan*. Dostupné on-line: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/ap-health-care-serbia.pdf>.

Poslední akční plán se zabývá problematikou bydlení a rozvojem romských sídel.¹⁷¹ Plán například předpokládá zlepšení úrovně infrastruktury. Jedná se zejména o zajištění dostupnosti pitné vody, úpravu silnic, výstavbu kanalizace a systému nakládání s odpady či zavedení elektrického proudu. Plán také podporuje začlenění romských osídlení do městských urbanistických struktur a jejich územní legalizaci. Dokument rovněž předpokládá vybudování nového sociálního bydlení romským komunitám či poskytnutí pozemků pro založení vlastních osad.

Otázkou bydlení romských komunit se také zabývá Územní plán města Bělehrad, tzv. Generalni plan Beograda do 2021.¹⁷² Dokument navrhuje řešení ve formě zajištění sociálního bydlení pro ohrožené skupiny obyvatel¹⁷³, tedy i pro romskou menšinu. Součástí plánu je úprava obytných míst v deseti městských částech, které zahrnují na 1,3 milionu obyvatel. Na stanoveném teritoriu se rovněž nachází 10 romských osídlení o počtu kolem 27 000 příslušníků bělehradské romské menšiny. Tímto územním dokumentem se poprvé v Srbsku řeší otázka sociálního bydlení romské populace na profesionální úrovni.¹⁷⁴ Jsou zohledněny různé návrhy architektů, které reagují na potřeby romských komunit a snaží se o snížení jejich sociálního vyloučení. Plán předpokládá výstavbu speciálních obytných bloků se sociálními byty pro 250 lidí.

6.3.1 Romské nestátní neziskové organizace

Mezi aktéry zabývající se řešením romské problematiky v Srbsku patří také radnice jednotlivých městských částí a místní nestátní neziskové organizace. V zemi je registrováno na 600 romských organizací. Skutečně však vyvíjí reálnou činnost jen kolem okolo 100 organizací.¹⁷⁵ Podle Romského informačního centra RIC v Kragujevací se romské NNO v Srbsku nachází v 72 městech a v Kosovu v šesti

¹⁷¹Decade of Roma Inclusion: *Roma Housing Action Plan*. Dostupné on-line: <http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/ap-housing-serbia.pdf>.

¹⁷² Urbanistički zavod Beograda: *Generalni plan Beograda do 2021*. Dostupné on-line: [http://www.urbel.com/documents/planovi/4231\(s1%20l%2027-03\).pdf](http://www.urbel.com/documents/planovi/4231(s1%20l%2027-03).pdf). s. 40 – 46.

¹⁷³ Sociální bydlení je určeno také například pro velmi početné chudé rodiny, rodiče samoživitele, rodiny uprchlíků, pro starší obyvatele či hendikepované lidi.

¹⁷⁴ MACURA, Vladimír: *Stanovanje i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. s 117.

¹⁷⁵ Informace získaná na základě rozhovoru s Živojinem Mitrovičem, ředitel humanitární NNO Romsko Srce v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

obcích.¹⁷⁶ V Kosovu jsou nejvýznamnější romská komunitní centra ve městech Priština, humanitární organizace ROM v Prizrenu či Shukar Drom ve Gnjilane a Romská asociace Kosova v Peći.¹⁷⁷

Jedním z největších poskytovatelů terénních sociálních služeb v romském prostředí je srbská charita Caritas Srbije i Crne Gore¹⁷⁸, která sídlí v Bělehradě. Ta sdružuje regionální charity ve městech Bělehrad, Niš, Valjevo, Šabac a Aleksinac. Srbská charita spolupracuje s mnoha zahraničními partnery a finančními dárci (např. charita z Německa, Rakouska, Itálie).¹⁷⁹ Terénní týmy charitních pracovníků každý den dojíždí do romských lokalit za účelem osobní asistence lidem v nouzi. Týmy jsou tvořeny vždy jedním sociálním pracovníkem a jedním zdravotníkem, kteří denně navštíví asi 10 klientů.¹⁸⁰ Romským rodinám pomáhají při vyřizování právních záležitostí či žádostí pro uplatnění nároku na sociální dávky. Rovněž poskytují zdravotní péči romským seniorům či nemocným dětem. V každé místní charitě existuje komunitní centrum, které poskytuje psychosociální poradenství, pomoc při hledání zaměstnání či materiální podporu při vzdělávání dětí. V charitách ve městě Valjevo, Šabac a Aleksinac probíhají vzdělávací kurzy cizích jazyků, doučování dětí a nabízí možnost si vyprat prádlo či použít sprchu.¹⁸¹

V Bělehradě patří mezi nejvýznamnější romskou NNO humanitární asociace Romsko Srce.¹⁸² Posláním organizace je úplné začlenění romské menšiny do struktur majoritní společnosti a posílení participace Romů při řešení vlastních problémů. Mezi cíle asociace patří například předcházení ekologických či humanitární katastrofám a distribuce humanitární pomoci (jídlo, oblečení, hygienické potřeby). V romské otázce jde o cíle v oblasti přípravy romských dětí na školní docházku, podpory středního a vyššího vzdělávání romské mládeže, právního poradenství a asistence při jednání se státními orgány a úřady. Romsko Srce rovněž pomáhá při řešení sociálních problémů a při zlepšování životních podmínek v romských obydlích. Organizace se také angažuje v

¹⁷⁶ Romski Informativni Centar: *Baza podataka romskih nevladinih organizacija*. Dostupné on-line: http://www.ric.org.rs/cms/index.php?option=com_content&task=section&id=4&Itemid=29.

¹⁷⁷ PILIČ, Alexandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. Beograd, 2007. s. 8.

¹⁷⁸ Informace o Caritas Srbije i Crne Gore viz www.caritas.rs.

¹⁷⁹ Informace získaná na základě rozhovoru se Slavicí Žitković, ředitelka školy Caritas Srbije i Crne Gore v Bělehradě. Dne 5. 9. 2009.

¹⁸⁰ Terénní poznámky autorky získané na základě dobrovolné praxe, únor – květen 2006.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Interní dokumentace Humanitarno Udruženje Romsko Srce: *O Romskom Srcu*. Beograd: 2008. s. 1-5.

boji proti korupci a v procesu registrace a identifikace IRL z Kosova a lidí bez osobních dokladů. Mezi významné projekty asociace patří například mateřská školka v Borči a dětské komunitní centrum v Deponiji.¹⁸³

V hlavním městě rovněž působí Komunitní centrum pro romské ženy Bibija. Tato romská nezisková organizace se svou činností snaží o emancipaci a posílení sociálního postavení romských žen nejen v srbské společnosti, ale i ve svých komunitách. Bibija je jedna z mála organizací, které se zabývají domácím násilím v romských rodinách a poskytuje psychosociální pomoc jak ženám, tak i dětem. Centrum v rámci projektu „Romské ženy a svět kolem nich“¹⁸⁴ organizuje vzdělávací kurzy a workshopy s odborníky jako jsou lékaři, gynekologové, sociální pracovníci, psychologové či právníci. Pro zlepšení kontaktu s veřejností nabízí návštěvu divadla či kina.

Další bělehradská nezisková organizace Deciji Romski Centar je zacílena speciálně na romské děti a mládež, na dodržování romských práv a na boj proti diskriminaci sociálně vyloučených Romů v Srbsku. Projekty centra jsou spolufinancovány ze zdrojů Fondu pro otevřenou společnost. Organizace realizuje například vzdělávací programy pro ženy (zejména zdravotnické kurzy) a předškolní děti či preventivní programy o HIV/AIDS. Centrum svou činností také pomáhá dětem z ulice (např. psychosociální poradenství, zajištění zdravotní péče, volnočasové aktivity, ošacení).¹⁸⁵

Sdružení "ROM" Čukarica se angažuje především v oblasti romské kultury. Snaží se o zachování romské identity, tradice, zvyků a jazyka. Zvyšuje povědomí o romské hudbě i divadlu. Organizuje folklorní představení, hudební koncerty či literární večery. Sociální postavení Romů ve společnosti posiluje například formou poradenské činnosti při jednání s úřady a při hledání zaměstnání.

V Centrálním Srbsku ve městě Kragujevac se nachází například nevládní nezisková organizace Romski Informativni Centar (RIC)¹⁸⁶, která se zabývá integrací

¹⁸³ Informace získaná na základě rozhovoru s Živojinem Mitrovićem, ředitel humanitární NNO Romsko Srce v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

¹⁸⁴ Informace získaná na základě rozhovoru se Slavicí Vasić, koordinátorka Komunitního centra pro romské ženy Bibija v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

¹⁸⁵ Informace získaná na základě rozhovoru s Milicí Simić, sociální pracovnice Dětského romského centra v Bělehradě. Dne 9. 9. 2009.

¹⁸⁶Více o RIC: <http://www.ric.org.rs>.

mladých romských lidí do srbské společnosti. Centrum se snaží posílit jejich postavení zejména formou vzdělávacích programů pro děti a ženy. Rovněž podporuje osvětu majoritní veřejnosti v problematice romských menšin, rozvoj romských NNO a jejich regionální spolupráci. Organizuje různé semináře a školení na ochranu lidských práv a svobod a práv menšin. Poskytuje poradenskou i materiální pomoc a sociální péči o romské seniory. Svou činností se snaží o zachování a rozvoj romské kultury a jazyka, rovněž podporuje romské rádio. Romům poskytuje informace o činnosti a projektech ostatních NNO v Srbsku.

Ve městě Niš působí Sdružení romských žen Osvit a Romské vzdělávací centrum. Centrum, kromě poradenské činnosti, vzdělávacích programů a doučování dětí, podporuje rozvoj romských osídlení a poskytuje technickou asistenci při budování osad.¹⁸⁷ Další organizací je Kulturní spolek romské menšiny, který působí v Jagodině a Romské centrum jižního Srbska v Leskovaci. Ve Vranje existuje Vzdělávací komunitní centrum Romani asvi-romska suza, které nabízí dětem volnočasové aktivity.

Ve Vojvodině ve městě Novi Sad působí například romské komunitní centrum Khetane-Zajedno a kulturní centrum Matice Romska. V Novem Sadě se rovněž nachází Asociace romských studentů, která podporuje vzdělávání romské mládeže na vysokých školách a univerzitách. Projektem „Univerzita v očích Romů“ chce rozvíjet schopnosti a dovednosti romských žáků, aby mohly ve vzdělávání pokračovat a zvládli studium na vysoké škole.¹⁸⁸

Další neziskové organizace se nachází například ve Zrenjaninu, kde působí Romské sdružení Zvezda vodilja zabývající se vzděláváním předškolních dětí, výukou romského jazyky, zachováním romské kultury a zdravotní péči pro ženy a děti. Komunitní centrum pro ženy Eureka v Subotici se snaží o posilování nezávislosti romských žen formou vzdělávacích kurzů. Ve městě Kikinda působí romské komunitní a vzdělávací centrum Multikulturalni Banat.

Realizace romských projektů a činnost většiny romských NNO v Srbsku je však stále závislá na finanční pomoci zahraničních dárcovských zemí. Jedním z důvodů je

¹⁸⁷ PILIĆ, Alexandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. s. 21.

¹⁸⁸ Roma Education Initiative: *Network of REI Partners*. Dostupné on-line: <http://www.osi.hu/esp/rei/Network%20Key%20Partners.html#romastudentsass>.

netransparentnost finančních toků od zahraničních donorů a nedostatek investic do oblasti sociálních služeb.¹⁸⁹ Státní orgány často nevěnují celou částku, kterou získají ze zahraničních dotací, na určené projekty místních NNO. Podle slov Živojina Mitroviće, ředitele humanitární NNO Romsko Srce v Bělehradě, vláda tyto finanční zdroje raději investuje do jiných oblastí, jako je například infrastruktura a průmysl.

Romské nestátní neziskové organizace při realizaci svých projektů spolupracují s mezinárodními rozvojovými organizacemi.¹⁹⁰ Mimo instituce a jednotlivé země Evropské unie se v romské problematice angažuje zejména Světová zdravotnická organizace WHO, která pomáhá především prostřednictvím preventivních programů pro ženy a očkováním dětí. Mezinárodní platforma rozvojových organizací OXFAM spolupracuje s neziskovými organizacemi při řešení otázek chudoby, diskriminace, spravedlnosti v oblasti lidských práv či rovnosti mužů a žen. Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky UNHCR a Mezinárodní organizace pro migraci IOM se zabývají podporou uprchlických táborů a sociálního bydlení pro IRL. Mezinárodní organizace Save the Children spolupracuje v oblasti ochrany práv dětí, zdravotní péče a vzdělávání.¹⁹¹

V oblasti bydlení se v Srbsku rozvíjí Program OSN pro lidská sídla UN-Habitat a jeho nejvýznamnější projekt Settlement and Integration of Refugees Programme tzv. SIRP.¹⁹² Program podporuje tvorbu národních a místních strategií řešení sociálního bydlení a integrace sociálně vyloučených skupiny obyvatel. Dále se angažuje v oblasti rozvoje regionální a technické spolupráce, urbanistického plánování a managementu či v oblasti školení stavebních pracovníků.

¹⁸⁹ Informace získaná na základě rozhovoru s Živojinem Mitrovićem, ředitel humanitární NNO Romsko Srce v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

¹⁹⁰ Příklady mezinárodních organizací podle Humanitarno Udruženje Romsko Srce: *Mediation and Monitoring of SWIF Process*. Beograd: 2009.

¹⁹¹ Humanitarno Udruženje Romsko Srce: *Mediation and Monitoring of SWIF Process*. Beograd: 2009.

¹⁹² UN-HABITAT: *Activities in Serbia*. Dostupné on-line:

<http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=7884&catid=129&typeid=13&subMenuId=0>.

7 TERÉNNÍ VÝZKUM - VNÍMÁNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI K INTEGRACI Z POHLEDU BĚLEHRADSKÝCH ROMŮ

Prvotní myšlenka provedení terénního výzkumu s bělehradskými Romy vznikla již v roce 2006, během autorčina působení v srbských romských komunitách. V rámci tříměsíční praxe v srbské charitě Caritas Srbije i Crne Gore se za doprovodu zkušených pracovníků účastnila projektů zaměřených na snižování sociálního vyloučení romských komunit a jejich integrace do srbské společnosti. Po třech letech, v roce 2009, byl proveden nový výzkum zaměřený na situaci romské menšiny v Bělehradě, jak její členové vnímají poskytovanou pomoc, zda se stále účastní některých romských projektů a jak by je mohla srbská vláda více podpořit. Výsledky tohoto výzkumu jsou zpracovány v následujících kapitolách.

7.1 Charakteristika bělehradských Romů

Podle posledního sčítání lidu v roce 2002 se v Bělehradě k romské národnosti přihlásilo 19 191 lidí. Romská menšina tvořila 1,2 % populace a byla zde hned po Černohorcích nejpočetnější minoritou.¹⁹³ Bělehradských Romů vlivem urbanizace a vysoké porodnosti stále přibývá. Podle interní dokumentace radnice městské části Palilula o romských sídlech v Bělehradě¹⁹⁴ se zde v roce 2007 nacházelo 36 702 příslušníků romské menšiny (dokument nezahrnuje zcela integrované Romy žijící mezi členy majoritní společnosti). Rovněž v Bělehradě existovalo 137 romských sídel, která srbsští autoři (např. Macura, Pilić) dělí do tří typů. Počet romských obyvatel rozdělených do jednotlivých typů osídlení zachycuje Tabulka č. 1.

¹⁹³ Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Veroispovest, materni jezik i nacionalna ili etnicka pripadnost prema starosti i polu*. Kniga 3.

¹⁹⁴ MACURA, Vladimir: *Pregled Romskih Naselja Beograda*. Beograd: Dokumentacija opštine Palilula, 2007.

Tabulka č. 4: Počet romských osídlení podle typu a počet jeho obyvatel

	<i>Romské slamy</i>	<i>Sídla s nízkou úrovní hygieny</i>	<i>Romské mahale (městské osady)</i>	Celkem
Počet sídel	54	66	17	137
Počet romských obyvatel	10 469	18 311	7 922	36 702

Zdroj: MACURA, Vladimír: *Pregled Romskih Naselja Beograda*. Beograd: Dokumentacija opštine Palilula, 2007. s. 13.

Prvním typem jsou romské slamy (viz Obrázek č. 3), které se nachází zejména v centru města. Zde pobývají především uprchlíci, kosovští IDP's a chudí navrátilci. V tomto typu sídla žije 100 až 200 romských obyvatel.¹⁹⁵ Slamy vznikají spontánně a nelegálně na cizím území. Lidé zde žijí bez oficiálních dokladů, bez sociální a zdravotní péče s neustálou hrozbou odsunutí z půdy, která jim nepatří. Pro tento typ osídlení jsou charakteristické konstrukce z různých materiálů ručně vytvořené chatrče, které si sami postavili ze dřeva, gumových pneumatik, papírových kartonů či plechových desek. Špatné hygienické podmínky a hromady odpadků jsou původcem častých infekcí. Romové jsou často bez kontaktu se společností, ve slamech chybí infrastrukturní sítě (elektrické vedení, vodovody, kanalizace, silnice). Pro většinu srbské populace jsou tyto romské slamy skutečným centrem problémů. Členové majoritní společnosti si stěžují na nepořádek kolem osídlení, na asociální chování romských obyvatel a na bezprizorně se potulující romskou mládež, která žebře na ulicích.¹⁹⁶

¹⁹⁵ PILIĆ, Aleksandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. s. 15.

¹⁹⁶ UNHCR: *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia and Montenegro*. s. 41.

Obrázek č. 3: Bělehradský romský slam New Belgrade – Block 45.
Autor: Pavla Šedlbauerová, září 2009.

Polovina romských obyvatel Bělehradu žije v tzv. sídle s nízkou úrovní hygieny (nehigijensko naselje, viz Obrázek č. 4), která leží na okraji centra města, ve střední zóně. Sídla mají většinou kolem 300 obyvatel, kteří jsou směsí Romů ze slamů a domácích členů romské menšiny.¹⁹⁷ Pro tento typ bydlení romské menšiny jsou charakteristické pevnější chatrče, místy se objevují také náznaky jednoduchých hliněných staveb. Sídlo má nedostatek vodovodních sítí, chybí kanalizace a odpadní jámy. Místy se vyskytují dráty elektrického vedení a silnice v podobě úzkých cest. Provizorní domky jsou často označeny písmeny BB (srbsky Bez Broja), což znamená bez čísla popisného.¹⁹⁸ Ačkoliv zde Romové žijí za lepších podmínek než ve slamu, stále nemají trvalou adresu a komunikace s veřejnými orgány je pro ně složitější.

¹⁹⁷ PILIĆ, Aleksandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. s. 17.

¹⁹⁸ Terénní poznámky autorky, září 2009.

Obrázek č. 4: Romské sídlo s nízkou úrovní hygieny Marinkova Bara, Bělhrad
Autor: Pavla Šedlbauerová, září 2009.

Třetím typem romského sídla jsou legální městské osady tzv. romské mahale (viz Obrázek č. 5) které se nachází na periferii Bělhradu. V mahalích pobývá okolo 500 lidí z řad domácích Romů nebo navrátilců, kteří si v zahraničí vydělali peníze na pořízení vlastního bydlení.¹⁹⁹ Pro osady jsou charakteristické skromné domky se dvěma či třemi pokoji, kuchyní a koupelnou se záchodem. Úroveň infrastrukturních sítí je zde nejvyšší v porovnání se dvěma předchozími sídly. Romskou osadou prochází ulice, jsou zde zavedeny elektrické i vodovodní sítě. Obyvatelstvo se více zapojuje do společenského života, vzdělává své děti a snaží se uplatnit na trhu práce.

¹⁹⁹ MACURA, Vladimír: *Stanovanie i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. s. 53.

Obrázek č. 5: Romská Mahala Mali Mokri Lug, Bělehrad

Autor: Pavla Šedlbauerová, září 2009.

Podle interní dokumentace radnice Palilula o romských osídlení v Bělehradě z roku 2007 se nejvíce romských komunit nacházelo právě v městské části Palilula a Novi Beograd. Proto se autorka rozhodla, že dotazníkové šetření bude provádět ve vybraných romských osadách v těchto dvou oblastech. Dokumentace také popisuje, že z celkového počtu 137 romských sídel necelou polovinu tvoří tzv. sídla s nízkou úrovní hygieny (66) a nejmenší počet je naopak u romských mahalí (17). Rovněž dokazuje, že romské slamy se většinou vyskytují v centrálních městských částech Bělehradu (například při radnicích Palilula, Novi Beograd, Zvezdara, Cukarica či Rakovica). Počet romských sídel v rámci jednotlivých městských úřadů Bělehradu zachycuje Tabulka č. 5.

Tabulka č. 5.: Počet romských osídlení v jednotlivých částech Bělehradu

<i>Městské radnice</i>	<i>Romské slamy</i>	<i>Sídla s nízkou úrovní hygieny</i>	<i>Romské mahale (městské osady)</i>	Celkem
Barajevo	1	0	1	2
Vozdovac	3	3	2	8
Vracar	4	0	0	4
Grocka	2	1	0	3
Zemun	3	9	3	15
Zvezdara	6	6	1	13
Lazarevac	1	2	0	3

Mladenovac	1	4	1	6
Novi Beograd	8	11	1	20
Obrenovac	1	1	1	3
Palilula	8	15	5	28
Rakovica	5	4	1	10
Savski Venac	2	1	0	3
Sopot	1	1	0	2
Stari grad	2	0	0	2
Cukarica	6	8	1	15
Celkem	54	66	17	137

Zdroj: MACURA, Vladimir: *Pregled Romskih Naselja Beograda*. Beograd: Dokumentacija opštine Palilula, 2007. s. 15.

7.2 Metody sběru dat

Před samotnou realizací dotazníkového šetření se autorka s cílovou skupinou seznámila, aby věděla jak s ní efektivně provést výzkum. Potřebné teoretické informace získávala na základě dostupné dokumentace o srbské romské komunitě a o romských projektech. Důležitými zdroji informací byly rovněž rozhovory s místními odborníky z oblasti problematiky sociálně vyloučených romských komunit a pracovníky romských NNO²⁰⁰. Z praktického hlediska mohla čerpat ze zkušeností z osobního kontaktu a návštěv v rodinách a z vlastních terénních poznámek.

V rámci terénního šetření, které proběhlo v září 2009, v romských komunitách byla zvolena metodologie kvantitativního výzkumu, technika dotazníku. Dotazník (finální podoba viz Příloha č. 1) byl zaměřen na vnímání poskytovaných služeb a participaci romské populace na pomoci, která jim je nabídnuta a na další možnosti podpory a rozvoje komunity. Při sestavování dotazníku autorka vycházela z prací těchto autorů: Miroslava Dismana (2007)²⁰¹ a Jana Hendla (2005)²⁰². Tištěný dotazník obsahoval 29 otázek otevřeného a uzavřeného typu²⁰³ včetně otázek kontrolních, které

²⁰⁰ Rozhovory proběhly v těchto organizacích a institucích: NNO Romsko Sree, Chatitas Srbije i Crne Gore, Caritas Beogradske Nadbiskupje, Městská radnice bělehradské části Palilula - Odbor sociálních služeb, Narodni Univerzitet Božidar Adžija, humanitární organizace Crveni Krst (září 2009).

²⁰¹ DISMAN, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0139-7.

²⁰² HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

²⁰³ DISMAN, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. s. 132. Otázky otevřené ponechávají volnost odpovědi na dotazovaném, jakým způsobem bude na otázku reagovat. Uzavřené otázky jasně stanoví možnosti odpovědi.

ověřují pravdivost odpovědí. Obsahem dotazníku byly otázky zaměřené na demografické údaje a fakta o dotazovaných (např. věk, pohlaví, dosažené vzdělání, zaměstnání) a na charakteristiku komunity (např. mezilidské vztahy, bezpečnost, vzájemná pomoc). Dalšími okruhy jsou problémy a potřeby komunity, pomoc ze strany státu a NNO (v jakých oblastech pomáhají) a rozvoj komunity (příležitosti dalšího rozvoje).

Při vyplňování dotazníků byl respondentovi nejprve vysvětlen účel šetření a poté byl požádán o jeho absolvování. Dotazník vyplňovali většinou dva lidé najednou ve spolupráci s autorkou, které reagovala na případné nejasnosti a otázky dotazovaných. U negramotných respondentů byl dotazník vyplněn za přímé účasti autorky pomocí řízených rozhovorů dle otázek z dotazníku. Výzkum byl prováděn za přítomnosti místního sociálního pracovníka Aleksandara Piliće, který autorce pomáhal při odstranění komunikační bariéry při jednání v srbském jazyce. Rovněž s autorkou spolupracoval při překladu dotazníku do srbštiny a při výběru vhodných romských komunit.

Prvotní záměr výběru vzorku bělehradských romských komunit, zcela náhodným způsobem podle seznamu existujících romských osídlení, byl neúspěšný. Autorce nebylo z bezpečnostních důvodů doporučeno realizovat dotazníkové šetření v některých romských lokalitách, zejména ve slamech.²⁰⁴ Výběr ze všech bělehradských romských komunit byl omezený, ale v rámci zachování možné různorodosti odpovědí byla vybrána tři typově odlišná sídla. Dotazníkový výzkum proběhl v tzv. romské mahale (městská osada) Mali Mokri Lug, v tzv. sídle s nízkou úrovní hygieny Marinkova Bara a v romském slamu New Belgrade – Block 45. Účastníci výzkumu byli v komunitách vybírání náhodně nebo technikou tzv. sněhové koule, při kterém nějaký informátor (dotazovaný) vede k jiným členům cílové skupiny.²⁰⁵

Účelem výzkumu je popsat a vysvětlit pohled bělehradských Romů na poskytovanou pomoc a vnímání jejich sociálního začleňování do srbské společnosti. Dotazníkové šetření má rovněž jistit zkušenosti členů romské menšiny z romských projektů a názory na možnosti dalšího rozvoje komunity. Mezi hlavní výzkumné hypotézy, které se autorka pokusí ověřit, patří: Romové vnímají pomoc ze strany státu a romských NNO pozitivně. Romové participují na projektech a službách, které jim jsou

²⁰⁴ Doporučení v rámci konzultace s odborníky problematiky sociální integrace srbských Romů, s A. Pilićem a M. Osmanem (září 2009).

²⁰⁵ DISMAN, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. s. 115.

určeny. Výzkumnou otázkou, kterou se pokusí zodpovědět je: Co si Romové myslí, že je potřeba pro rozvoj komunity udělat?

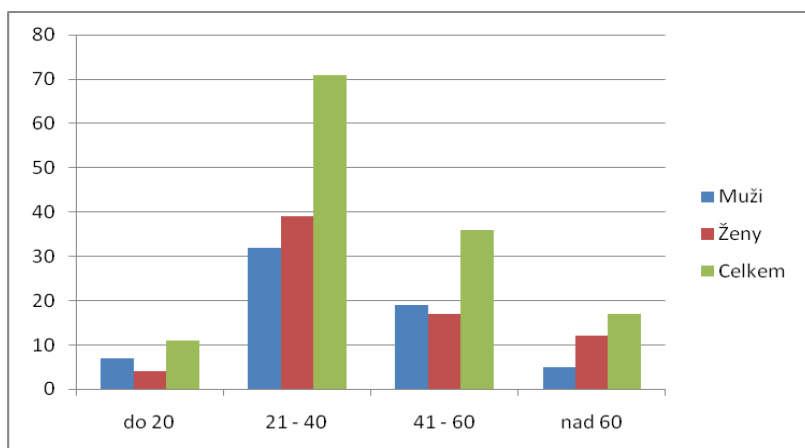
7.3 Vyhodnocení dotazníkového šetření

7.3.1 Charakteristika vybraných bělehradských Romů

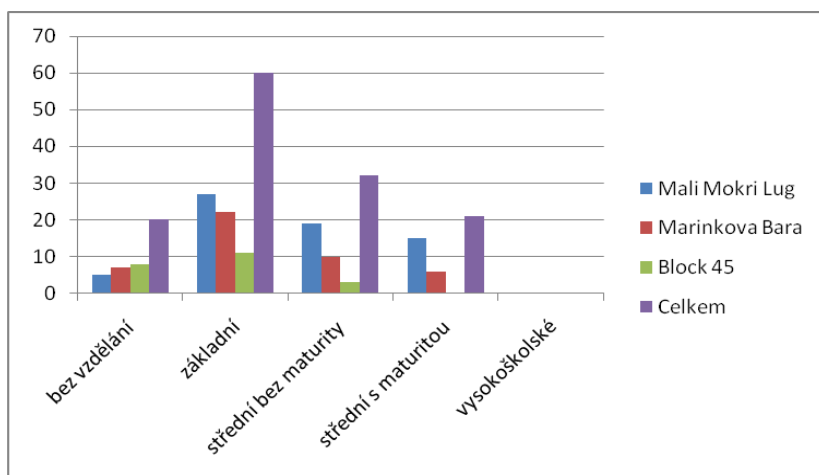
K absolvování dotazníkového šetření bylo vyzváno na 170 lidí romské národnosti ve třech různých lokalitách (romská mahala Mali Mokri Lug, sídlo s nízkou úrovní hygieny Marinkova Bara a romský slam Block 45). Někteří oslovení se však k vyplňování dotazníku stavěli nedůvěřivě a nechtěli se dotazníkového šetření účastnit. Jiní neměli o dané téma zájem, když se dozvěděli, že jim vyplnění dotazníku nepřinese žádné výhody či jinou pomoc. Vyhodnocení šetření bylo uskutečněno z konečných 135 dotazníků. Prvotním záměrem výzkumu bylo rovnoměrné zastoupení dotazovaných ze tří vybraných romských komunit. Šetření však ukázalo, že větší ochota k vyplnění dotazníků je v lokalitách s lepšími životními podmínkami.

V lokalitě Mali Mokri Lug odpovídalo 66 lidí, v osídlení Marinkova Bara bylo dotazováno 47 osob a ve slamu Blok 45 dotazník vyplnilo jen 22 respondentů.²⁰⁶ Romské ženy (78 respondentů) byly k vyplňování dotazníků vstřícnější než muži (57 respondentů). Strukturu vybraného vzorku romských příslušníků znázorňují následující obrázky.

²⁰⁶ V romském slamu byl vyšší počet negramotných lidí, kterým se ani za asistence autorky nechtělo dotazník vyplňovat.

Obrázek č. 6: Věková struktura dotazovaných v závislosti na pohlaví

Obrázek č. 7: Vzdělání dotazovaných v závislosti na lokalitě

Z výzkumu také vyplývá, že pouze 27 % dotazovaných Romů je zaměstnaných (většina mužů) a 46 % romských žen je v domácnosti a starají se o děti. Ostatní jsou nezaměstnaní, v důchodu nebo stále studují.

Výsledky výzkumu rovněž ukazují, že 39 % dotazovaných se v komunitě narodilo. Skupinu 34 % dotazovaných tvoří Romové, kteří se narodili v Bělehradě, ale v jiné lokalitě a do komunity přišli později. V důsledku časté migrace a odsunům z půdy, na které byli usazeni, se do komunit přistěhovali z městských částí jako je Zvezdara, Lazarevac, Zemun, Vracar či Rakovica. 23 % romských respondentů pochází z Kosova a do komunity se přistěhovali během válečných konfliktů. Malou skupinu

zastoupenou 4 % dotazovaných tvoří lidé pocházejících z jiných srbských měst (z Kruševace 2 respondenti a z Niše jeden).

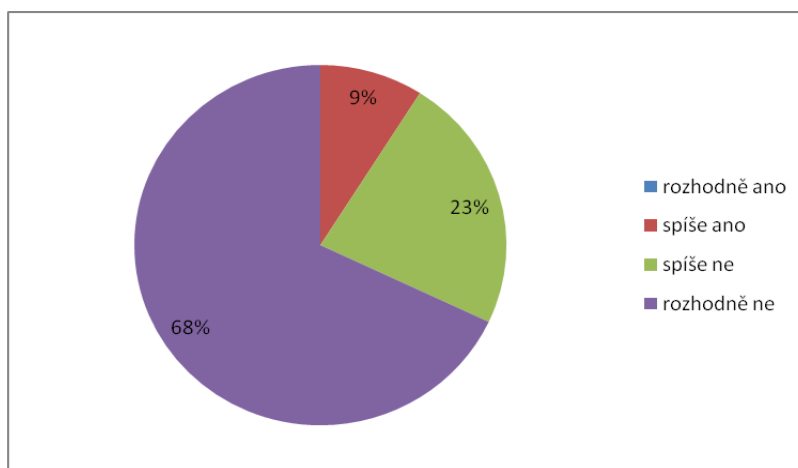
Mezilidské vztahy v komunitě jsou odlišné v závislosti na typu osídlení. Ve smíšeném slamu Block 45 byly dotazovanými vztahy z 87 % hodnoceny jako špatné a velmi špatné. Důvodem je různorodost jeho obyvatel, obavy z nejisté budoucnosti a řešení pouze vlastních problémů. V sídlech Marinkova Bara a Mali Mokri Lug byly vztahy v komunitě vnímány jako velmi dobré a dobré v 89 %. Tamní Romové si navzájem pomáhají při hlídání dětí, starším a nemocným lidem chodí na nákup, poskytují si psychickou podporu při řešení problémů a půjčují si peníze. V komunitě se cítí bezpečně a drží při sobě.

7.3.2 Vnímání pomoci ze strany srbské vlády a romských neziskových organizací

V rámci rozvoje romských sídel a sociální integrace romské menšiny do srbské společnosti se vláda státu snaží podporovat oblasti vzdělávání, bydlení, zaměstnávání a zdravotnictví. Tomuto závazku chce vyhovět zejména prostřednictvím akčních plánů v jednotlivých oblastech, které sepsala ve spolupráci s mezinárodní iniciativou Desetiletí romské inkluze 2005 – 2015.²⁰⁷ Ta sdružuje vlády členských zemí, nevládní organizace a romská občanská sdružení za účelem snižování jejich sociálního vyloučení, chudoby a diskriminace. Prioritou vlády je rovněž zvyšování kvality sociálních služeb a zvýšení dávek státní sociální podpory.

Romové však tyto snahy pomoci skoro vůbec neregistrují. Při odpovědi na otázku zda si myslí, že stát pomáhá k rozvoji komunity, možnost „rozhodně ano“ nebyla zaškrtnuta ani jedním respondentem. 91 % dotazovaných si myslí, že se vláda státu neangažuje v rozvoji či podpoře života v komunitě. Negativní názory zastávají romští příslušníci ve všech třech lokalitách stejně. Kladně neodpověděl ani jeden dotazovaný ze slamu Block 45. Procentuální zastoupení kladných a záporných názorů zachycuje Obrázek č. 8.

²⁰⁷ Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015: *Decade Action Plans – Serbia*. Dostupné on-line: http://www.romadecade.org/decade_action_plans.

Obrázek č. 8: Odpověď na otázku „Myslíte si, že stát pomáhá k rozvoji Vaší komunity?“

Dvanáct dotazovaných (7 z Mali Mokri Lug a 5 z Marinkova Bara), kteří odpověděli kladně, se dále vyjadřovali k oblastem, ve kterých státní správa romským menšinám pomáhá. Respondenti mohli vybrat více možností. Odpovědi jsou sepsány v Tabulce č. 6.

Tabulka č. 6: Oblasti pomoci z pohledu 12 romských respondentů

Oblasti pomoci	Počet respondentů
Rozvoj vzdělanosti dětí	0
Pomoc při hledání zaměstnání	1
Poskytování zdravotní péče	4
Podpora bydlení	5
Podpora rodin s dětmi	9

Žádný z respondentů si nemyslí, že by srbská vláda pomáhala k rozvoji vzdělanosti jejich dětí. Uznávají, že děti navštěvují státní školy, ale mají problémy s plněním školních povinností a potřebují doučování. Rodiny rovněž nemají dostatek finančních prostředků na školní pomůcky a knihy. V dotazníku se často vyjadřovali o potřebě větší podpory v oblasti vzdělávání svých dětí.

Pouze jednomu respondentu byla nabídnuta práce na opravě silnic v městské části Palilula. Podporu bydlení vnímají jen Romové ze sídla Mali Mokri Lug, kterým byly poskytnuty skromné domky. Podle názoru ostatních se vláda nijak nezasloužila o

rozvoj jejich obydlí či lokality, ve které žijí. Za pomoc rodinám s dětmi respondenti považují pobírání dávek státní sociální podpory.

Vnímání pomoci ze strany nestátních neziskových organizací bylo trochu pozitivnější. Navzdory odpovědím 65 % dotazovaných, kteří od žádné organizace ani nikoho jiného pomoc nezískali, 47 respondentů (35 %) odpovědělo, že jim v minulosti byla poskytnuta podpora ze strany místní neziskové organizace. Jednalo se zejména o humanitární organizaci Romsko Srce a místní charitu Caritas Beogradske Nadbiskupje. Romsko Srce podle slov respondentů poskytlo dětem školní pomůcky, dospělým možnost absolvování rekvalifikačních kurzů a pomoc při hledání zaměstnání. Sociální pracovníci bělehradské charity jim nabídli oblečení a pomohli při vyřizování osobních dokladů. Účastí těchto 47 dotazovaných na romských projektech se zabývá následující podkapitola.

Z výsledku dotazníkového šetření na vybraném vzorku bělehradských Romů vyplývá, že respondenti pomoc ze strany státu vnímají spíše negativně. 91 % dotazovaných si nemyslí, že by je stát jakkoliv podporoval. Příslušníci romské menšiny si však neuvědomují, že by vláda státu mohla pomáhat prostřednictvím místních neziskových organizací. Proto žádné rozvojové aktivity neregistrují.

Pomoc ze strany místních neziskových organizací vnímají naopak pozitivně. Podle vyjádření 35 % dotazovaných byla členům komunity poskytnuta pomoc od humanitární organizaci Romsko Srce a místní charity Caritas Beogradske Nadbiskupje. Všichni příjemci podpory byli s poskytovanou pomocí spokojeni. Problémem však zůstává, že pouze třetina členů romských komunit využívá nabídnuté pomoci. Důvodem může být neschopnost pokrytí všech příjemců pomoci kvůli nedostatku kapacitních možností NNO nebo nedostatečná informovanost o nabízené pomoci a činnosti organizace. Další příčinou však může být také lhostejnost či pasivita ze strany některých příslušníků romského etnika. Ti jen čekají na pomoc, která jim bude nabídnuta, ale sami se o možnosti podpory nezajímají. Svůj nezájem o jakoukoliv pomoc vyjádřilo 19 dotazovaných (14 %).

7.3.3 Participace romské menšiny na projektech a poskytovaných službách neziskových organizací

Ze vzorku 135 romských respondentů se v době výzkumu ani jeden z dotazovaných neúčastnil romského projektu. Z poznámek 31 respondentů (23 %), žijících zejména ve slamu Block 45, bylo také zřejmé, že o žádné možnosti poskytování pomoci ani neví. 47 dotazovaných (35 %) však uvedlo, že se nabídnutých služeb účastnilo v minulosti. Podle výpovědi respondentů jim byla poskytnuta pomoc od humanitární organizaci Romsko Srce (RS) a místní charity Caritas Beogradske Nadbiskupje (CNB). Typické formy podpory zmíněných organizací jsou podrobněji zhodnoceny v následujícím textu.

Humanitární organizace Romsko Srce poskytla 8 dotazovaným materiální podporu ve formě školních pomůcek pro jejich děti. Dvěma pomohla s vybavením domku po požáru (nábytek, staré spotřebiče). Z výsledku výzkumu také vyplývá, že se 6 respondentů účastnilo projektu zvýšení uplatnitelnosti příslušníků romské menšiny na trhu práce, který organizace realizuje ve spolupráci s Národní univerzitou Božidar Adžija²⁰⁸. Projekt nabízí rekvalifikační kurzy a vzdělávací programy, které mají romské účastníky naučit dovednostem potřebné pro zaměstnání. Po úspěšném dokončení kurzu vydává účastníkům platný certifikát o vyučení v určitém oboru, který může romským absolventům zlepšit postavení na trhu práce. Rekvalifikační kurzy pro muže jsou například v oboru zámečnick, instalatér, strojní dělník, tesař, zedník, kuchař, číšník, skladník, řezník či automechanik. Rekvalifikační kurzy pro ženy nabízí vyučení v oboru kosmetička, kadeřnice, pedikérka, masérka či švadlena.²⁰⁹ V roce 2008 rekvalifikační kurzy úspěšně absolvovalo 8 Romů a v roce 2009 jich bylo přihlášeno 11.²¹⁰ InSTITUTE také pomáhá při hledání práce, pracovních pohovorech a vyřizování potřebné dokumentace. Podle slov ředitele školy Zorana Iroviće mají absolventi kurzů 70% úspěšnost při integraci na pracovním trhu. Škola také romským příslušníkům nabízí

²⁰⁸ Více o škole Narodni Univerzitet Božidar Adžija: <http://www.bozidaradzija.com/en/>.

²⁰⁹ Narodni Univerzitet Božidar Adžija: *Activity Programme*. Beograd: 2009.

²¹⁰ Informace získaná na základě rozhovoru se Zoranem Irovićem, ředitel školy Božidar Adžija v Bělehradě. Dne 8. 9. 2009.

kurzy vzdělávání cizích jazyků, výuku srbského jazyka pro cizince, program doučování dětí či předškolního vzdělávání.

Caritas Beogradske Nadbiskupje v letech 2006–2008 realizovalo ve spolupráci s Charitou Česká republika projekt Integrace Romů do srbské komunity. Rozpočet projektu činil 30 000 EUR.²¹¹ Podle výsledků dotazníkového šetření se projektu účastnilo 22 respondentů. Projekt reagoval na problematiku Romů, kteří pobývají v provizorních osadách na perifériích Bělehradu, kteří přišli na útěku o své osobní doklady a nemohou tak prokázat svou identitu. V rámci projektu Integrace Romů do srbské komunity bylo vybráno 230 Romů, kterým byla poskytnuta pomoc při zařizování platných osobních dokladů a finanční podpora v podobě uhrazení poplatků za jejich vydání.²¹² Sociální pracovníci vybraným Romům rovněž asistovali při komunikaci s úřady, které vydávají doklady totožnosti, rodné listy, zdravotnické karty a pracovní průkazy. Součástí projektu byla příprava informačního letáku, který sloužil jako návod při vyřizování osobní dokumentace. Na projektu rovněž spolupracoval úřad v bělehradské části Palilula a úřad ve městě Niš.

Radnice městské části Palilula spolupracuje s bělehradskými NNO zabývajícími se romskou otázkou a s Národní radou romské národnostní menšiny, která radí jak s Romy pracovat. Úřad Palilula působí jako most mezi organizacemi a dárci finančních prostředků. Na Odboru sociálních služeb existuje poradna pro romskou komunitu.²¹³ Pracovníci úřadu jsou nápomocní při hledání zaměstnání, při vyřizování právních záležitostí, potřebné dokumentace a při sestavování životopisů. Úřad Palilula se nadále angažuje, po skončení charitního projektu integrace Romů, v asistenci při vyřizování osobních dokladů. Odbor sociálních služeb také poskytuje členům romských komunit finanční či materiální pomoc při rekonstrukci svých obydlí, např. pořízení nábytku. Každoročně je na projekt vyčleněno cca 12 000 EUR.²¹⁴

Caritas Beogradske Nadbiskupje spadá pod systém srbské charity Caritas Srbije i Crne Gora, která se řadí mezi nejvýznamnější poskytovatele sociálních služeb, pomoci

²¹¹ Charita Česká republika: *Závazná osnova projektu Integrace Romů do srbské komunity*. Praha: 2006.

²¹² Informace získaná na základě rozhovoru s Miodragem Žitkovičem, ředitel Caritas Beogradske Nadbiskupje v Bělehradě. Dne 6. 9. 2009.

²¹³ Informace získaná na základě rozhovoru s Mohamedem Osmanem, zástupce národnostních menšin na Odboru sociálních služeb na radnici Palilula v Bělehradě. Dne 7. 9. 2009.

²¹⁴ Informace získaná na základě rozhovoru s Mohamedem Osmanem, zástupce národnostních menšin na Odboru sociálních služeb na radnici Palilula v Bělehradě. Dne 7. 9. 2009.

sociálně vyloučeným lidem a romským komunitám. V rámci budování sítě sociálních služeb pro romskou komunitu se místní charita angažuje zejména v oblasti rozvoje komunitní spolupráce a domácí péče pro staré, postižené a nemocné lidi. Charitní sociální služby jsou nejvíce poskytovány romské populaci žijící ve městech Niš, Valjevo, Šabac a Aleksinac.²¹⁵

V bělehradské charitě Caritas Beogradske Nadbiskupje existuje komunitní centrum, které poskytuje psychosociální poradenství, pomoc při hledání zaměstnání či materiální podporu v podobě oblečení a školních pomůcek. Z výsledků výzkumu vyplývá, že 10 respondentům byla v minulosti poskytnuta materiální pomoc. Podle informací získaných z rozhovoru s ředitelem charity M. Žitkovičem byla, v době pobytu autorky v Srbsku, pomoc orientována spíše na sídla v částech Zverdara, Vozdovac a Zemun, kam přišli noví navrátilci ze zemí západní Evropy.²¹⁶ Autorce však tyto lokality z bezpečnostních důvodů nebyly pro realizaci výzkumu doporučeny.

Tabulka č. 7: Přehled množství poskytované pomoci v závislosti na lokalitě

	RS - Božidar Adžija	RS - materiální pomoc	CBN - Intergace Romů	CNB - materiální pomoc
Mali Mokri Lug	4	6	3	0
Marinkova Bara	2	4	7	4
Block 45	0	0	11	6
Celkem respondentů	6	10	21	10

Participace romských respondentů na nabízených projektech a službách není moc vysoká. Pouze 35 % dotazovaných uvedlo, že se účastnilo romského programu či využilo poskytnuté sociální služby. Výsledky výzkumu také ukázaly, že 23 % respondentů dokonce o žádné pomoci ani neví. Podle odpovědí romských obyvatel ve slamu Block 45 v lokalitě pomáhali pouze pracovníci organizace Caritas Beogradske Nadbiskupje, a to zejména při vyřizování osobních dokladů. V sídle Mali Mokri Lug a

²¹⁵ Terénní poznámky autorky získané na základě dobrovolné praxe, únor – květen 2006.

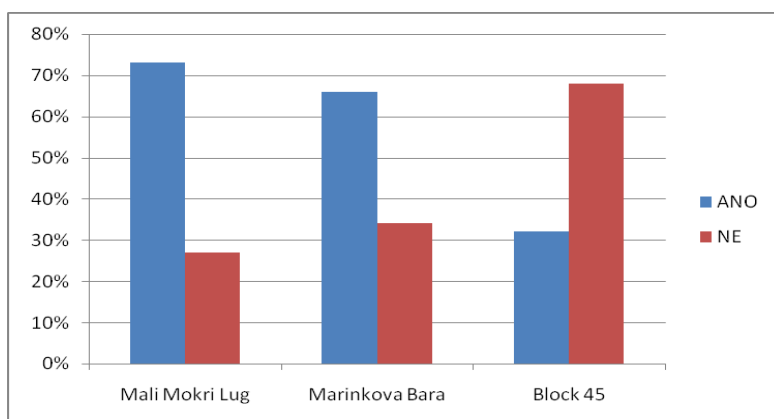
²¹⁶ Informace získaná na základě rozhovoru s Miodragem Žitkovičem, ředitel Caritas Beogradske Nadbiskupje v Bělehradě. Dne 6. 9. 2009.

Marinkova Bara působila i organizace Romsko Srce, která do komunit přinesla možnost dalšího vzdělávání v podobě rekvalifikačních kurzů.

Dotazníkové šetření také ukázalo, že romští respondenti by se rádi projektů účastnili (např. možnost doučování dětí, asistence při hledání pracovního místa, podpora lepšího bydlení), ale pomoc jim nebyla nabídnuta nebo o ní vůbec nevěděli. Výsledky výzkumu opět odhalují nedostatečnou informovanost o činnosti romských NNO a o nízké aktivitě romských příslušníků při hledání možné pomoci.

7.3.4 Příležitosti rozvoje romských komunit

Vnímání potřeby rozvoje komunity je u členů tří romských lokalit odlišné. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že 68 % respondentů z Blocku 45 si nepřeje velké zasahování do jejich života a soustředí se pouze na uspokojení vlastních potřeb, které s rozvojem celé komunity nesouvisí. Důvodem by mohla být různorodost místních obyvatel, špatné mezilidské vztahy a časté stěhování z jednoho místa na druhé kvůli odsunutí z půdy, na které žijí, kterou ale nevlastní. V lokalitách Mali Mokri Lug a Marinkova Bara je potřeba rozvoje vnímána intenzivněji. V těchto romských sídlech žijí převážně domácí Romové, kteří srovnávají své životní podmínky s podmínkami členů majoritní společnosti a rádi by dosáhly podobného standardu.

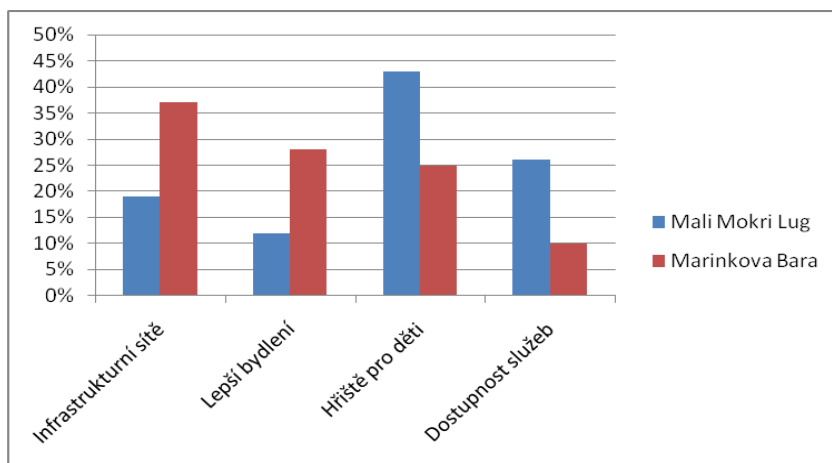

Obrázek č. 9: Vnímání potřeby rozvoje komunity v závislosti na lokalitě

Členové slamu Block 45 se z 86 % vyjadřovali pouze o potřebách pro vlastní rodinu a jen 14 % respondentů zahrnulo i možnosti rozvoje celé komunity. Mezi nejžádanější možnosti podpory rodin patřilo získání osobních dokladů, aby mohli právně existovat a více finanční pomoci. V rámci rozvoje komunity by podle jejich slov potřebovali lepší bydlení, kanalizaci, zajištění dostupného zdroje pitné vody a odpadní místo.²¹⁷ Respondenti ze slamu se k otázce rozvoje komunity celkově vyjadřovali velmi stručně a jednoduše.

Naopak obyvatelé v lokalitách Marinkova Bara a Mali Mokri Lug se při vyplňování dotazníku na toto téma rozepisovali. Odpovědi týkající se možností rozvoje komunity lze rozdělit do čtyř oblastí. První příležitostí rozvoje v komunitách respondentů je oprava nebo výstavba infrastruktury. Podle odpovídajících je potřeba v komunitě zlepšit stav silnic, zavést elektrické vedení, zajistit systém nakládání s odpady a vybudovat vodovodní a kanalizační sítě.) Druhou oblast zahrnuje potřeba lepšího bydlení. Romští respondenti by rádi měli větší a stabilnější domky. Nejčastější odpovědí, která tvoří samostatnou oblast, na otázku možnosti rozvoje komunity bylo zřízení hřiště pro děti nebo parku. Podle vyjádření respondentů si děti nemají kde hrát a ve volném čase si hrají na ulicích, na kterých není bezpečno. Do čtvrté skupiny odpovědí náleží dostupnost služeb. Mezi možnosti tohoto typu rozvoje patří zajištění autobusové linky do lokality, zavedení veřejného osvětlení a zřízení mateřské školky v místě sídla. O poslední oblasti příležitostí rozvoje komunity vypovídali především respondenti z osady Mali Mokri Lug. Vnímání možností rozvoje v lokalitách Marinkova Bara a Mali Mokri Lug z pohledu jejich obyvatel zachycuje Obrázek č. 10.

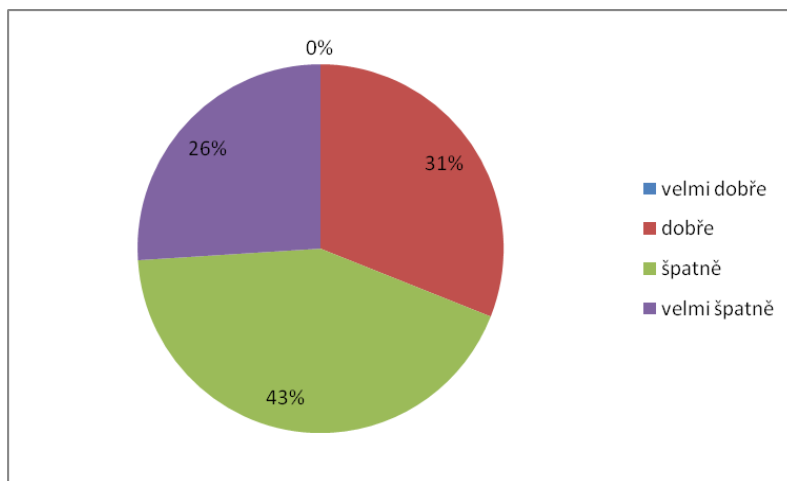
²¹⁷ Například jeden z respondentů do poznámky napsal, že by rád dostal byt nebo dům a ať jim někdo v komunitě uklízí.

Obrázek č. 10: Příležitosti rozvoje v romských komunitách v závislosti na lokalitě

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že zájem a vnímání potřeby rozvoje komunity je vyšší u obyvatel romských sídel s lepší úrovní životních podmínek (v romské mahale a v tzv. sídle s nízkou úrovní hygieny) než u členů romské komunity žijící ve slamu. Podle názorů romských respondentů jsou příležitosti rozvoje ve výstavbě či opravě infrastrukturních sítí, v podpoře lepšího bydlení, vybudování hřiště pro děti a zajištění dostupnosti služeb jako je autobusová linka a mateřská školka v místě bydliště. Tyto názory respondentů by mohly být inspirací nejen pro srbskou vládu a místní organizace, ale pro zahraniční partnery.

Podle výsledků výzkumu není vnímání života v Srbsku z pohledu bělehradských romských respondentů závislé na odlišnosti úrovně rozvoje lokality, ve které žijí. Romové velmi podobně, na otázku: „Jak se Vám žije v Srbsku?“, odpovídali ve všech třech romských sídlech. Důvodem může být, že jsou smíření s takovou životní situací, ve které se právě nacházejí a nevěří, že by se mohla změnit. 69 % respondentů vypovídalo, že se jim v Srbsku dobře nežije. Žádný s respondentů neuvedl odpověď „velmi dobře“. Názory respondentů na život v Srbsku znázorňuje Obrázek č. 11.

Obrázek č. 11: Odpověď na otázku „Jak se Vám žije v Srbsku?“

Ačkoliv se, podle výsledků terénního šetření, bělehradským Romům žije ve své zemi špatně, 89 % respondentů chce zde zůstat. Podle jejich odpovědí nemají kam jít a hlavně zde mají své rodiny, které nechtějí opustit. Romové patřící ke skupině respondentů, kteří v Srbsku zůstat nechtějí, odpovídali, že se pokusí odejít do zahraničí, kde budou hledat práci. Dva dotazovaní mají v plánu se přestěhovat za svými příbuznými do Rumunska.

8 ZÁVĚR

Srbsko je v pohledu mnoha lidí označováno za „černou díru Balkánu“ či nestabilní zemi válek, kterou lze jen těžko integrovat do struktur Evropské Unie.²¹⁸ Přitom ale právě Srbsko je klíč ke stabilitě a udržení demokracie na Balkánském poloostrově. Bez Srbska v EU nebude tento jihovýchodní region Evropy nikdy klidný. Údaje předního srbského analytického centra CESID potvrzují relativně křehké demokratické základy. Podle výzkumu, který byl proveden v roce 2006, se pouze 40 % obyvatel Srbska domnívá, že demokracie je nejlepším způsobem vlády. 20 % populace přitom tvrdí, že mnohem lepší je nedemokratická forma.²¹⁹ Vyřešení problému postkonfliktní společnosti je podmínkou pro zahájení efektivní transformace země. Až po jejich vyřešení se bude Srbsko schopno odpoutat od své minulosti a bude možné vytvořit jednotný názor, kam by mělo směřovat.

Následky mezinárodní izolace Srbska jsou nejcitelnější ve vízové politice, hlavně vůči státům EU, což na důvěře vůči okolnímu světu moc nepřidává. Bylo by velmi vhodné, aby se poplatky za víza zrušili nebo se podstatně usnadnilo jejich vydávání, zejména pak zájemcům o studium na zahraničních univerzitách. Díky možnosti snadnějšího cestování by si srbští občané mohly jednodušeji vytvořit náhled na situaci ve vlastní zemi ve srovnání s jinými evropskými státy a více přemýšlet o demokratických principech.

Současná srbská vláda usiluje o členství v EU, ale musí ještě překonávat mnohé důsledky minulosti a vytvářet podmínky pro splnění sociálních, politických a ekonomických kritérií, odpovídajících standardům evropské integrace.²²⁰ Prostřednictvím stabilizačního a asociačního procesu, který umožňuje Evropské unii spolupracovat s každou potenciální kandidátskou zemí (mezi které patří i Srbsko), se zvyšují vyhlídky na členství v evropském společenství. Hospodářská a technická pomoc je v Srbsku realizována v rámci nového programu předvstupní pomoci IPA pro období 2007–2013, který je zaměřen na podporu občanské společnosti a přispívá k posilování demokracie. Přiblížování a přijetí do EU samozřejmě závisí na pokroku, který srbská vláda učiní.

²¹⁸ ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská Unie*. s. 21.

²¹⁹ CESID: *Istraživanje javnog mnjenja Srbije, leto 2006. godine*. Beograd 2006, s. 12-13.

²²⁰ HAD, Miloslav a kol.: *Stabilita Balkánu a Evropské unie*. s. 134.

V současné době patří Srbsko mezi projektové země zahraniční rozvojové spolupráce České republiky. Důraz je kladen na návaznost dříve realizovaných projektů a na širší přístup české vlády k projektům financovaným ze strany EU. Rozvojové intervence ČR v Srbsku jsou hlavně v oblasti ochrany životního prostředí, především ochrana vodních zdrojů před kontaminací škodlivými látkami. V oblasti vzdělávání (poskytování stipendií) a zvyšování kvality zdravotní péče. V sociální oblasti podporuje školení pracovníků a rozvoj srbských neziskových organizací. V rámci ekonomického rozvoje se spolupráce ČR věnuje technické modernizaci, rozvoji dopravní infrastruktury (oprava železnic a silnic) či přenosu know-how. Česká republika má velkou příležitost být jedním z nejdůležitějších partnerů v oblasti transformační spolupráce. Vzhledem k historickým vazbám se Srbskem a zkušenostmi z vlastní transformace, může přinášet cenné poznatky spojené s těmito státními změnami. Cílem programu transformační spolupráce je přispět k tomu, aby probíhající či budoucí změny v Srbsku vedly k demokracii a právnímu státu.

Srbsko ve svých rozvojových prioritách zahrnuje také integraci národnostních menšin do srbské společnosti, včetně romské populace. Nejvýznamnější problematikou romské minority je šíření chudých enkláv koncentrovaných především ve velkých městech. Bydlení romských komunit je charakterizováno nedostupností sociálních služeb, špatnou úrovní infrastruktury a hygienických podmínek. Srbská vláda musí rovněž řešit problematiku chybějících osobních dokumentů. Aby se mohli Romové stát normálními občany, potřebují identifikační a zdravotní karty. Bez osobních dokumentů nemohou volit, nemohou se účastnit sociálního a zdravotnického systému, nemohou legálně pracovat a děti nemohou chodit do školy. Neexistence dokladů je komplexním problémem a důvodem nemožné integrace Romů do srbské společnosti.

Od roku 2002 jsou Romové v Srbsku uznávanou národností menšinou a chráněni Zákonem ochrany práv a svobod národnostních menšin. Jako poradní a koordinační orgán působí v problematice romského sociálního vyloučení Národní rada romské národnostní menšiny, která zastupuje všechny srbské Romy při komunikaci s vládními orgány a spolupracuje s romskými NNO. Srbská vláda se také v rámci mezinárodního projektu Desetiletí romské inkluze na léta 2005 – 2015 zavázala řešit problém romské integrace do majoritní společnosti tak, že zlepší jejich sociální a ekonomické postavení. Akční plány byly sepsány v oblasti vzdělávání, zaměstnávání, zdravotnictví a bydlení romské populace. Na základě získaných zkušeností autorky z kontaktu se členy romské

menšiny, můžeme říci, že k integraci Romů do společnosti je zapotřebí jejich vlastní aktivní účasti. Je důležité, aby své vzory neviděly uvnitř komunity, ale u lidí majoritní společnosti a vnímali jejich odlišné hodnoty a životní normy.

Romské komunity v Bělehradě žijí ve třech různých sídlech podle úrovně rozvoje životních podmínek k bydlení. Romské slamy mají nejnižší úroveň, lepší životní podmínky jsou v tzv. sídlech s nízkou úrovní hygieny a nejvyspělejší jsou romské mahale (městské osady). V průběhu terénního šetření bylo vyplněno 135 dotazníků od bělehradských Romů ze všech tří zmíněných sídel.

Z výsledků výzkumu, podle názoru 91 % respondentů, plyne velká nespokojenost s nízkou angažovaností srbské vlády v otázce řešení sociálního vyloučení romské menšiny a rozvoje životní úrovně příslušníků romských komunit. Skutečností je, že integraci Romů se srbské politikové snaží řešit spíše prostřednictvím romských nevládních neziskových organizací. Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že pomoc ze strany místních NNO je romskými respondenty vnímána pozitivněji. Podle odpovědí dotazovaných jim byla pomoc nabídnuta zejména ze strany pracovníků humanitární organizace Romsko Srce a bělehradské charity Caritas Beogradske Nadbiskupje. Participace romských respondentů je však pouze 35%. Z výsledku výzkumu vyplývá, že důvodem je nedostatečná informovanost o činnosti NNO i vlastní pasivita romských obyvatel.

Výzvou pro srbskou vládu je bezpochyby posílení kapacitních možností a zvyšování informovanosti o aktivitách romských NNO, aby mohly více motivovat členy romských komunit k účasti na projektech. Někteří romští aktivisté se začínají do procesu posilování společenského postavení dobře zapojovat. Ve velkých městech jako je Bělehrad, Novi Sad či Niš vznikají nová romská občanská sdružení, existuje romské rádio Romsko Srce, romská televizní stanice (např. Amaro Drom) i časopis Romano Kher.²²¹ Podle výsledků dotazníkového šetření rovněž vyplývá, že romští respondenti vidí příležitosti rozvoje svých komunit ve výstavbě či opravě infrastrukturních sítí, v podpoře lepšího bydlení, vybudování hřiště pro děti a zajištění dostupnosti služeb jako je autobusová linka a mateřská školka v místě bydliště.

Diplomová práce by mohla vést k zefektivnění činnosti v oblasti problematiky romské menšiny nejen pro srbskou vládu, ale i místní organizace. Výsledky terénního

²²¹ BRKIĆ, Miroslav: *Roma people between security and insecurity in Serbia*. Beograd: Faculty of Political Sciences University of Belgrade - IUC Journal of Social Work, 2005.

šetření by rovněž mohly být inspirací pro zahraniční partnery. Získané poznatky lze využít v rámci integrace romské minority do srbské společnosti a rozvoje romských komunit. Podmětem k dalšímu zkoumání je širší propracování tématu v rámci všech srbských romských sídel.

9 SOUHRN

Diplomová práce se zabývá charakteristikou Srbska a jeho rozvojových příležitostí. V první kapitole se práce zaměřuje na popis historického vývoje, na politické a ekonomické postavení země a na hlavní problémy. Práce rovněž nabízí přehled zahraniční rozvojové spolupráce zejména mezi Českou republikou a Srbskem. Také se zabývá vztahem Srbska s Evropskou unií a možnostmi jeho vstupu do evropských struktur.

Nedílnou součástí práce je charakteristika srbských romských komunit, přiblížení problematiky jejich sociálního vyloučení a postoj srbské vlády k řešení romské integrace do společnosti. Součástí práce je rovněž vyhodnocení výsledků terénního šetření, které se uskutečnilo v roce 2009 a mělo zjistit možnosti rozvoje bělehradských romských komunit z pohledu jeho respondentů.

Příležitostí rozvoje romských komunit je mnoho. Důležitá je podpora v oblasti vzdělávání dětí a rozvoje životních podmínek v romských sídlech (např. oprava infrastrukturních sítí, podpora bydlení či lepší dostupnost služeb). Jako nejdůležitější se jeví zvýšení informovanosti o činnosti romských nestátních neziskových organizací a posílení jejich vlivu a kapacitních možností. NNO zabývající se romskou integrací jsou největšími poskytovateli pomoci a sociálních služeb srbským Romům.

Klíčová slova: Srbsko, zahraniční rozvojová spolupráce, srbští Romové, bělehradská romská menšina

10 SUMMARY

The Master thesis is focused on characteristic of Serbia and its development opportunities. In the first chapter, there is a description of historical evolution, of political and economic position and of main problems of the country. The Thesis proposes a knowledge of international development cooperation between Czech republic and Serbia. It is also focused on relationship within European Union and on possibilities of Serbia to join to European structures.

The Master thesis describes typical attributes of Serbian Roma communities and their social exclusion. The Thesis tries to respond on the question: What does Serbian government do to integration of Roma people to Serbian society? One part of the thesis is focused on assessment of results of terrain research, which should discover a development opportunities of Roma communities in Belgrade.

There are lots of chances. Significant is a support on the field of Roma children education and on development of life condition in Roma settlement. The most important is the better providing of information about activities of Roma NGOs, which are the main givers of social services to Roma people in Serbia.

Key words: Serbia, international development cooperation, Serbian Roma people, Roma communities in Belgrade

11 SEZNAM BIBLIOGRAFIE

- ADAMCOVÁ, Nicol: *Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro MZV ČR, 2006. ISBN 80-86506-53-3
- BAAR, Vladimír: *Zahraniční vztahy Evropské unie*. Ostravská Univerzita: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Dostupné on-line:
http://www1.osu.cz/home/Rumpel/JEAN%20MONET/Texty/Vnejsi_vztahy_EU_textBaar.pdf
- BARŠA, Pavel: *Národní stát a etnický konflikt*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-52-6
- BBC News Europe. Dostupné on-line: <http://www.bbc.co.uk/news/world/europe/>
- BIEBER, Florian: *Montenegro in Transition. Problemme of Identity and Statehood*. 1. vyd. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. ISBN 3-8329-0072-1.
- BILDT, Carl: *Analýza - Mezi integrací a dezintegrací*. NATO Review, zima 2004. Dostupné on-line:
<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue4/czech/analysis.html>.
- BODEWING, Christitan: *Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma*. Belgrade: 2005.
- BRIZA, Jan: *Minority Rights in Yugoslavia*. Minority Rights Group International. London: 2000. ISBN 1-897693-08-7
- Business Info: *Souhrnná teritoriální informace Srbsko*. Ze dne 11. 01. 2011. Dostupné on-line: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/srbsko-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1000798/>.
- Central Intelligence Agency: *The World Factbook of Serbia*. Dostupné on-line:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>.
- CESID: *Istraživanje javnog mnjenja Srbije, leto 2006. godine*. Beograd 2006, s. 12-13. Dostupné na: <http://www.cesid.org>.
- Česká rozvojová agentura: *Srbsko – projekty*. Dostupné on-line:
<http://www.czda.cz/cra/projekty/srbsko/zvysovani-bezpecnosti-na-zeleznicnich-prejezdech.htm>.
- Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015: *Decade Action Plans – Serbia*. Dostupné on-line: http://www.romadecade.org/decade_action_plans.

- Decade of Roma Inclusion: *Common Action Plan for Advancement of Roma Education in Serbia*. Dostupné on-line:
<http://www.romadecade.org/files/downloads/Decade%20Documents/ap-education-serbia.doc.pdf>.
- DIENSBIER, Jiří, MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. 1. vyd. Praha: Rada pro mezinárodní vztahy, 2004. ISBN 80-239-4020-1
- DISMAN, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. dotisk 3. vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0139-7
- EBRD: *Key facts about the EBRD's work in Serbia*. Dostupné on-line:
<http://www.ebrd.com/pages/country/serbia.shtml>.
- Ekonomski Institut Republike Srbije: *Social Protection and Social Inclusion in the Republic of Serbia*. Belgrade: European Commission, 2008
- GOJKOVIĆ, Nevena: *System of Minorities Protection in Serbia*. Beograd, 2006
- Humanitarno Udruženje Romsko Srce: *O Romskom Srcu*. Beograd: 2008.
- Humanitarno Udruženje Romsko Srce: *Mediation and Monitoring of SWIF Process*. Beograd: 2009.
- Charita Česká republika: *Závazná osnova projektu Integrace Romů do srbské komunity*. Praha: 2006.
- HAD, Miloslav a kol.: *Stabilita Balkánu a Evropské unie*. 1. vyd. Rada pro mezinárodní vztahy. Praha 2006, ISBN 80-239-8060-2
- HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2
- IVANOVIĆ, Stanoje: *The Creation and Changes of the Internal Borders of Yugoslavia*. Belgrade: The Ministry of Information of the Republic of Serbia, 1992
- KAPLAN, Michal: *Rozvojová politika zemí OECD/DAC*. Paříž: 2006. Dostupné on-line: http://www.businessinfo.cz/files/zahranicni-obchod/Rozvojova_politika_zemi_OECD_DAC-090527.pdf.
- KLVAŇA, Tomáš a kol.: *Cooperation for New Partnership - Atlantic Council of Serbia and Montenegro*. Belgrade: Czech Euro-Atlantic Council, 2006. ISBN 80-239-5289-7
- MATĚJKA, Zdeněk a kol.: *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. 1. vyd. Praha: Rada pro mezinárodní vztahy, 2004. ISBN 80-239-4020-1

- MACURA, Miloš: *Cigani/Romi u prošlosti i danas*. Beograd: SANU, 2000. ISBN 86-7025-301-1.
- MACURA, Vladimir: *Stanovanje i naselja Roma – Prikaz stanika i napretka u Srbiji*. Beograd: Društvo za unapređivanje romskih naselja, 2007. ISBN 978-86-904327-2-1
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České Republiky na období 2010–2017*. Dostupné on-line:
http://www.mzv.cz/public/c9/7a/f/536971_428745_Koncepce_ZRS.doc
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Koncepce transformační politiky a popis Programu transformační spolupráce (TRANS)*. Dostupné on-line:
http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/koncepce_transformacni_spoluprace.html.
- Ministerstvo zahraničních věcí ČR: *Informace o projektech realizovaných v roce 2010*. Dostupné on-line:
http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/human_rights/transition_promotion_program/target_countries/serbia_1/the_via_foundation_support_of_strategic.htm
- Ministerstvo financí ČR: *Evropská banka pro obnovu a rozvoj – EBRD*. Dostupné on-line: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/mfo_ebrd.html.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava RS: *Podrška Fonda za otvoreno društvo Srbija – Dekada inkluzije Roma*. Beograd: Decada of Roma Inclusion, 2010.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava RS: *Zakona o manjinskim pravima i slobodami*. Dostupné on-line:
<http://www.minmanj.gov.me/biblioteka/zakoni?alphabet=lat>
- Narodni Univerzitet Božidar Adžija: *Activity Programme*. Beograd: 2009.
- OECD Development Database: *Geographical Distribution of Financial Flows – Serbia*. Dostupné on-line: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ODA_RECIP.
- PEKÁREK, P.: *Sociální systém romského etnika*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 1997
- PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-671-0.
- PILIĆ, Alexandar: *Obavezna dokumentacija IRL (Interno raseljena lica) – Studija teorije i prakse*. Beograd, 2007.

- PONCAROVÁ, Jana: *Česká rozvojová spolupráce po roce 2004 - Případová studie Srbska*. Dostupné on-line: http://www.rozvojovka.cz/ceska-rozvojova-spoluprace-po-roce-2004-pripadova-studie-srbska_200_55.htm.
- Rada pro mezinárodní vztahy ČR: *Program rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Srbskem a Černou Horou na období 2006-2010*. Dostupné on-line: <http://www.rmv.cz/docs/Srbsko.pdf>
- RADUŠKI, Nada: *Romska nacionalna manjina u Srbiji – demografske tendencije i problemi*. Migracijske i etničke teme - Institut društvenih nauka. Beograd 2004.
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Nacionalna ili etnicka pripadnost*. Kniga 1., Beograd: 2003. ISBN 86-84433-00-9.
- Republički zavod za statistiku republike Srbije: *Veroispovest, materni jezik i nacionalna ili etnicka pripadnost prema starosti i polu*. Kniga 3., Beograd: 2003. ISBN 86-84433-02-5.
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije: *Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, 2008*. Dostupné on-line: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/24/45/Parlamentarni_Izbiri_2008.pdf.
- Roma Education Fund: <http://www.romaeducationfund.hu/news/ref/news-and-events/ref-supports-round-table-preschool-education-serbia>.
- Romski Informativni Centar: *Baza podataka romskih nevladinih organizacija*. Dostupné on-line: http://www.ric.org.rs/cms/index.php?option=com_content&task=section&id=4&Itemid=29.
- ŘÍČAN, Pavel.: *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-250-5.
- ŠIROVÁTKA, Tomáš (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU FSS, 2002. ISBN 80-210-2791-6
- ŠTĚPÁNEK, Václav a kol.: *Současné Srbsko – politika, kultura, Evropská Unie*. 1. vyd. Brno: Albert, 2007. ISBN 80-7326-127-8
- ŠTĚRBA, Václav: *Jednání o budoucím statusu Kosova*. Parlamentní institut ČR, Studie č. 3. 052, říjen 2006. Dostupné on-line: <http://www.psp.cz/kps/pi/PRACE/pi-3-052.pdf>.
- The Balkans in Europe's Future*. Report of International Commission on the Balkans,

- Sofia: April 2005. Dostupné on-line:
<http://www.becei.org/DOKUMENTI/Report.pdf>
- The European Commission: *Cross-border Programme Serbia – Bosnia and Herzegovina under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA). Component II., Guidelines for grant applicants.* EuropeAid, October 2009.
- The European Commission: *Regional Cooperation in the western Balkans (a policy priority for the European Union).* Belgium: 2005. ISBN 92-79-01374-2.
- The European Commission: *National Programme in Serbia under the IPA and Institution Building Component for the year 2010.* Brussels, 2010. Dostupné on-line:
<http://www.europa.rs/upload/documents/documents/IPA/2010/Annex%20A%20%5BC%202010%202409%5D%20to%20FA%20SR2010.pdf>
- Transcrime: *Final Report - The Contribution of Data Exchange Systems to the Fight against Organized Crime in the SEE Countries.* Dostupné on-line:
http://transcrime.cs.unitn.it/tc/fso/transcrime_reports/10-Data_Exchange.pdf.
- The World Bank: *Poverty Reduction Strategy Papers for Serbia.* 2003. Dostupné on-line: <http://www.prsp.gov.rs/download/2.%20PRSP%20-%20Main%20text.pdf>.
- UNEP: *From Conflict to Sustainable Development. Assessment and Clean-up in Serbia and Montenegro.* Nairobi: 2004. Dostupné on-line:
<http://postconflict.unep.ch/publications/sam.pdf>.
- UNHCR: IDP Interagency Working Group: *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia and Montenegro.* Belgrade, 2004.
- UN-HABITAT: *Activities in Serbia.* Dostupné on-line:
<http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=7884&catid=129&typeid=13&subMenuId=0>.
- UN ICTY: *About the ICTY.* Dostupné on-line: <http://www.icty.org/>
- Urbanistički zavod Beograda: *Generalni plan Beograda do 2021.* Dostupné on-line:
[http://www.urbel.com/documents/planovi/4231\(sl%201%2027-03\).pdf](http://www.urbel.com/documents/planovi/4231(sl%201%2027-03).pdf).
- WEITHMANN, Michael: *Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-199-7
- ZINK, Richard: *Delivering on promises to the Western Balkans: European Agency for Reconstruction.* European Union, July 2007. Dostupné on-line:
<http://ec.europa.eu/enlargement/archives/ear/publications/main/documents/AgencyarticleREPRINT9July07.pdf>.

12 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1.: Dotazník pro romskou komunitu: česko-srbská verze

Příloha č. 2.: Dotazník pro romskou komunitu: vyplněný respondentem

Příloha č. 1.: Dotazník pro romskou komunitu: česko-srbská verze

Dotazník pro romskou komunitu

- 1) **Věk**
Godiste
- 2) **Pohlaví** (u žen také počet dětí)
Pol (ako žena ima dece – koliko ih ima)
- 3) **Jste (stav)** – svobodný/á, ženatý/vdaná, rozvedený/á, vdovec/vdova
Bracni status
- 4) **Nejvyšší dosažené vzdělání** (základní, střední bez maturity, SŠ s maturitou, VŠ)
Završena skola ili kurs
- 5) **Zaměstnání** (příp. nezaměstnán, student, žena v domácnosti,...)
Zaposlenje (domacica, student, nezaposlen...)
- 6) **Průměrný příjem dotazovaného**
Primanja(ako ih ima)
- 7) **Průměrný příjem rodiny**
Primanja cele porodice
- 8) **Narodil/a jste se v komunitě?**
Jel si rodjen/na u naselju?

Pokud ne – Jak dlouho žijete v komunitě?
Odkud jste do komunity přišel/a a proč?
Kdo Vás do komunity dovedl?
Ako ne – Koliko dugo živis u naselju
Odakle si dosao/la – iz kog naselja
Ko te je doveo u naselje
- 9) **Jak hodnotíte mezilidské vztahy v komunitě?**
Kakvi su međjuljudski odnosi u naselju?

a) velmi dobré *Veoma dobre*
b) dobré *dobre*
c) špatné *lose*
d) velmi špatné *veoma lose*

10) Cítíte se v komunitě bezpečně?

Da li se osećas bezbedno u naselju?

11) Jste v komunitě uznávanou osobou?

Kakav je tvoj status u naselju?

12) Má komunita svého vůdce?

Da li naselje ima svog predstavnika – vodju?

Muž nebo žena? Jaká je jeho úloha v komunitě?

Musko ili zensko? Koja mu je uloga u naselju?

13) Je komunita příkladem pro Vaše děti?

Da li je naselje dobro za vasu decu?

Jak? Čím? *Ako jeste, na koji način i sa cime*

14) Jsou uvnitř komunity nějaké problémy?

Ima li problema u naselju i koja su?

Jaké? *Objasni koja*

15) Pomáháte si navzájem v komunitě?

Pomazete li se medjusobno u naselju?

S čím? Jak? *Sa cime i kako*

16) Potřebuje nebo má Vaše komunita pomoc z venčí?

Da li mislis da vam je potrebna pomoc od drugih u naselju?

Jakou a od koho? *Ako treba, koja i od koga*

17) Je Vaše komunita Vase naselje je

a) rozhodně otevřená **totalno otvoreno za komunikaciju**

b) spíše otevřená **manje otvoreno za komunikaciju**

c) spíše uzavřená **manje-vise zatvoreno**

d) rozhodně uzavřená **totalno zatvoreno za komunikaciju**

vůči ostatním (společnosti, jiné komunitě)? *Kakva je komunikacija prema drugima?*

18) Myslíte si, že stát pomáhá k rozvoji Vaší komunity?

Da li vam država pomaze u razvoju vaseg naselja?

- a) rozhodně ano *Potpuno pomaze*
- b) spíše ano *manje-vise pomaze*
- c) spíše ne *manje-vise ne*
- d) rozhodně ne *uopste ne*

19) Jak stát pomáhá Vaší komunitě?

Kako vam država pomaze? (ako je predhodno pitanje DA)

- a) razvoj vzdělanosti Vašich dětí **po pitanje edukacije dece**
- b) pomoc při hledání pracovního místa **po pitanju zaposljavanja**
- c) poskytování zdravotní péče **po pitanju zdravlja**
- d) podpora bydlení (elektřina, plyn) **po pitanju stanovanja(struja, voda)**
- e) psychosociální poradenství **psiholoska podrška**
- f) domácí péče **kucna nega**
- g) podpora rodin s dětmi **putem decijeg dodatka**
- h) jinak..... (vypiš jak) **na neki drugi način(opisati ga)**

20) Co jiného by mohl stát pro Vaši komunitu udělat?

Sta država noze da uradi za vase naselje?

21) Kdo Vaší komunitě ještě poskytuje podporu?

Ko vam jos pomaze osim države?

- a) zahraniční NGO *Strane nevladine organizacije*
- b) místní NGO *Lokalne nevladine organizacije*
- c) někdo jiný – kdo? *Neke druge ustanove, pojedinci*

Jakou? Na koji način?

22) Co je potřeba udělat pro rozvoj

Sta treba da se uradi po pitanju razvoja

a) Vaší komunity? *Vaseg naselja?*

b) Vaší rodiny? *Vase porodice?*

23) Účastníte se nějakého rozvojového projektu či programu?
Da li vase naselje ucestvuje u nekom projektu?

Jakého? *Ako da, preko koga*

24) Jste spokojen s poskytovanou pomocí?
Da le ste zadovoljni pomoci koja vam je pruzena do sada?

- a) rozhodně ano *totalno da*
- b) spíše ano *manje-vise da*
- c) spíše ne *manje-vise ne*
- d) rozhodně ne *totalno ne*

25) Považujete projekt/y za užitečné?
Da li je projekat(ako postoji)dobar za vase naselje?

- a) rozhodně ano *totalno da*
- b) spíše ano *manje-vise da*
- c) spíše ne *manje-vise ne*
- d) rozhodně ne *totalno ne*

26) Co byste změnil?
Sta bi ste izmenili u tome, ako bi bilo sanse?

27) Vzpomínáte si na nějakou rozvojovou pomoc či podporu, která Vám byla poskytována v minulosti?
Da li se secate da vam je neko ranije pomogao(drzava, nevladina organizacija) i na koji nacin?

Jaká? **Koja-karakteristika**

28) Jak se Vám zije v Srbsku? *Kako se zivi u Srbiji?*

- a) velmi dobre *veoma dobro*
- b) dobre *dobro*
- c) spatne *lose*
- d) velmi spatne *veoma lose*

29) Chcete zde zustat? *Da li zelite da ostanete u Srbiji?*
Pokud ne, kam byste sli? *Ako ne zasto i gde bi ste otisli?*

Srbsko: rozvojové příležitosti se zaměřením na romskou komunitu Bělehradu

Dotazník pro romskou komunitu (tištěných dotazníků a řízených rozhovorů):

Vypište

- 1) **Věk** 1962
Godiste
- 2) **Pohlaví** (u žen také počet dětí) 2 2
Pol (ako žena ima dece – koliko ih ima)
- 3) **Jste (stav)** – svobodný/á, ženatý/vdaná, rozvedený/á, vdovec/vdova
Bracni status
- 4) **Nejvyšší dosažené vzdělání** (základní, střední bez maturity, SS s maturitou, VŠ)
Završena skola ili kurs
- 5) **Zaměstnání** (příp. nezaměstnán, student, žena v domácnosti,...)
Zaposlenje (domacica, student, nezaposlen...) Penzioner
- 6) **Průměrný příjem dotazovaného**
Primanja(ako ih ima) penzija
- 7) **Průměrný příjem rodiny**
Primanja cele porodice PLATA, penzija
- 8) **Narodil/a jste se v komunitě?** NE
Jel si rodjen/na u naselju

Pokud ne – Jak dlouho žijete v komunitě?
Odkud jste do komunity přišel/a a proč?
Kdo Vás do komunity dovedl?
Ako ne – Koliko dugo zivis u naselju 16 ZAVON
Odakle si dosao/la – iz kog naselja SAM?
Ko te je doveo u naselje
- 9) **Jak hodnotíte mezilidské vztahy v komunitě?**
Kakvi su medjuljudski odnosi u naselju

a) velmi dobré **Veoma dobre**
b) dobré **dobre**
c) špatné **lose**
d) velmi špatné **veoma lose**
- 10) **Cítíte se v komunitě bezpečně?** UGLANOM DA
Da li se osecaš bezbedno u naselju

Proč? **Ako ne, zasto**

11) Jste v komunitě uznávanou osobou?

Kakav je tvoj status u naselju —

Proč? Pojasniti

12) Má komunita svého vůdce?

Da li naselje ima svog predstavnika – vodju

ne

Muž nebo žena? Jaká je jeho úloha v komunitě?

Musko ili zensko? Koja mu je uloga u naselju? —

13) Je komunita příkladem pro Vaše děti?

Da li je naselje dobro za vasu decu

ne

Jak? Čím? Ako jeste, na koji nacin i sa cime

14) Jsou uvnitř komunity nějaké problémy?

Ima li problema u naselju i koja su

DA

Jaké? Objasni koja

medusobni odnosi su loši

15) Pomáháte si navzájem v komunitě?

Pomazete li se medjusobno u naselju?

DA ZAVISI OD SITUACIJE

i koliko mozete DA
nekom pomocnos

S čím? Jak? Sa cime i kako

Finasiski

16) Potřebuje nebo má Vaše komunita pomoc z venčí?

Da li mislis da vam je potrebna pomoc od drugih u naselju

ne

Jakou a od koho? Ako treba, koja i od koga

17) Je Vaše komunita Vase naselje je

a) rozhodně otevřená totalno otvoreno za komunikaciju

b) spíše otevřená manje otvoreno za komunikaciju

c) spíše uzavřená manje-vise zatvoreno

d) rozhodně uzavřená totalno zatvoreno za komunikaciju

vůči ostatním (společnosti, jiné komunitě)? Kakva je komunikacija prema drugima

18) Myslíte si, že štát pomáha k rozvoji Vašej komunity?
Da li vam država pomáha u rozvoji vašeg naselja

- a) rozhodně ano **Potpuno pomáha**
- b) spíše ano **manje-vise pomáha**
- c) spíše ne **manje-vise ne**
- d) rozhodně ne **uopšte ne**

Neznamo možda kačije

19) Jak štát pomáha Vašej komunitě?

Kako vam država pomáha (ako je predhodno pitanje DA)

- a) razvoj vzdělanosti Vašich dětí **po pitanje edukacije dece**
- b) pomoc při hledání pracovního místa **po pitanju zaposljavanja**
- c) poskytování zdravotní péče **po pitanju zdravlja**
- d) podpora bydlení (elektrina, plyn) **po pitanju stanovanja (struja, voda)**
- e) psychosociální poradenství **psiholoska podrška**
- f) domácí péče **kucna nega**
- g) podpora rodin s dětmi **putem decijeg dodatka**
- h) jinak..... (vypíš jak) **na neki drugi način (opisati ga)**

20) Co jiného by mohl štát pro Vaši komunitu udělat?

Sta država nože da uradi za vase naselje

Sve i surašta se je potrebno

21) Kdo Vašej komunitě ještě poskytuje podporu?

Ko vam jos pomáha osim države

Niko

- a) zahraniční NGO (která?) **Strane nevladine organizacije**
 - b) místní NGO (která?) **Lokalne nevladine organizacije**
 - c) někdo jiný – kdo? **Neke druge ustanove, pojedinci**
- Jakou? Na koji način

22) Co je potřeba udělat pro rozvoj

Sta treba da se uradi po pitanju razvoja

- a) Vašej komunity? **Vaseg naselja**

ukrodenje naselja, povećavanje TRAFIA,

- b) Vašej rodiny? **Vase porodice**

prevoz,

23) Účastníte se nějakého rozvojového projektu či programu?

Da li vase naselje učestvuje u nekom projektu

Neznam

Jakého? **Ako da, preko koga**

Víte kdo jej uskutečňuje? **Koja je to organizacija**

V čem spočívá Vaše účast? Kojá je glavna aktivnost u tom projektu

24) Jste spokojen s poskytovanou pomocí?

Da le ste zadovoljni pomoci koja vam je pružena do sada

- a) rozhodně ano **totalno da**
- b) spíše ano **manje-vise da**
- c) spíše ne **manje-vise ne**
- d) rozhodně ne **totalno ne**

25) Považujete projekt/y za užitečné?

Da li je projekat(ako postoji) dobar za vase naselje?

- a) rozhodně ano **totalno da**
- b) spíše ano **manje-vise da**
- c) spíše ne **manje-vise ne**
- d) rozhodně ne **totalno ne**

V čem? U čemu

26) Co byste změnil?

Sta bi ste izmenili u tome, ako bi bilo sanse

27) Vzpomináte si na nějakou rozvojovou pomoc či podporu, která Vám byla poskytována v minulosti?

Da li se secate da vam je neko ranije pomogao(država, nevladina organizacija) i na koji način

KROZ PROJEKTE

Jaká? Kojá-karakteristika

Víte proč skončila? Da li znate zasto je prekinuta - završena

NEZNAM

28) Jak se Vám žije v Srbsku? Kako se živi u Srbiji

- a) velmi dobre **veoma dobro**
- b) dobre **dobro**
- c) špatne **lose**
- d) velmi špatne **veoma lose**

29) Chcete zde zůstat? Da li želite da ostanete u Srbiji

Pokud ne, kam byste šli? Ako ne zasto i gde bi ste otisli

DA